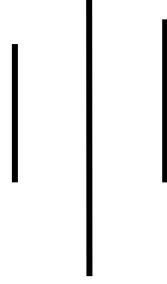

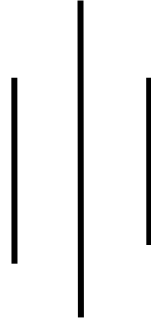

बुढीगंगा नगरपालिका

कुल्देवमाण्डौं, बाजुरा

“बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि बिकास रणनीति”

प्रस्तुतकर्ता :

नेपाल फार्मस एडभाइजरी काउन्सिल प्रा.लि.

असार २०८०

बिषयसूची

परिच्छेद १	१
१. परिचय:	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ बुढीगंगा नगरपालिकाको परिचय	२
१.३. कृषि विकास रणनीतिको उद्देश्य	३
१.४ कृषि विकास रणनीतिको औचित्य :	३
परिच्छेद २	४
२.२. अध्ययन विधि	४
२.१ बुढीगंगा नगरपालिकाको नक्सा	४
२.२ बुढीगंगा नगरपालिकाको जनसख्या तथा घरधुरी विवरण	४
२.३. कृषि विकास रणनीति लागु हुने समय:	४
२.४ कार्यान्वयन गर्ने निकाय:	५
२.५ कार्य क्षेत्र र सम्पादन गर्नु पर्ने कार्यहरु:	५
२.७ अध्ययन विधि:	६
२.८ कृषि विकास रणनीति तयार गर्दा अध्ययन गरिएको सामग्रीहरु ::	६
२.९. तथ्याङ्क स्रोतहरु	७
२.९.१ प्रारम्भिक सूचना सङ्कलन(Primary Information Collection)	७
२.९.२ दोश्रो चरणमा सूचना सङ्कलन(Secondary Information Collection)	७
२.९.३ माटो परिक्षण एवम् कृषि पर्यटनको संभाव्य अध्ययन(Soil Test And Probability Study of Agro Tourism)	७
२.१० विश्लेषण तथा रिपोर्ट तयारी (Analysis and Report Preparation)	८
२.११ रिपोर्ट बुझाउन	८
२.१२.अध्ययनमा उपयोग हुने जनशक्ति	८
परिच्छेद ३	९
३. बस्तुस्थिती अध्ययन (Literature Review) :	९
३.१ नेपालको कृषि विकास रणनीति(Agriculture Development Strategy)को वर्तमान अवस्था तथा भावी कार्य दिशा:	९
३.१.१ नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पन्चवर्षीय योजना: नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पांच वर्षीय, गन्तव्य र सूचांकलाई तालीका १ मा प्रस्तुत गरिएको छ	९
तालीका १ : पन्ध्रौं पांच वर्षीय योजना	९
३.२ पन्ध्रौं पन्चवर्षीय योजनाको राष्ट्रिय उद्देश्य:	१०
३.३ पन्ध्रौं पन्चवर्षीय योजनाको राष्ट्रिय रणनीति:	१०

३.४ कृषि क्षेत्रमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरू:	१०
३.५ खाद्य तथा पोषण सुरक्षा	१२
३.६ गरीबी न्यूनीकरण:	१४
३.७ खाद्य सम्प्रभुता तथा किसान अधिकार	१५
३.८ समावेशी तथा दिगो कृषि विकास	१७
३.९ सुशासन	१७
३.१० सरकारी, नीजी तथा उत्पादक साम्फेदारी	१७
३.११ कृषिको विगतको अवस्था, कृषिको वर्तमान अवस्था	ज्ञठ
३.१३. बुढिगंगा नगरपालिकाका प्रमुख, उपप्रमुख, वार्डअध्यक्ष एवम् कार्यरत कर्मचारीहरू, विज्ञहरू बीच कृषि विकास रणनीतिमा समावेश गर्ने विषयबस्तु बारे छलफल र अर्न्तक्रिया:	२०
३.१४ प्रारम्भीक प्रतिवेदन प्रस्तुतीमा उठेका सवालहरू र सुभावहरू :	२०
३.१४.१ उत्पादनका सम्भावनाहरू, समस्या एवम् समाधानका उपायहरू:	२०
३.१४.२ वार्डहरूका जन प्रतिनिधी एवम् अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूबाट उठेका समस्याहरू :	२२
३.१४.३ नव प्रवर्तनका कार्यक्रमहरू :	२२
परिच्छेद ४	३१
४. तथ्याङ्क प्रस्तुति र विश्लेषण	३१
४.१ मुख्य पेशा :	घज्ञ
४.२ कृषिमा लैगिक आवद्धता :	३२
४.३ उत्पादन हुने मुख्य बालीहरू :	३२
४.४ पशुपालनको अवस्था :	३३
४.५ सिंचाईको अवस्था	३५
४.६ बिउ को श्रोत:	घट
४.७ बाली प्रणाली	३७
४.८ कृषि प्यार्टन :	घठ
४.९ माटोको स्वास्थ्य :	३८
४.१० मलको प्रयोग:	४१
४.११ खेतबारीमा रोग किरा नियन्त्रण:	४२
४.१२ फारपात नियन्त्रण :	४२
४.१३ आई.पि.एम.	४३
४.१४ कृषि उपज बजारीकरण:	४४
४.१५ पोस्ट हार्भेस्ट क्षति :	४५
४.१६ बजारीकरणको समस्या:	४६
४.१७ कृषि कर्जाको पहुँच:	४६
४.१८ कृषि कर्जा तथा कृषि सम्बन्धी प्रमुख समस्याका आधारमा रेकिंग:	४७
४.१९ अनुदानको अवस्था:	४८

४.२० कृषि तथा पशु विमा:	४९
४.२१ कृषि मेशिनरी :	५०
४.२२ स्थानीय तहको कृषि तथा पशु सेवा कार्यक्रम:	५१
४.२३ कृषि व्यवसायीकरण :	छद्
४.२४ व्यवसायीकरणका लागि उपयुक्त पशु र बाली	५३
४.२५ रोजगारीका लागि विदेशिएका घरका सदस्यहरु:	५३
४.२६ कृषिका प्रमुख समस्याहरु:	५३
४.२७ वडा अनुसार सम्भाव्य बाली तथा पशु	५५
४.२८ बुढीगंगा नगरपालिकाको वडा अनुसार सम्भाव्य कृषि बाली वस्तुहरु	५६
४.२९ बुढीगंगा नगरपालिकाको प्रमुख बाली तथा वस्तुहरुको विवरण प्राथमिकता क्रम अनुसार	५७
४.३० निजी, सरकारी , गैरसरकारी तथा नगरपालिकाको सहकार्यमा एक वार्ड दुई व्यावसायिक फार्म स्थापना कार्यक्रम:	५७
४.३१ पकेट जोनिंग अभियान:	५७
४.३२ बाली विविधिकरण	५८
परिच्छेद ५	५९
५. कृषि विकास रणनीति	५९
५.१ दुर दृष्टि:	५९
५.२ लक्ष्य:	५९
५.३ ध्येय:	५९
५.४ कृषि विकास रणनीतिको उद्देश्य	५९
५.५ उद्देश्य पूर्तिका लागि अपनाईने रणनीतिहरु:	५९
५.६ कृषि विकास रणनीतिका अपेक्षित लक्ष्यहरु:	८४
५.६.१ कृषि बाली उत्पादन तथा उत्पादकत्व लक्ष्य	८४
५.६.२ पशुपन्छीपालन, उत्पादन तथा उत्पादकत्व लक्ष्य:	८५
५.६.३ व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छीपालन लक्ष्य:	८६
५.६.४ कृषि तथा पशुपन्छी क्षेत्रमा औद्योगिककरण एवम् कृषि विकास कार्यक्रमका फेररिस्ता	८७
परिच्छेद ६	९०
६. निष्कर्ष तथा सुझावहरु :	९०
६.१ बुढीगंगा नगरपालिका कृषि विकास रणनीतिले निर्देश गरेका सुझाव तथा कार्यनितीहरु:	९०
अनुसूचीहरु:	९५
अनुसूची १	९५
अनुसूची २	९८
अनुसूची ३	१०३
अध्ययनको क्रमका केही तस्वीरहरु :	१०९

सारांशः

“बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास रणनीति”

नेपाल सरकारले समग्र कृषि विकासको लागि कृषि विकास रणनीति (सन् २०१५ देखि २०३५ सम्म) पारित गरी लागु गरेको अवस्था छ। देशको ७५३ नगरपालिका र गाउँपालिकाको कृषि विकास सम्बन्धी रणनीतिक योजनालाई समेत यस रणनीतिले निर्देशित गरेको छ। बाजुरा जिल्लाका नौ वटा स्थानिय तह मध्ये बुढीगङ्गा नगरपालिका पनि एक हो। क्षेत्रफलको हिसावले (५९.२) वर्ग कि.मी. रहेको यो नगरपालिका अरु नगरपालिका भन्दा सानो र जनसंख्याका हिसावले बाजुरा जिल्लाकै सबै भन्दा बढी जनसंख्या (२९,६७७) भएको नगरपालिकाको रूपमा चिनिन्छ।

आ.व. २०८०।०८९ देखि २०९०।१९९ सम्म सन्चालन मा रहने यस कृषि विकास रणनीतिको दुर दृष्टिः "आर्थिक समृद्धिको मुख्य आधार, कृषि नै हो एक विचार", लक्ष्यः "बुढीगंगा नगरपालिकाको तीब्र, दिगो र रोजगारमुलक आर्थिक समृद्धिको लागि कृषिमा व्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण एवम् समावेशी समाज निर्माण गर्न खाद्य तथा पोषण सुरक्षा र पर्यावरण संरक्षणमा आधारित पर्यटन विकास" एवम् ध्येयः "बुढीगंगा नगरपालिकाको आर्थिक विकास, रोजगार प्रवर्द्धन, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, गरीबी न्यूनीकरण, पूर्वाधार विकास, वातावरणीय सुधारका लागि व्यावसायीकरण, यान्त्रीकीकरण, औद्योगिकीकरण एवम् विविधीकरण द्वारा कृषि व्यवसायको रूपान्तरण" रहेको छ। सोही अनुसार यस रणनीतिलाई ४ वटा उद्देश्यहरूमा विभाजन गरिएका छन्, ती हुनः (क) राष्ट्रिय स्तरको कृषि विकास रणनीति (२०१५ देखि २०३५ सम्म) मा आधारित रही बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास कार्य योजना तथा रणनीति तयार गर्ने र सोही आधारमा कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण एवम् व्यवसायीकरण गर्ने। (ख) बुढीगंगा नगरपालिकाको द्रुततर विकासको लागि कृषि विकासलाई प्राथमिकतामा राखी गरिबी न्यूनीकरण, रोजगार प्रवर्द्धन एवम् ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई उकास्न कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने। (ग) रैथाने बालीलाई संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्न विशेष कृषि विकास कार्यक्रम लागू गर्ने, प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने, कृषिमा यान्त्रीकरण गरी रोजगार र नाफा मुलक बनाउने एवम् कृषि बजार लाई विस्तार गरी उपभोक्तालाई स्वस्थ र सफा खाद्यान्न उपलब्ध गराउने। (घ) एक वडा दुई उत्पादन कार्यक्रमलाई सफल कार्यान्वयन गर्न नगर क्षेत्र एवम् प्रत्येक वडाहरूको भौगोलिक क्षेत्रहरूमा माटो परिक्षण गर्ने र माटो सुहाउदो उत्पादनमा जोड दिने व्यवस्था मिलाउने।

त्यस्तै चार वटा उद्देश्यमा आधारित रही २४ वटा रणनीतिहरू र त्यसका १६३ वटा कार्यनीतिहरू निर्धारित गरिएका छन्। पहिलो उद्देश्य मा रहेको मुख्यतया कृषि लाई व्यावसायीकरण र आधुनिकीकरण गरी सम्मानित पेशाको रूपमा रूपान्तरण गर्न लिएका रणनीतिहरू हुन्। कृषि क्षेत्रको रूपान्तरणको लागि कृषिलाई व्यावसायीकरण गर्दै कृषि पेशालाई नाफामुलक र सम्मानित पेशाको रूपमा स्थापित गर्ने, कृषिका बाली बस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, कृषि व्यवसायलाई फस्टाउन नीजी, सरकारी, सहकारी एवम् गैर सरकारी क्षेत्र सँग सहकार्य गरी नव प्रवर्तनका अभियानहरूलाई सफल बनाई नमूनाको रूपमा स्थापित गर्ने, कृषि उत्पादन सामाग्री एवम् बजार व्यवस्थापन सेवा एक द्वार प्रणाली मार्फत किसानमा सेवा पुरयाउने, कृषि जन्य पदार्थको विविधीकरण गरी कृषिलाई व्यावसायीकरण गरी टेबा पुरयाउने, कृषि तथा पशुपन्छिको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिका योजनाहरू क्रमशः लागु गर्दै लाने, भूमि व्यवस्थापन तथा कृषि जोन तोकिनु पर्ने, कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण गरी कृषि क्षेत्रलाई निर्बाहमुखि बाट रूपान्तरण गरी व्यवसायको रूपमा परिणत गर्ने, कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनका असर कम गर्ने, राष्ट्रिय निती पालना गर्ने गरी पालिका मापदण्ड तयार गरी वातावरणीय मैत्री कृषि प्रणाली लागु गर्ने, प्राकृतिक प्रकोप, प्राकृतिक सम्पदाको दोहन, भुखलीकरणलाई क्रमशः न्यूनीकरण गर्दै जाने र कृषिमा यान्त्रीकरण गरी व्यवसायको रूपमा स्थापित गर्ने जस्ता रणनीतिहरू निर्धारण गरिएको छ।

त्यस्तै दोश्रो उद्देश्यमा गरीबी न्यूनीकरण, रोजगार प्रवर्द्धन एवम् ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई उकास्ने लक्ष्य लिएको छ । त्यस अन्तर्गत रहेका रणनीतिहरू मुख्यतया : कृषिका प्राथमिकीकरण गरी सफल कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने एवम् नाफामुलक कृषि उपजलाई विशेष उत्पादन कार्यक्रम लागु गर्ने , किसान बर्गीकरण, किसान कार्ड एवम् किसान अधिकार संरक्षण गर्ने, गरीबी न्यूनीकरण गर्न श्रमिक तथा साना किसानको अनुदान, सहूलियत तथा सुविधामा पहुँच पुरयाउने, ग्रामीण अर्थतन्त्र उकास्न कृषि उत्पादन बढाई बजारीकरणका डिजिटल सेवा उपलब्ध गराई शहरका पुँजीलाई ग्रामीण क्षेत्रमा प्रवाह गर्न सहयोग गर्ने, रोजगार प्रवर्द्धन, युवा स्वरोजगार कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा क्षमता विकास गर्ने र कृषि विकास कोष स्थापना गरी दिगो कृषि विकास एवम् व्यावसायिक कृषिमा टेवा पुरयाउने रणनीतिहरू लिइएको छ ।

तेश्रो उद्देश्य मा उल्लेखित रैथाने बाली संरक्षण एवम् प्रांगारिक खेती प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा लिएका रणनीतिहरूमा रैथाने बाली एवम् पशुबस्तु संरक्षण तथा सम्बर्धन गर्ने , प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने, बजारीकरण का लागि विशेष पहल गर्ने, कृषिजन्य उत्पादन लाई नाफामुलक तथा प्रतिस्पर्धी बनाउने र कृषि व्यवसायलाई सम्मानित पेशाको रूपमा स्थापित गर्ने, कृषि बजार विस्तार तथा न्यूनतम समर्थन मूल्य प्रणाली लागु गर्ने, खाद्य कोष खडा गरी नागरिकको खाद्य सम्प्रभुता अधिकार संरक्षण गर्दै किसानको उपजलाई बिक्री गरी प्रोत्साहन गर्ने र खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रत्याभुति दिने किसिमका छन् ।

चौथो उद्देश्यमा एक वडा दुई उत्पादन गरी व्यावसायिक कृषि मा जोड दिने एवम् माटो संरक्षणमा विशेष ध्यान पुरयाउन उल्लेख भएका रणनीतिहरू छन्: एक वडा, दुई उत्पादन कार्यक्रमले स्वरोजगार वृद्धि गर्ने एवम् व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालनमा टेवा पुरयाउने, माटो परिक्षण र माटो सुहाउँदो उत्पादनमा जोड दिदै उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, स्मार्ट कृषि क्षेत्र तोक्ने र मापदण्ड तयार गरी नमूनाको रूपमा सन्चालन गर्ने भनिएको छ ।

“बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि बिकास रणनीति”

परिच्छेद १

१. परिचय:

१.१ पृष्ठभूमि

देशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा २४ प्रतिशत योगदान कृषि क्षेत्रको छ र करीब दुई तिहाई जनता कृषिमा नै निर्भर रहेका छन् । कृषि क्षेत्रको विकास र विस्तारले देश विकासमा महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ । कृषि लगायत प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग गरी तुलनात्मक लाभको आधारमा कृषि बालीको प्रतिस्पर्धी क्षमता बढाएर उत्पादन वृद्धि गरी मुलुकलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाउनु हाम्रो प्राथमिकता हुनुपर्छ । तुलनात्मक लाभका नगदे बालीहरुमा व्यवसायीकरण, कृषि मार्फत आयात प्रतिस्थापन र आम किसानहरुको आर्थिकस्तर वृद्धि गर्दै समृद्ध नेपाल बनाउने नै हाम्रो परिकल्पना हुनुपर्दछ । कृषिमा औद्योगीकरण नभएसम्म देशको समृद्धिको कल्पना पनि गर्न सकिदैन र हुन सक्दैन । कृषिमा व्यवसायीकरण, विविधीकरण, आधुनिकीकरण गरी यस क्षेत्रको योगदान बढाउने र विदेश पलायन भएका र वैदेशिक रोजगारीमा गएका यूवाहरुलाई कृषि क्षेत्रमा आकर्षित गरी कृषिलाई आत्मनिर्भर बनाउनु अहिलेको आवश्यकता हो ।

कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनका असर कम गर्ने, सिंचाई सुविधा सर्वसुलभ बनाउने, सीमान्त भूमिमा कृषिको लागि चाप घटाउने, किटनाशक विषादीको अनुपयुक्त र असुरक्षित प्रयोगबाट वातावरण र जनस्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव घटाउने, उपलब्ध कृषि प्रविधिहरु पर्याप्त रुपमा कृषकको थलोमा पुऱ्याउने, रासायनिक मल आयात र वितरण व्यवस्था सुनिश्चित तुल्याउने, यूवा जनशक्तिलाई कृषि पेशामा आकर्षित गर्न, कृषि उपजको प्रशोधन प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने, कृषि एवं पशुजन्य उत्पादन, वितरण, आयात एवं निर्यातमा गुणस्तर एवं स्वच्छताको नियमन कार्य प्रभावकारी तुल्याउने, कृषि उत्पादकत्व बढाउन कृषक समूह र सहकारीको संस्थागत विकास, गरिब, महिला, जनजाति, दलित, मधेसी, मुस्लिम र दुर्गम क्षेत्रका कृषकहरुको कृषि तथा पशु सेवा कार्यक्रममा पहुँच वृद्धि गर्ने, कृषि सम्बन्धि औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षामा पहुँच बढाउने जस्ता चुनौतिहरु रहेको औल्याइएको छ । दुरगामी असर पार्ने नीति नियम कानून, त्यसलाई सहयोग गर्ने संरचना, राज्यको लगानी, नीजी सहकारी क्षेत्रको सक्रियता र किसानहरुको सचेतना, संलग्नता, लगनशीलता, मिहिनेत, दाताहरुको लगानी प्रतिवद्धताबाट कृषि क्षेत्रमा उल्लेख्य प्रगति भई कृषिमा आत्मनिर्भर हुन सकिन्छ, र कृषि क्षेत्रलाई आकर्षित र मर्यादित बनाई यूवावर्गलाई कृषि क्षेत्रमा टिकाई राख्न सकिन्छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपाल सरकारले समग्र कृषि बिकासको लागि कृषि बिकास रणनीति (सन् २०१५ देखि २०३५ सम्म) पारित गरी लागु गरेको अवस्था छ । देशको ७५३ नगरपालिका र गाउँपालिकाको कृषि बिकास सम्बन्धी रणनीतिक योजनालाई समेत यस रणनीतिले निर्देशित गरेको छ । यसै दस्तावेजमा अधारित रही सात वटै प्रदेशको कृषि बिकास रणनीति तयार भएको छ । कृषि उत्पादनमा प्रत्येक प्रदेश र जिल्लाहरुको आफ्नै विशेषता र विविधता रहेको छ । नेपालमा संघीयता लागु भए पश्चात देशको राजनैतिक र प्रशासनिक विभाजन तीन तहको सरकारमा भएको छ । बिकासको दृष्टिकोणले स्थानीय तह सबैभन्दा सबल र बिकासको पहिलो खुड्किलो को रुपमा प्रतिबिम्बित भएको छ । स्थानीय तहमा निर्धारित तथा विनियोजित बजेटबाट किसानले सहजै रुपमा लाभ लिन सक्ने छन् । तसर्थ बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि बिकास रणनीति तय गर्ने भनेको कृषक तथा समग्रमा सम्पूर्ण नगरपालिकामा बसोबास गर्ने जनताहरुको आर्थिक बिकास, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा एवम् गरीबी न्युनीकरणका आधारहरु तयार हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

१. बुढीगंगा नगरपालिकाको परिचय

बाजुरा जिल्लाका नौ वटा स्थानिय तह मध्ये बुढीगङ्गा नगरपालिका पनि एक हो। राज्य पुर्नसंरचनाको क्रममा साविकको ब्रमतोला, कुल्देवमाण्डौं र बाह्रबिस गा.वि.स. मिलेर बुढीगङ्गा नगरपालिका बनेको छ । यस नगरपालिकाको नामाकरण बुढीगङ्गा नदीको नामबाट राखिएको हो । यस नगरपालिकाको पूर्वमा- त्रिवेणी नगरपालिका र अछामको मेल्लेख गाउँपालिका, पश्चिममा- खप्तड छेडेदह गाउँपालिका, उत्तरमा- बडीमालिका नगरपालिका र दक्षिणमा- अछाम जिल्लाको साँफेबगर नगरपालिका संग सिमा जोडीएको छ । बाजुरा जिल्लाको पुरानोसदरमुकाम कुल्देवमाण्डौं (टाँटे) नौविसमा यस नगरपालिकाको कार्यापालिकाको कार्यालय रहेको छ । पुरानो इतिहासलाई पल्टाउँदा बाजुरा जिल्लाको राज्य शासन चलाउने बार्जुकोटे राजाको दरबार पनि यस नगरपालिका भित्र रहेको छ र दरबारको भग्नावशेष अहिले पनि हेर्न सकिन्छ । यस नगरपालिकामा बार्जुकोट दरबार, कुडीकोट दरबार, बयालचाका दरबार साथै चुल्हे देवि भगवतिको मन्दिर जस्ता विभिन्न देवि देवताका मठ मन्दिर र अन्य थुप्रै ऐतिहासिक सम्पदाहरु अवस्थित रहेका छन् । क्षेत्रफलको हिसावले (५९.२) वर्ग कि.मी. रहेको यो नगरपालिका अरु नगरपालिका भन्दा सानो र जनसंख्याका हिसावले बाजुरा जिल्लाकै सबै भन्दा बढी जनसंख्या (२९,६७७) भएको नगरपालिकाको रूपमा चिनिन्छ । यस नगरपालिकामा उष्ण प्रदेशीय र समसितोष्ण प्रदेशीय हावापानि पाइनुका साथै बाजुरा जिल्लाकै सबैभन्दा बढी उर्वर खेतियोग्य जमिन पनि रहेको पाइन्छ । दुर्गम एवं पिछडीयको जिल्लामा पर्ने यस बुढीगङ्गा नगरपालिकाको विकास भने समयानुसार विकसित भईरहेको देखिन्छ ।

साविकको ३ वटा गा.वि.स. (ब्रमतोला, कुल्देवमाण्डौं र बाह्रबिस) मिलेर बनेको यो नगरपालिकामा १० ओटा वडा रहेका छन् । यस नगरपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रमा क्याम्पस १, माध्यामिक तह ८, आधारभुततह २५, संस्थागत विद्यालय ८, सामुदायीक सिकाई केन्द्र ३ र वालविकास केन्द्र ४२ वटा रहेका छन् भने स्वास्थ्य क्षेत्रमा ३ वटा स्वास्थ्य चौकी, १ सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई र १ वटा बर्थिङ सेन्टर संचालनमा रहेका छन् । त्यसै गरी कृषि विकास तथा पशु सेवा शाखा मार्फत यस बुढीगङ्गा नगरपालिकाको समृद्धीका लागि कृषि तथा पशु विकास संग सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन भइरहेका छन् ।

भौगोलिक विविधता, विकटता, अशिक्षा, बेरोजगारी र रुडीवादी आदी विभिन्न समस्या हुंदाहुंदै पनि विगत भन्दा अहिले शिक्षा, स्वास्थ्य, संचार, जनचेतनामा, रुडीवादी परम्परा, व्यावसायीक उन्नती आदी विभिन्न पक्षमा तिब्र गतिमा विकास हुंदै गरेको देखिन्छ । यस क्षेत्रको नगरपालिकाका सबै राजनितिज्ञ, कर्मचारी, शिक्षक, मिहला, पुरुष, दलित, आदीबासी, जनजाती लगायत सम्पूर्ण नगर बासीहरुले यस क्षेत्रका विविध विषयमा हातेमालो गर्दै अगाडी बढ्नेहो भने यस नगरपालिकाको भविश्य राम्रो हुने निश्चित छ ।

यस नगरको नगर सभाबाट पारित नीति तथा कार्यक्रममा विशेषत आधुनिक कृषिमा आधारित रही कृषिलाई ब्यवसायिकरण र आधुनिकीकरणमा जोड दिइने उल्लेख भएको छ । एक वडा दुई उत्पादनमा जोड दिइने, माटो विस्लेषण र प्रविधियुक्त कृषि ब्यवसायलाई प्राथमिकिकरण एवंम अबलम्बन गर्ने भनिएको छ । त्यस्तै गरीब, सिमान्तकृत किसानलाई उत्पादनमा आधारित अनुदान उपलब्ध गराउने, तथ्याङ्क उपलब्ध गरि कृषि सम्बन्धि सम्पूर्ण अध्ययन गर्ने र सोही आधारमा बाभो जग्गालाई उपयोग गर्नमा जोड दिईएको छ । ब्यवसायिक पशुपालन गर्दा बजारको माग र आवस्कता अनुसार उत्पादन गर्ने विषयलाई विशेष कार्यक्रममा ल्याइने भनिएको छ । बजार संरचना तयार गर्ने, तरकारी बजार संग समन्वय गरि कोल्ड स्टोरेज निर्माण गर्ने लक्ष्य लिएको छ । कृषिमा आधारित जिवनयापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने समेत उल्लेख छ । सिंचाईको क्षेत्र विकास गर्ने, कृषिलाई यान्त्रिकिकरण गर्ने, कृषि स्वरोजगार कार्यक्रम लागू गर्ने, नयाँ प्रविधि विस्तार गर्ने, नर्सरी स्थापना, थोपा सिंचाई ब्यवस्थापन गर्ने, यस पालिकामा जैविक औषधी मल प्रयोगमा ल्याउने र स्वस्थ तथा स्वच्छ कृषिजन्य उत्पादनमा जोड दिईने भनिएको छ । त्यस्तै कृषिमा अबलम्बन गर्ने, स्थानीय कृषि बीउ संरक्षण गरी रैथाने कृषि उत्पादनमा जोड दिइने छ । चामल, मकै, कोदो उत्पादनमा विशेष कार्यक्रम लागु गर्ने एवं बीउ बैंकको स्थापना गर्ने उद्देश्य लिएको छ ।

१.३. कृषि विकास रणनीतिको उद्देश्य

- (क) राष्ट्रिय स्तरको कृषि विकास रणनीति (२०१५ देखि २०३५ सम्म) मा आधारित रही बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास कार्य योजना तथा रणनीति तयार गर्ने र सोही आधारमा कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण एवम् व्यवसायीकरण गर्ने ।
- (ख) बुढीगंगा नगरपालिकाको द्रुततर विकासको लागि कृषि विकासलाई प्राथमिकतामा राखी गरिवी न्यूनीकरण, रोजगार प्रबर्द्धन एवम् ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई उकास्न कृषि पर्यटन प्रबर्द्धन गर्ने ।
- (ग) रैथाने बालीलाई संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्न विशेष कृषि विकास कार्यक्रम लागू गर्ने, प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने, कृषिमा यान्त्रीकरण गरी रोजगार र नाफा मुलक बनाउने एवम् कृषि बजार लाई बिस्तार गरी उपभोक्तालाई स्वस्थ र सफा खाद्यान्न उपलब्ध गराउने ।
- (घ) एक वडा दुई उत्पादन कार्यक्रमलाई सफल कार्यान्वयन गर्न नगर क्षेत्र एवम् प्रत्येक वडाहरुको भौगोलिक क्षेत्रहरुमा माटो परिक्षण गर्ने र माटो सुहाउदो उत्पादनमा जोड दिने व्यवस्था मिलाउने ।

१.४ कृषि विकास रणनीतिको औचित्य :

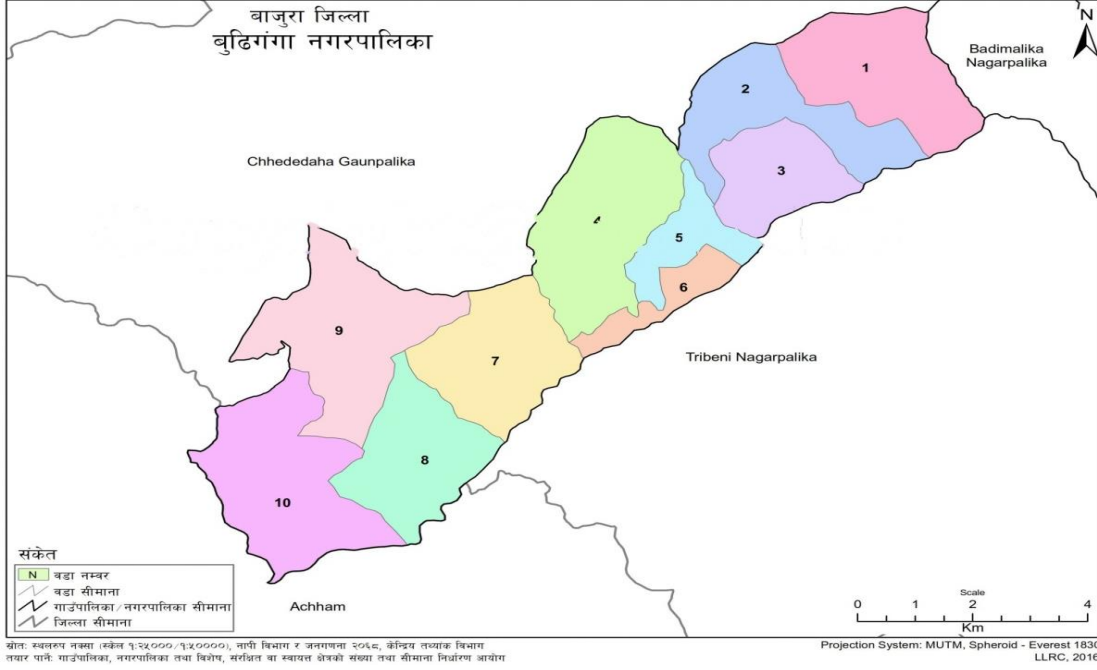
नेपाल सरकारले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विषय विशेषज्ञको सहयोगमा सन् २०१५ देखि २०३५ सम्म संचालन हुने २० वर्षीय कृषि विकास रणनीति तर्जुमा भएको छ । यो रणनीति नेपालमा संघीयता लागु हुने अगावै लागु भएको अवस्था भएकोले यसलाई संघीयता समेटिने गरी आवश्यक परिमार्जन गर्नु पर्ने देखिन्छ तर यस रणनीतिले अबलम्बन गरेको कार्यसूची कृषिका हरेक क्षेत्रमा लागु गर्नु पर्ने देखिन्छ ।नेपालको अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको प्रधान्यता यहाँको वास्तविकता हो । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा २५ प्रतिशत योगदान कृषि क्षेत्रको छ, र करीब दुई तिहाई जनता कृषिमा नै निर्भर रहेका छन् । कृषि क्षेत्रको विकास र विस्तारले देश विकासमा महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ । कृषि लगायत प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग गरी तुलनात्मक लाभको आधारमा कृषि बालीको प्रतिस्पर्धी क्षमता बढाएर उत्पादन वृद्धि गरी मुलुकलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाउनु हाम्रो प्राथमिकता हुनुपर्छ ।

तुलनात्मक लाभका नगदे बालीहरुमा व्यवसायीकरण, कृषि मार्फत आयात प्रतिस्थापन र आम किसानहरुको आर्थिकस्तर वृद्धि गर्दै समृद्ध नेपाल बनाउने नै हाम्रो परिकल्पना हुनुपर्दछ । कृषिमा औद्योगीकरण नभएसम्म देशको समृद्धिको कल्पना पनि गर्न सकिदैन र हुन सक्दैन । कृषिमा व्यवसायीकरण, विविधीकरण,आधुनिकीकरण गरी यस क्षेत्रको योगदान बढाउने र विदेश पलायन भएका र वैदेशिक रोजगारीमा गएका यूवाहरुलाई कृषि क्षेत्रमा आकर्षित गरी कृषिलाई आत्मनिर्भर बनाउनु अहिलेको आवश्यकता हो । यसै कुरालाई दृष्टिगत गरी कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनका असर कम गर्ने, सिंचाई सुविधा सर्वसुलभ बनाउने, सीमान्त भूमिमा कृषिको लागि चाप घटाउने, किटनाशक विषादीको अनुपयुक्त र असुरक्षित प्रयोगबाट वातावरण र जनस्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव घटाउने, उपलब्ध कृषि प्रविधिहरु पर्याप्त रुपमा कृषकको थलोमा पुऱ्याउने, रासायनिक मल आयात र वितरण व्यवस्था सुनिश्चित तुल्याउने, यूवा जनशक्तिलाई कृषि पेशामा आकर्षित गर्न, कृषि उपजको प्रशोधन प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने, कृषि एवं पशुजन्य उत्पादन, वितरण, आयात एवं निर्यातमा गुणस्तर एवं स्वच्छताको नियमन कार्य प्रभावकारी तुल्याउने, कृषि उत्पादकत्व बढाउन कृषक समूह र सहकारीको संस्थागत विकास, गरिव, महिला, जनजाति, दलित र दुर्गम क्षेत्रका कृषकहरुको कृषि तथा पशु सेवा कार्यक्रममा पहुँच वृद्धि गर्न यो कृषि विकास रणनीतिको आवश्यकता भएको हो ।भूमिको खण्डीकरण अर्को प्रमुख समस्या कौ रुपमा रहेको छ । बुढीगंगा नगरपालिका यी समस्याहरुबाट अक्षुण्ण रहेको छैन। यो नगरपालिका कृषि मै आधारित अर्थतन्त्र रहेकोले कृषि विकास बिना प्रगति सम्भव छैन । कृषिलाई व्यवसायीकरण गरेमात्र ठूलो परिमाणमा कृषि तथा पशुजन्य उपज उपलब्ध हुन सक्छ । त्यस्तै कृषि लाई यान्त्रीकरण एवम् आधुनिकीकरण गर्न सके युवाहरु कृषि प्रति आकर्षित हुन सक्छ । यसलाई उद्यमको रुपमा रुपान्तर गर्न सके नाफामुखी कृषि पेशालाई प्रबर्द्धन गर्न सकेमा नगरपालिकाको कायापलट हुन सक्छ । यो १० वर्षीय कृषि विकास रणनीति को मुख्य उद्देश्य नै यस पेशालाई मर्यादित , रोजगार प्रबर्द्धन एवम् नाफा मुखी बनाउने हो ।

परिच्छेद २

२.२. अध्ययन विधि

२.१ बुढीगंगा नगरपालिकाको नक्सा

२.२ बुढीगंगा नगरपालिकाको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा नं.	घरधुरी	महिला	पुरुष	जम्मा
वडा नं. १	४४७	११३७	९६५	२१०२
वडा नं. २	४७३	११५०	९०१	२०५१
वडा नं. ३	३६५	७८२	६२९	१४११
वडा नं. ४	५२४	१२३६	१०७९	२३१५
वडा नं. ५	२८८	६७२	५७५	१२४७
वडा नं. ६	४९२	११३७	११०५	२२४२
वडा नं. ७	४७८	१२०५	१०१०	२२१५
वडा नं. ८	४१७	९५६	७७९	१७३५
वडा नं. ९	४८९	११४५	९३२	२०७७
वडा नं. १०	५८१	१५११	१२७९	२७९०
जम्मा	४५५४	११७०२	९९७५	२०१८५

श्रोत : CBS Nepal 2021

२.३. कृषि बिकास रणनीति लागु हुने समय:

१० वर्ष (आ.व. २०८०-८१ देखि २०९०-९१)

२.४ कार्यान्वयन गर्ने निकाय:

- (१) बुढीगंगा नगरपालिकाको कार्यालय र अन्तर्गतका वडा कार्यालयहरू
- (२) बुढीगंगा नगरपालिकाका सहयोगी सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरू
- (३) नगरपालिका अन्तर्गतका कृषि तथा पशु सेवा शाखाहरू एवम् अन्य सम्बन्धित निकायहरू
- (४) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान लगायत अन्य किसान तथा उद्यमी प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम तथा संस्थाहरू
- (५) सरकारी तथा गैरसरकारी आयोजनाहरू, संस्थाहरू एवम् नीजी क्षेत्र

२.५ कार्य क्षेत्र र सम्पादन गर्नु पर्ने कार्यहरू:

कृषि विकास रणनीति तयार गर्दा बुढीगंगा नगरपालिकाको कुन क्षेत्र कृषि उपज वा कुन पशुपालनको लागि उपयुक्त हो सो को प्रारूप तयार गर्नु आवश्यक छ । एउटै कृषि उपज वा पशुपालन सबै क्षेत्रको लागि उपयुक्त नहुन सक्छ, तसर्थ कृषकको माग एवम् माटोको गुणको आधारमा लगानी हुन आवश्यक छ । कृषि विकास रणनीति तयार गर्दा कृषि विकासको लागि चाहिने भौतिक पूर्वाधार जस्तै: सडक, कृषि सडक, विद्युत, संचार, खानेपानी, सिंचाई आदिको स्थिति हेरी मात्र योजना बनाइएको छ । यो बुढीगंगा नगरपालिकाको उँचाई र भौगोलिक अवस्था हेरी रणनीति तयार गरिएको छ । कृषिविकास रणनीतिको महत्वपूर्ण पाटो भनेको यस बुढीगंगा नगरपालिकाको को बसोबास गर्ने जनताको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था पनि हो । सामाजिक परम्परा, रीतिरिवाज तथा स्थानीय खेतीपाती, अन्न बालीलाई समेत व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तै विभिन्न जातजाति, समुदायको आफ्नै विशेषता रहेको छ, ती समुदायको चाहनालाई समेत मध्यनजर गरी रणनीतिक योजना तयार गर्ने प्रयास भएको छ । त्यस्तै व्यावसायिक कृषि उत्पादन एवम् पशुपालन भनेको लगानी समेतको आवश्यकता पर्ने भएका ले आर्थिक अवस्थालाई आंकलन गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यस्तै सिमान्तकृत जनतालाई विशेष आर्थिक प्याकेजको आवश्यकता हुन्छ । व्यावसायिक कृषि विकासको लागि बैकिग तथा विमा सुरक्षाको पनि व्यवस्थापन गर्नुपर्छ ।

अनुदान वितरण कृषि विकासको महत्वपूर्ण कडी होइन, कतिपय स्थितिमा अनुदानले कृषकलाई परनिर्भरता बनाउँछ । जुनसुकै काममा किसानलाई होस्टेमा हैसे गर्ने हो । अनुदान वा सुविधाको वितरण बैकिग ब्याज छुट, लगायत विशेष सुविधा प्याकेज दिनु पर्छ । अनुदान दिनै परे उत्पादनको आधारमा प्रति युनिटमा दिन सकिन्छ तर यो साना किसानको लागि उपयुक्त हुन्छ ।

गुणस्तर कृषि तथा पशुपन्छी उत्पादन आजको मुख्य आवश्यकता हो । रासायनिक मल, किटनाशक ओषधि, एन्टीबायोटिकको प्रयोगले यस्ता उत्पादनहरू अस्वस्थकर हुने र समग्र मानव स्वास्थ्यलाई असर गर्ने हुन्छ र यसले समग्र बातावरणलाई दूषित बनाउँदछ । प्रारंगारिक कृषि उत्पादन एवम् जैविक मलको प्रयोग आवश्यकता हो । त्यस्तै यस्ता गुणस्तरको परीक्षण किसानको घर दैलोमै हुनुपर्छ र प्रयोगशालाको व्यवस्थापन हुन आवश्यक देखिन्छ । कृषि सम्बन्धी सेबालाई सर्व, सुलभ एवम् पायक अवस्थामा हुनु पर्छ । बुढीगंगा नगरपालिकाका पहाडी भुभागको उच्च उत्पादकत्वको भूमि रहेकोले माटोको उर्वरा जाच्ने प्रविधि, अनुसन्धानको काममा सहकार्य गर्ने, कलेज र विश्वविद्यालयका विद्यार्थिलाई अन्वेषण र सिकाउन सकिने ठाउँको रूपमा विकास गर्न सक्ने किसिमको हुनुपर्छ । यी समग्र विषय वस्तुहरू कृषि विकास रणनीतिमा समेटिने प्रयास गरिएको छ ।

२.७अध्ययन विधि:

कृषि विकास रणनीति तयार गर्दा राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहहरूले तयार पारेका नीति, नियम, मापदण्ड, निर्देशिका, कार्यविधि लगायत प्रचलित एवम् सरोकारवाला विषय क्षेत्रमा रहेका मौजुदा कानूनहरू सवैको आधारमा कृषि विकास रणनीति तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै बुढीगंगा नगरपालिकाले नगर/गाउँ सभामा गरेका प्रतिबद्धतालाई समेत अध्ययन गरी रणनीति तयार गरिएको हो । कृषि विकास रणनीतिमा अर्को महत्वपूर्ण अध्ययन भनेको पन्ध्रौं पन्च वर्षीय योजनामा संघीय सरकारले तयार पारेका दस्तावेजलाई मध्यनजर गरी त्यसका लक्ष्यलाई समेटिएको छ । कतिपय स्थितिमा संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले तयार पारेका दीर्घकालीन योजनाहरूलाई समेत समावेश गरिएको छ । यस्ता योजनाहरू समेटदा ५ वर्ष, १० वर्ष वा २० वर्षमा प्राप्त गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू समेत उल्लेख गरिएको छ । साथै राष्ट्रिय योजना आयोगको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा प्राप्तिको लक्ष्य, दिगो विकासका लक्ष्यहरू लगायत राष्ट्रिय स्तर, प्रदेश स्तर र स्थानीय स्तरमा लिईएका अल्पकालिन एवम् दीर्घकालीन लक्ष्य तथा उद्देश्यहरूलाई समेत समेटिएको छ । यो अध्ययन गर्दा देहाय अनुसारको प्रणालीको उपयोग गरिएको छ ।

२.८ कृषि विकास रणनीति तयार गर्दा अध्ययन गरिएको सामाग्रीहरू ::

- (१) नेपालको संबिधान, २०७२
- (२) कृषिविकास रणनीति (२०१५ देखि २०३५)
- (३) कृषितथ्यांक, तथ्यांकविभाग एवम् कृषितथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
- (४) कृषि डायरी, कृषितथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०७८
- (५) पशु हुवानी मापदण्ड, २०६४
- (६) राष्ट्रिय कृषिनीति , २०६१
- (७) पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ र सो को नियमावली , २०५७
- (८) पशु बधशालातथा मासु जाँच ऐन , २०५५ र सो को नियमावली, २०५७ एवम् अन्य निर्देशिका
- (९) पशु प्रजनन निती, २०७८
- (१०) पशु स्वास्थ्य निती, २०७८
- (११) पोल्ट्री ब्रिडिंग फार्म एवम् हयाचरी मापदण्ड, ब्रोइलर कुखुरा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०६४
- (१२) कृषिको लागि बातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन निर्देशिका, २०६०
- (१३) खाद्य ऐन, २०२३ र खाद्य नियमावली, २०२७
- (१४) दाना ऐन, २०३३ र दाना नियमावली, २०४१
- (१५) कृषि व्यवसाय प्रबर्द्धन निती, २०६३
- (१६) प्रागरिक खेती कार्य विधी
- (१७) नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पन्च वर्षीय र सुदुर पश्चिम प्रदेश को पन्चवर्षीय योजना

२.९. तथ्याङ्क स्रोतहरू

२.९.१ प्रारम्भिक सूचना सङ्कलन(Primary Information Collection)

प्राथमिक सूचना Semi Structural Questionair को माध्यमबाट कृषक समुह, सहकारी, प्रगतीशिल किसानहरू, विज्ञहरू, कार्य क्षेत्रका कार्यरत कर्मचारीहरूसँग अन्तरवार्ता गरी सङ्कलन गरिएको छ । यस किसिमको सूचना संकलनबाट बुढि गंगा नगरपालिकाको कृषि विकासको अवस्था बारे जानकारी प्राप्त भएको, गैर कृषि क्षेत्रमा कार्यरत जनसंख्या के कति रहेको विषयमा जानकारी प्राप्त गर्न समेत सहयोगी भएको छ । यसको विस्तृत Semi Structural Questionair अनुसूची १ मा राखिएका छन् ।

२.९.२ दोश्रो चरणमा सूचना सङ्कलन(Secondary Information Collection)

दोश्रो चरणका सूचनाहरू मन्त्रालय, विभाग, निर्देशनालय तथा नगरपालिकामा प्रकाशित पुस्तिका, किताबहरू, बुक्लेट, सूचना आदिबाट सङ्कलन गरिएका छन् । यस्ता सूचनाहरू संकलन गर्न सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले प्रकाशित गरेको पुस्तिका वा अन्य तथ्यांक संलग्न पुस्तक समेत उपयोगमा ल्याई संकलन गरिएको हो । त्यस्तै दोश्रो स्तरीय सूचना संकलन गर्न सबै भन्दा आवश्यक बुढीगंगा नगरपालिकाले प्रकाश गरेको पुस्तिकालाई उपयोग गरिएको छ । अनुसन्धानात्मक लेख को उपयोग समेत गर्ने गरिएको छ । स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार एवम् संघीय सरकारका नीति, कृषि सेवा सम्बन्धी केही विशेष योजना उपयोग गर्नु को साथै यस अगावै पालिकामा गरिएका कृषि विकासका प्रयासहरू लाई समेत समेटिएको छ ।

२.९.३ माटो परिक्षण एवम् कृषि पर्यटनको संभाव्य अध्ययन(Soil Test And Probability Study of Agro Tourism)

बुढीगंगा नगरपालिका क्षेत्र तथा प्रत्येक वडाहरूमा माटो परिक्षण लगायत कृषि पर्यटन प्रवर्द्धनका विषयमा स्थलगत रुपमै संभाव्यता अध्ययन विषय विज्ञद्वारा गराई प्रतिवेदनमा समावेश भएको छ । माटो परीक्षण को रिपोर्टले प्रत्येक वडामा रहेको कृषि तथा पशुपालनको सम्भावनालाई चित्रण गर्दछ, माटो को प्रतिवेदन वडा पिच्छे डिजीटल उपलब्ध हुने अवस्था रहेको छ , साथै माटोको नमूना संकलनगरी प्रयोगशालामा परीक्षण गराई सोको रिपोर्ट समेत संलग्न गरिएको छ ।

बुढीगंगा नगरपालिका पर्यटन व्यवसाय फस्टाउने एक गन्तव्य पनि हो । पर्यटन लाई कृषि संग जोडेर कृषि पर्यटनको रुपरेखा समेत कृषि विकास रणनीतिले समेटेको छ । कृषि पर्यटनको लागि उत्पादनमा आधारित क्षेत्र घोषणा, एक वडा कम्तीमा दुई उत्पादन सम्बन्धी सूची समेत संलग्न भएको छ । त्यस्तै होम स्टेको व्यवस्थापन, आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटक आकर्षित गर्ने महोत्सव तथा कार्य योजना, बजार विकास, समुदायमा आधारित पर्यटन विकास जस्ता विषयवस्तु समेटिने प्रयास भएको छ ।

२.१० विश्लेषण तथा रिपोर्ट तयारी (Analysis and Report Preparation)

प्राप्त सूचनाहरू (Primary and Secondary)लाई विश्लेषण गरी विभिन्न चरणमा रिपोर्ट तयार गरिएकोछ। यस किसिमको काममा स्थानीय ज्ञान, रैथाने कृषि उपज, बुढीगंगा नगरपालिका लाई चिनारी गर्ने कृषि विषयको बारेमा चर्चा समावेश भएको छ ।

२.११ रिपोर्ट बुझाउने (Summation of Report):

(क) शुरुवाती प्रतिवेदन(Inception Report submission)

शुरुवाती अवस्थामा दोश्रो सूचना संकलन भएको एवम् पालिका लगायत विभिन्न ब्यक्ति संघ, संस्था संग भएको छलफलको आधारमा तयार भएको शुरुवाती प्रतिवेदन छलफलको लागि नगरपालिकामा बुझाई त्यहाँबाट प्राप्त बुँदाहरूलाई आवश्यकता अनुसार समावेश गरी बुझाईएको छ ।

(ख) ड्राफ्ट प्रतिवेदन-Draft Report submission)

शुरुवाती प्रतिवेदनमा प्राप्त सुझावलाई मध्यनजर गरी ड्राफ्ट प्रतिवेदनबुढीगंगा नगरपालिकामा बुझाईने कार्यक्रम रहेको छ । यस प्रतिवेदन विभिन्न टूल्स प्रयोग गरी संकलन गरी रिपोर्ट बनाइएको छ ।

(ग) अन्तीम प्रतिवेदन -Final Report submission)

ड्राफ्ट रिपोर्टमा प्राप्त सुझावहरूलाई समेत सम्बोधन गरी अन्तिम रिपोर्ट तयार गरी नगरपालिकाको कार्यालय लाई बुझाईने छ ।

२.१२.अध्ययनमा उपयोग हुने जनशक्ति

सर्वेक्षणको हकमा सम्बन्धित विषयमा कम्तीमा प्रवीणता प्रमाणपत्र अध्ययन गरेको र विज्ञको हकमा स्नातकोत्तर तह अध्ययन पूरा गरि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीयतहमा रजिष्टर भएका संघ/संस्था वा सरकारी निकायमा कम्तीमा ७ वर्षको कार्य अनुभव भएको विज्ञहरूको उपयोग गरिएको छ । अध्ययनको लागी कम्तीमा देहाएका योग्यता भएका कर्मचारीहरू प्रयोग गरिने छ ।

परिच्छेद ३

३. बस्तुस्थिती अध्ययन (Literature Review) :

३.१ नेपालको कृषि विकास रणनीति(Agriculture Development Strategy)को वर्तमान अबस्था तथा भावी कार्य दिशा:

३.१.१ नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पन्चवर्षीय योजना: नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पांचवर्षीय, गन्तव्य र सूचांकलाई तालीका १ मा प्रस्तुत गरिएको छ

तालीका १ : पन्ध्रौं पांचवर्षीय योजना

क्र.स.	राष्ट्रिय लक्ष्य	ईकाई	२०७४/०७५ सम्म	२०८०/०८१ सम्म
१	आर्थिक वृद्धि दर	प्रतिशत	६.८	१०.३
२	प्रति व्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डालर	१,०४७	१,५९५
३	गरीबी रेखा मुनि रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	१८.७	११
४	सम्पतिमा आधारित जिनी गुणक	गुणक	०.३१	०.२९
५	अपेक्षित आयु	वर्ष	६९.७	७२
६	साक्षरता (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९०
७	युवा साक्षरता (१५ देखि २४ वर्ष सम्म)	प्रतिशत	८५	९९
८	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	४८.५
९	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	६
१०	रोजगारी औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	५०
११	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे)	कि.मी.	६९७९	१५०००
१२	३० मिनेट सम्मको दुरी यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७६.९	९५
१३	विद्युत पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	९९
१४	आधारभूत खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	८८	९९
१५	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता (कूल जनसंख्या)	प्रतिशत	५५.४	८०
१६	अर्थतन्त्रमा प्राथमिक क्षेत्र (कृषि, बन, खानी) योगदान	प्रतिशत	२७.६	२३.०
१७	अर्थतन्त्रमा द्वितीय क्षेत्र (उत्पादनमुलक, उद्योग, विद्युत, ग्यास र पानी निर्माण)	प्रतिशत	१४.६	१८.१
१८	तृतीय क्षेत्र	प्रतिशत	५७.८	५८.९
१९	बस्तु तथा सेवाको निर्यात (कूल ग्राहस्थ उत्पादनको)	अनुपात	९.०	१५.७
२०	बस्तु तथा सेवाको आयात (कूल ग्राहस्थ उत्पादनको)	प्रतिशत	५०.८	५१
२१	श्रम उत्पादकत्व	रु.हजार	१८४.६	२७६
२२	कृषि उत्पादकत्व (प्रमुख बाली)	मे.टन	२.९७	४.०
२३	जैविक विविधता संरक्षण तथा पर्यावरणीय सन्तुलन (लोपोन्मुख, संकटापन्न तथा जोखिममा परेका)	सं	५८९	५८९
२४	जलवायु परिवर्तन अनुकूलनशीलता (सं	२१७	५५०

क्र.स.	राष्ट्रिय लक्ष्य	ईकाई	२०७४/०७५ सम्म	२०८०/०८१ सम्म
	अनुकुलन योजना तयार भई कार्यान्वयन भएका स्थानीय स्तर)			
२५	कानूनी शासन सूचकांक	सूचकांक	०.५३	०.५८
२६	भ्रष्टाचार अनुभूति सूचकांक	सूचकांक	३१	४१
२७	कुल आयातमा अत्यावश्यक वस्तु (कृषि उपज, जीवजन्तु र खाद्य पदार्थ)को अंश	प्रतिशत	१४.७	५

स्रोत: राष्ट्रिय योजना आयोग, २०२०

३.२ पन्ध्रौ पन्चवर्षीय योजनाको राष्ट्रिय उद्देश्य:

- (१) सर्वसुलभ, गुणस्तरीय, आधुनिक पुर्वाधार निर्माण, उत्पादनशील र मर्यादित रोजगारी अभिवृद्धि, उच्च दिगो र समावेशी आर्थिक वृद्धि तथा गरीबी निवारण गर्दै समृद्धि को आधार निर्माण गर्ने ।
- (२) गुणस्तरीय स्वास्थ्य, शिक्षा, स्वस्थ तथा सन्तुलित वातावरण, सामाजिक न्याय र जबाफदेही सार्वजनिक सेवा कायम गरी संघीय शासन व्यवस्थाको सुदृढीकरण गर्दै नागरिकलाई मर्यादित र परिष्कृत जीवनयापनको अनुभूति दिलाउने ।
- (३) सामाजिक, आर्थिक रुपान्तरण तथा स्वाधीन राष्ट्रिय अर्थतन्त्र निर्माण गरी देशको स्वाभिमान, स्वतन्त्रता र राष्ट्रिय हितको संरक्षण गर्ने ।

३.३ पन्ध्रौ पन्चवर्षीय योजनाको राष्ट्रिय रणनीति:

- (१) तीव्र , दिगो र रोजगारमुलक र आर्थिक वृद्धि गर्ने ।
- (२) सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने ।
- (३) आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय आवद्धता एवम् दिगो । शहर बस्ती विकास गर्ने ।
- (४) उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
- (५) पुर्ण, दिगो र उत्पादनशालि, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्रदान गर्ने ।
- (६) गरीबी निवारण र आर्थिक सामाजिक र समानता सहितको न्याय पूर्ण समाज निर्माण गर्ने ।
- (७) प्राकृतिक श्रोत संरक्षण र परिचालन तथा उद्यमशीलताको विकास गर्ने ।
- (८) सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्धन गर्ने ।

३.४ कृषि क्षेत्रमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरु:

कृषि क्षेत्रको समस्या करिब ८३ प्रतिशत ग्रामिण जनताको मुख्य जिविकोपार्जनको श्रोतका रुपमा रहेको नेपालको कृषि क्षेत्रले तेस्रो आवधिक योजनाबाट नै विकासको प्राथमिकतामा पर्न सफल भएता पनि अपेक्षाकृत विकास हुन सकेको छैन। कृषि क्षेत्रको विकास नीति र रणनीतिहरुमा प्राथमिकतामा परे पनि राज्यबाट हुने लगानीको प्राथमिकतामाकहिल्यै परेन। एकातिर कृषि विकासका लागि बजेटको अपर्याप्तताको विषय सदैव टड्कारो रुपमा आउँछ भने अर्कातिर कृषि विकासका योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायबाट समयमा विनियोजित बजेट खर्च गर्न नसकेको र भएको बजेटको कार्यान्वयन पनि प्रभावकारी नबनेको अवस्था छ ।

कृषि विकासको जिम्मा पाएका निकायहरूको समयानुकूल क्षमता अभिवृद्धि हुन नसक्दा र सुशासन सुनिश्चित गर्न नसक्दा कृषि विकासका परियोजनाबाट परिलक्षित उपलब्धिहरू हासिल हुन सकेका छैनन्। जसको परिणाम विगतमा खाद्यान्न निर्यात गर्ने मुलुक आज खाद्यान्न आयात गर्नु पर्ने अवस्थामा पुगेको छ । राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रले गरेको योगदानका आधारमा यस क्षेत्रको लागि हाल आवश्यक लगानीको करिब १० प्रतिशत मात्र राज्यबाट प्राप्त गरेको छ। भु-खण्डीकरण, प्राकृतिक प्रकोपलाई व्यवस्थापन गर्न सक्ने राज्यको अपर्याप्त क्षमता, राज्यको अस्थिर भू-नीति जस्ता कारणले कृषि क्षेत्रमा पर्याप्त मात्रामा निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित हुन सकेको छैन । पर्याप्त नीतिगत पूर्वाधारहरूको अभावमा व्यवसायिक कृषि तथा यसको औद्योगिकरणमा अन्तर्राष्ट्रिय लगानी समेत आकर्षित हुन सकिरहेको छैन । हालसम्म पनि कृषि क्षेत्र व्यवसाय वा उद्यमको रूपमा स्थापित हुन सकेको छैन। प्राकृतिक प्रकोप तथा अन्य खतराबाट हुने क्षतिलाई परिपूर्ति गर्नका लागि विमा र क्षतिपूर्तिको उचित व्यवस्था एवं विमामा सबै कृषकहरूको सहज र सरल पहुँच हुन सकेको छैन ।

नेपालमा कृषि अनुसन्धानको क्षेत्रमा राज्यको लगानी कृषि गार्हस्थ उत्पादनको करिब ०.४ प्रतिशत छ, जुन अत्यन्त न्यून हो । कृषि अनुसन्धान कृषकहरूको माग, राष्ट्रिय आवश्यकता र भौगोलिक सम्भावनाहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी केन्द्रीत हुन सकिरहेका छैनन् भने अर्कोतिर अनुसन्धानबाट सृजित प्रतिफलहरू सही समयमा सही ढंगले कृषक समक्ष प्रसारित हुन सकिरहेको छैन । कृषि अनुसन्धान, कृषि प्रसार र कृषि शिक्षाका विचमा समन्वय हुन सकेको छैन। कृषि अनुसन्धान र प्रसार विकेन्द्रीकरण हुन सकिरहेको छैन। कृषि उत्पादनको मुख्य आधारको रूपमा रहेको विउ र नश्लहरूको विकास र विस्तार हुन नसक्दा र आवश्यक पूर्वाधार एवं मलको उपलब्धताको अभावले उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

प्रचुर मात्रामा पानी भएता पनि सीमित खेतीयोग्य जमिनमा मात्र सिंचाईको सुविधा छ। अधिकांश खेती योग्य जमिन आकासे पानीमा निर्भर छ । कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिको सिंचाईको अभाव नै मुख्य व्यवधानको रूपमा देखापरेको छ। यसका अलावा सिंचाई परियोजनाको ढाँचा, बजेट विनियोजन तथा व्यवस्थापनले पनि समयमै परियोजना सम्पन्न हुने/नहुने निर्धारण गर्छ । कृषि क्षेत्रको पूर्वाधारका लागि बजेट निक्षेपण भए तापनि अन्य विभिन्न सरकारी निकाय बीच समन्वयको अभावका कारण कृषि क्षेत्रको नयाँ पूर्वाधार निर्माणको जिम्मेवारीका सन्दर्भमा द्विविधा देखिन्छ । अपर्याप्त प्राविधिक तथा व्यवस्थापन क्षमताका कारण स्थानीय स्तरमा सिंचाई परियोजना हस्तान्तरण गरिदैन अनि केन्द्रीकृत निर्णय प्रणालीले ठूला परियोजनालाई मात्र केन्द्र विन्दुमा राखेको पाइन्छ ।

कृषि सडकका नाममा ग्रामीण सडकलाई प्राथमिकता दिए पनि उत्पादन सामग्रीको पहुँच र कृषि उपजको सहज बजारीकरणमा नकारात्मक प्रभाव पर्न गई उत्पादनशील जमिनहरू बाँझो रहन गएको छ। आन्तरिक र वाह्य आप्रवासनका कारण कृषि क्षेत्रमा कृषि मजदुरहरूको अभाव देखिन थालेको छ । ग्रामीण विद्युतीकरणको अभावमा व्यवसायिक तथा औद्योगिक कृषिका लागि अत्यावश्यक उर्जाको अभावमा कृषि व्यवसाय सफल बन्न सकिरहेको छैन । कृषि क्षेत्रको उत्पादन लागत न्यूनीकरण गर्नका लागि कृषि यान्त्रीकरण गर्न समेत विद्युत अभावका कारण नकारात्मक असर पर्न गई उत्पादन लागत बढ्न गईरहेको छ। कृषि उपजहरू जस्तै धान प्रशोधन गर्न प्रशोधनशालाहरू पर्याप्त र नविन प्रविधिका नहुँदा धान भारत निकासी हुने र सोही धान प्रशोधन पश्चात् अत्यन्तै महँगो मूल्यमा आयात हुने अवस्था श्रृजना भएको छ । आलु, प्याज, तरकारी तथा फलफूल जस्ता कृषि उपजहरूको लागि उचित भण्डारण सुविधा नहुँदा उत्पादन हुने मौसममा सडेर जाने वा न्यून मूल्यमा निर्यात हुने तथा बेमौसममा अत्यन्तै महँगो मूल्यमा आयात हुँदा कृषि उत्पादनमा अपेक्षित विकास नहुनुका साथै राष्ट्रको व्यापार घाटा समेत दिनानुदिन बढ्दै गईरहेको छ । गुणस्तरीय कृषि उपजहरूको उत्पादन, प्रशोधन तथा प्याकेजिङ्ग प्रविधिको विकास, विस्तार र नियमन हुन नसक्दा निर्यात भैँईरहेका कृषि उपजहरू समेत निरन्तर घट्दै गएका र निर्यात हुनबाट बन्चित हुन थालेका छन् ।

राज्यले विगत केही वर्षहरूबाट मलमा अनुदान उपलब्ध गराउन शुरु गरे तापनि राष्ट्रिय आवश्यकताको सानो अंशलाई मात्र सम्बोधन गर्न सकेको छ । मल वितरण प्रणाली समानुपातिक तथा समतामूलक बन्न सकेको छैन।

दूर दराजमा रहेका कृषकहरु यस सुविधाबाट बञ्चित भएका छन् । राज्यले उचित परिमाणमा, उचित समयमा र उचित स्थानहरुमा मल वितरण गर्न नसक्दा कृषि उत्पादनमा अपेक्षाकृत बढोत्तरी हुन सकेको छैन । देशमा मलको अपर्याप्तताले गर्दा भारत बाट महंगोमा चोरी निकासीका माध्यमबाट मल आयात हुने र त्यस्तो मलको गुणस्तर कमसल हुने तथा म्याद गुजिसकेका मलहरु भित्रिने समस्या रहेको छ । मलको गुणस्तरीयतालाई नियमन गर्ने निकाय तथा प्रकृया प्रभावकारी नहुँदा राज्य तथा कृषकहरुको सीमित श्रोत र मेहनत खेर गईरहेको छ ।

ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि बाहेकको बैकल्पिक रोजगारीको अवसर नहुनु, कृषि क्षेत्रले समेत पर्याप्त रोजगारी श्रृजना गर्न नसक्नु र कृषि प्रतिष्ठित पेशा हुन नसक्दा ग्रामीण भेगका यूवाहरुको विदेश पलायनले हालका दिनमा कृषि व्यावसायलाई महिला, बृद्ध तथा बालबालीकाको पेशाका रुपमा रुपान्तरण भएको देखिन्छ । कृषिको विकास नै ग्रामीण क्षेत्रको दिगो आर्थिक रुपान्तरणको प्रमुख आयाम भएता पनि कृषि क्षेत्रमा नीतिगत तथा पुर्वाधार विकेन्द्रीकरण हुन नसक्दा समग्र ग्रामीण विकासलाई नै प्रभावित गरेको छ । राज्यका तर्फबाट कृषि सेवा प्रदान गर्ने निकाय र विज्ञ जनशक्तिहरुको ठूलो जमात राजधानी र जिल्ला सदरमुकाममा सीमित भएर बस्ने हालको व्यवस्थाले नविनर वैज्ञानिक कृषि प्रविधिहरु ग्रामीण क्षेत्रमा पुग्न सकिरहेको छैन । अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रणाली मार्फत राज्यबाट भएको लगानी देखिने गरी सेवा प्रवाहको उचित प्रतिफल भल्किन नसक्दा कृषि विकासको समग्र सेवा प्रवाह, पारदर्शिता र सुशासनमा समेत प्रश्न उठ्न थालेको छ ।

अहिले राष्ट्रिय, प्रादेशिक एवम् कतिपय स्थानीय तहको कृषि विकास रणनीतिको तयारी गरी रहँदा विगतका कमी कमजोरी नदोहोरिने गरी गर्न सकेको खण्डमा यो दस्तावेजले कृषिमा नयाँ क्रान्ति ल्याउन सक्छ । रणनीति प्राज्ञिक निश्कर्ष र अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवका साथै किसानमुखी हुनुपर्छ, समस्त किसानमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने किसिमको हुनु पर्छ । नेपालको कृषि विकास रणनीति तयार गर्दा कृषि उत्पादनका आधार जल, जमिन, जंगल, जैविक विविधता र कृषि पूर्वाधारको विकास, अनुसन्धान, वास्तविक प्रसार, प्रविधि, लगानी र बजारको न्यायोचित सम्बर्धनबाट नै कृषिको रुपान्तरण हुनसक्छ ।

कृषिको असफलता ऐन, नियमसंग पनि जोडिएको विषय हो, नीतिको आधारमा समयानुकूल ऐन, कानूनको संशोधन र किसान अनुकूल, कृषक ऐन र कृषि विकास ऐन आजसम्म बनाउन नसक्नु पनि यस क्षेत्रको विकास नहुनुको एउटा कारण हो । उत्पादनलाई पनि विविधीकरण, प्रतिस्पर्धी र बजारमुखी बनाउन सकिएको छैन ।

३.५ खाद्य तथा पोषण सुरक्षा

संयुक्त राष्ट्र संघको १९९६ को विश्व सम्मेलन ले खाद्य सुरक्षा लाई प्रत्येक व्यक्तिको सक्रिय र स्वस्थ जीवनयापनको लागि आफ्नो चाहना र आवश्यकता अनुरूप स्वच्छ र पोषणयुक्त खाना माथि भौतिक , सामाजिक र अत्यावश्यक पहुँच भएको अवस्था हो भनी परिभाषित गरेको छ । खाद्यान्नको सर्वसुलभ उपलब्धता (Availability), यसको पहुँच(Affordability), उपयोग(Utilization) र स्थिरता (Stability) खाद्य सुरक्षाका महत्वपूर्ण आयाम वा स्तम्भहरु हुन । नेपालको खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभूता ऐन, २०७५ अनुसार खाद्य सुरक्षा भन्नाले सक्रिय र स्वस्थ मानव जीवन यापन गर्न आवश्यक हसने खाद्यमा प्रत्येक व्यक्ति को भौतिक र आर्थिक पहुँच भएको समझ्नु पर्छ भनिएको छ । International Food Policy Research Institute (IFPRI)द्वारा विश्वका ११३ देशहरुमा सर्वे गराएको एक अध्ययनबाट प्रकाशन विश्व भोकमरी प्रतिवेदन (Global Hunger Index 2019) अनुसार नेपाल खाद्य सुरक्षा को ४६ स्कोर सहित ७९ औँ स्थानमा रहेको छ । राष्ट्रिय योजनाको १५ औँ योजनामा उल्लेख भए अनुसार नेपालमा २१ प्रतिशत जनसंख्या अझै पर्याप्त खाना खान पाईरहेको छैन । सामान्य मानिसलाई दैनिक सक्रिय रहन लगभग दैनिक २२०० किलो क्यालोरी शक्तिको आवश्यकता पर्दछ । १८०० किलो क्यालोरी भन्दा कम हुने अवस्थामा खाद्य असुरक्षा भनिएको छ । विश्व बैंक सर्वेक्षण अनुसार नेपालमा कूल जनसंख्याको ७.८ प्रतिशतगम्भीर खाद्य असुरक्षामा रहेको जनाएको छ ।

त्यस्तै नेपालमा अझै पनि १५.८ प्रतिशत जनसंख्या गरीबीको रेखा मुनि रहेको अनुमान गरिएको छ । खाद्य उपलब्धताको हिसाबले प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष ३८१ के .जी. खाद्यान्न उत्पादन भएको छ र बिऊ, पशु आहारा, भण्डारन तथा प्रशोधन नोक्सानी कटाएर अनुमानतः प्रति व्यक्ति २४७ केजी उपलब्ध भएको छ ।यो सरदर प्रति व्यक्ति को दरले २२५० किलो क्यालोरी मात्र पुग्न आँउछ , खाद्य सुरक्षा विश्व व्यापी मापदण्ड अनुसार २६०० किलो क्यालोरी आवश्यक पर्छ । यो अवस्था पुरयाउन बास्तबमा अहिलेको धान, मकै, गहुँको उत्पादन दोब्बर गर्नुपर्ने हुन्छ ।सन् २०१६ को सर्वेक्षण अनुसार नेपालमा पाँच वर्ष भन्दा मुनिका बालबालिकामा ३६ प्रतिशतमा पुङ्कोपन, २७ प्रतिशतमा न्यून तौल र ९.७ प्रतिशतमा ख्याउटोपन एवम् २.१ प्रतिशतमा मोटोपन देखा परेको छ। त्यस्तै महिलाहरुको हकमा अत्यधिक तौल र मोटोपनाले गर्दा पिडीत २२ प्रतिशत एवम् १७ प्रतिशतका प्रजनन उमेरका मलिलाई जीर्ण किसिमको शक्तिको कमी फेला परेको छ । यसले गर्दा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा ११ प्रतिशत ले कमी भएको अनुमान गरिएको छ (विश्व बैंक, २०१८)।

नेपालमा हुने धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, र फापर मुख्यतः ५ वटा खाद्यान्न वाली उत्पादन हुन्छ । यी सबै वालीको कुल उत्पादन लगभग १०६०८००० मे.टन रहेको छ । यस उत्पादन बाट बीउ, पशु आहारा, भण्डारन तथा प्रशोधन नोक्सानीआदि कटाएरर फण्डै ७३ लाख १२हजार मे.टन खाद्यान्न उपलब्ध हुने अवस्था रहेको देखिन्छ । जिवन निर्वाह र बाँच्न मात्रको लागि २२५० किलो क्यालोरी शक्ति प्राप्तको लागि २०१ केजी प्रशोधित खाद्यान्न को आवश्यकता पर्दछ । नेपालमा भएको जनसंख्याको हिसाव गर्ने हो भने कुल ५६ लाख १९ हजार मे.टन प्रशोधित खाद्यान्नको आवश्यकता रहेको छ । यसरी देख्दा हामीलाई १६ लाख ९३ हजार मे.टन खाद्यान्न बचत नै देखिन्छ । तर अर्को तिर करीब २१ प्रतिशत जनता दैनिक २२५० किलो क्यालोरी भन्दा कम खाद्यान्नमा बाँच्नु पर्ने अवस्था छ । तर असन्तुलित आहार, उपलब्धता नहुनु, तराइमै कतिपया जिल्लामा खाद्यान्न पुग्न नसक्नु , काठमाण्डौमा जनसंख्याको चाप, दुर्गम जिल्लाहरुमा खाद्यान्न पुरयाउन नसक्नुका कारणले गर्दा खाद्य असुरक्षाको अवस्था विद्यमान छ । भुगोल र असन्तुलित उत्पादनका कारण फण्डै ५ लाख ६९ हजार मेटिक टन खाद्यान्न अपुग छ । साथै विडम्बना के छ भन्दा गत वर्ष करीब ३२ अर्ब र यस वर्षको हालस्मम ५० अर्ब बराबरको चामल मात्र आयात भएको छ । प्रतिवेदन मा प्रस्तुत भए अनुसार नेपालमा मसिनो चामल ४३ केजी, मोटा चामल ६८.९ केजी, चिउरा ५.९ केजी गरी कुल ११८ केजी चामल प्रति व्यक्तिले उपभोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।

नेपाली लाई चाहिने कुल क्यालोरी मध्ये ७० प्रतिशत वनस्पतिजन्य र ३० प्रतिशत पशुजन्य पदार्थ बाट खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको अवस्था रहेको छ। खाद्य तथा गुण नियन्त्रण विभाग को प्रतिवेदन अनुसार प्रति व्यक्ति प्रति दिन अन्नवाली ४०० देखि ६०० ग्राम, दाल ७५ देखि ९० ग्राम, हरियो र अन्य तरकारी २५० देखि ३५० ग्राम, कन्दमूल७५ देखि १०० ग्राम,दुध तथा दुध जन्य पदार्थ २०० देखि ३०० ग्राम, माछा मासु ३० ग्राम, अण्डा ३० ग्राम आवश्यक पर्ने उल्लेख छ । यसरी हिसाव गर्ने हो भने अन्नवाली, कन्दमूल,र तरकारी पुर्णरूपेण उपलब्ध हुने अवस्था छ तर दलहन, मासु, दुध र अण्डा को उत्पादन बढाउनु पर्ने देखिन्छ । समग्रमा अहिलेको उत्पादनमा एक तिहाई उत्पादन थपिएमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा पुर्णरूपेण गर्न सकिने हुन्छ ।खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने देखि लिएर पोषण सुरक्षाको हिसाबले पहिलो बच्चा तौल कम नहुन, परम्परागत मान्यताहरुलाई समेत सुधार गर्ने, गरीब र न्यून आय भएका परिवारलाई विशेष रूपले खाद्यान्न उपलब्ध गराउने, कृषि उत्पादनमा तीब्रतर बृद्धि गर्ने, खाद्यान्नको विविधकरण गर्ने, रैथाने वालीको उपलब्धता बढाउने,जस्ता कार्यक्रमहरु अगाडी लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

विषादी तथा एन्टीबायोटिक्सको जथाभावी प्रयोग लाई रोक्नुपर्ने, खाद्यान्नको उपलब्धतामा विशेष जोड दिने, पशुजन्य पदार्थको उत्पादनमा समेत जोड दिने, आम बालबालिकाको पोषणमा विशेष कार्यक्रम लगनुपर्ने, त्यस्तै मुक्तया आइरन, क्याल्सियम, आयोडिन जस्ता तत्वहरुको आपूर्तिमा विशेष जोड दिनु पर्ने हुन्छ । बाल बालिकालाई खासगरी हरियो सागपात, चना, केराउ, तथा दुध, माछा, मासु, अण्डा को आपूर्तिमा विशेष पहल गर्नु

पर्ने हुन्छ । हाल नेपालमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको लागि संचालनमा रहेका कार्यक्रमहरु विभिन्न किसिमका उल्लेख भएको छः ।

१. खास जनजाति, बर्ग , समुदायर भुगोलमा लक्षित खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्यक्रम,
२. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय बाट संचालित विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम
३. बलियो नेपाल र पोषण प्रबर्द्धन कार्यक्रम
४. कृषि पर्यावरण तथा पोषण प्रबर्द्धन परियोजना
५. बाल बचाउ खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्यक्रम
६. बाली विविधता तथा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्यक्रम
७. खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको लागि पारिवारीक खेती
८. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा आयोजना

ग्रामीण क्षेत्रमा माथि का कार्यक्रम लगायत खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको कार्यक्रमहरु ग्रामीण क्षेत्रमा पछि परेको गर्भवती वा दुध चुस्ने बच्चा भएका आमा, जनजाति, दलित, भौगोलिक रुपमा पछि परेका कर्णाली क्षेत्रमा लागु भएका छन् । यस्ता कार्यक्रमबाट खासगरी तपसिलका परिणाम आउने गरी लक्षित गरिएका छन्ः ।

- १) नेपालमा कृषि को उत्पादकत्व र दिगो प्राकृतिक श्रोत उपयोग गर्ने गरी खाद्यान्नको परिमाण बृद्धि गर्ने ।
- २) कृषकले भोग्नु परेका प्राकृतिक प्रकोपलाई न्यूनीकरण गरी खाद्यान्न, पशु आहारा, विउ को संचय व्यवस्थापन गर्ने, खाद्यान्नको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने ।
- ३) त्यस्तै जलवायु मैत्री स्मार्ट कृषि पेशालाई नाफामुलक, व्यावसायिक कृषिमा प्रबर्द्धन गर्ने र किसानको आमदानीमा बृद्धि गर्ने ।
- ४) कृषि जन्य उत्पादनलाई बिक्रीको लागि बजार को पहुँच पुरयाउने ।
- ५) उत्पादन, संकलन, संचय लगायत प्रशोधनमा हुने खाद्यान्न को नोक्शानीमा कमी ल्याउने ।
- ६) खाद्य स्वच्छताबृद्धि गर्ने ।
- ७) कृषि ब्यापार घाटालाई न्यूनीकरण गर्ने एवम् खाद्यान्नलाई विविधीकरण गर्ने ।
- ८) कृषिमा अधारित साना, मझौला कृषि व्यवसाय प्रबर्द्धन गर्ने र यसमा महिला, पछि परेका जनजाति, युवा समुहलाई संलग्न गराउने ।

खाद्य सुरक्षाका प्रमुख ४ स्तम्भहरु उपलब्धता, पहुँच, उपयोग र स्थिरता मध्ये प्रथम आधारस्तम्भ उपलब्धता पूर्णतः कृषिमा निर्भर गर्दछ । अतः पोषण र खाद्य सुरक्षाका पक्षलाई उचित तवरले संबोधन गर्न कृषि नीतिले यस सम्बन्धमा ध्यान दिनु अनिवार्य हुनजान्छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा हाम्रो पन्ध्रौँ योजनाले समेत खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका सबै पक्षहरुलाई सबल पार्दै नागरिकको खाद्य सम्प्रभूता अधिकार सुनिश्चित गर्ने दीर्घकालिन सोच राखेको सन्दर्भलाई समेत ख्याल गर्दा नीतिमा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी सवालहरुलाई प्राथमिकताका साथ उल्लेख गरिनुपर्दछ ।

३.६ गरीबी न्यूनीकरणः

समग्रमा अझै पनि कुल जनसंख्याको २१ प्रतिशत जति मानिसहरु गरीबीको चपेटामा परेका छन् । यस्ता जनसंख्या खासगरी ग्रामीण दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्छन् । यस्ता जनताको जिबिका आधार नै कृषिमा अधारित छन् । अझै पनि ६० प्रतिशत भन्दा बढी जनता कृषि मै रहेर जिबिका संचालन गरेको भन्ने छ । कृषिले अझै पनि १ करोड भन्दा बढी जनताको रोजगारी प्रदान गरेको तथ्यांक ले देखाएको छ ।

गरीबी न्यूनीकरणमा कृषि मात्रले नभई अहिले को अवस्थामा अन्य कारणहरु समेत रहेको छ, जस्तै शहरी क्षेत्रमा भएका रोजगारी, विप्रेषण तथा प्राप्त रकम, उद्योग स्थापना, पर्यटन बिकास आदि जसले कुनै न कुनै रुपले कुल

ग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान गरेको हुन्छ । सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरुबाट सन्चालित कार्यक्रमहरुले गरीबीका प्रतिशत घटाएको छ तर पनि एउटा ठूलो जनसंख्या गरीबीको रेखा मुनि रहन बाध्य छन् । नेपाल सरकार को मिलिनेयम विकास लक्ष्य एवम् दिगो विकास लक्ष्य लाई प्राप्त गर्न गरीबी न्युनीकरण आवश्यक हुन्छ र यस तर्फ पनि सरकारको विशेष पहल भएको छ । नेपाल सरकारको सन् २०१३ को मिलेनियम लक्ष्यको प्रगतिले गरीबी को दर घटेको इंगित गरेको छ, जीर्ण खाद्यान्न असुरक्षाबाट ग्रसित जनसंख्या समेत घटेको छ । त्यस्तै पछिल्ला परिणामले बेरोजगारी, लैंगिक असमानता कमी भएका प्रतिवेदनमा उल्लेख छ, प्राइमरी स्कूल भर्नाको वृद्धि भएको छ । सरकारी श्रोत साधनमा गरीब र पछि परेका समुहहरुको पहुँच बढेको छ । बातावरणीय संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनबाट परेको प्रभाव लाई न्युनीकरण गर्न आवश्यक उपायहरु अपनाइएको छ ।

नेपाल मा राखिएको दिगो विकासका लक्ष्य पुग्न कृषि क्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि तपसीलका केही कार्यहरु गर्नु पर्ने हुन्छ:

- १) कृषिमा प्रदान गरिने अनुदानमा गरीबको पहुँच बढाउनु पर्ने हुन्छ । त्यस्तै कृषि क्षेत्रलाई विशेष रुपमा संरक्षित बनाउन कृषि को उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धि गर्नु पर्ने, ब्यापार घाटालाई न्युनीकरण गर्ने, बिउलाई पेन्टेन्ट गर्ने, बिउ, पशुपन्छी, वनस्पतिको अनुवांशिकलाई संरक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तै पानीमा आधारित इकोसिस्टम, जंगली पशुपन्छी समेतलाई संरक्षण गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- २) विभिन्न कार्यक्रमहरुबाट गरीब वर्गको आर्थिक श्रोतमा पहुँच पुरयाउने, न्यूनतम सेवाको पहुँच बनाउने, जग्गा लगायतका सम्पतिहरु, अनुवांशिक, प्राकृतिक श्रोत उपयुक्त प्रविधि एवम् बैकिंग सेवामा वृद्धि गर्नु पर्ने हुन्छ । गरीबहरुलाई भोग्नु पर्ने जोखिमको अवस्था, जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने असर, यसबाट पर्ने आर्थिक, सामाजिक एवम् बातावरणीय नोक्सानलाई न्युनीकरण गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- ३) भोकमरी निर्मुल गर्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने , सबै किसिमको कुपोषणलाई अन्त गर्नु पर्ने र वर्षैभरि नै खाद्यान्न पुरयाउने गर्नु पर्छ ।
- ४) कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व र आमदानीलाई दोब्बर बनाइनु पर्छ । खासगरी साना कृषि उत्पादक, घुम्ती पशुपालक कृषक, माछा पालक र गरीब जनताको पहुँचलाई बढाइनु पर्छ ।
- ५) साना र गरीब कृषकको जमीनमा पहुँच बनाउने, उत्पादकका श्रोत र सेवा पुरयाउने कृषि सामाग्री, ज्ञान, आर्थिक कारोबार, बजार विकास, मुल्य श्रृंखला र कृषि फार्म बाहिर समेत यस्ता किसिमको मान्छेहरुको अवसर बढोतरी गर्नु पर्छ ।
- ६) पानीमाथिको पहुँच र यसको स्वच्छता कायम राख्ने र दिगो रुपमा व्यवस्थापन गर्न सक्ने हुनुपर्छ ।
- ७) वनको दिगो रुपमाव्यवस्थापन गर्नुपर्ने, जलक्षेत्र, नदीनाला, तलाव, पहाड र सुख्खा क्षेत्रलाई समेत व्यवस्थापन हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- ८) जैविक विविधतालाई समेत संरक्षण र दिगो उपयोग भएको हुनुपर्छ ।

३.७ खाद्य सम्प्रभुता तथा किसान अधिकार

नेपालको संबिधान, २०७२ ले देशका हरेक नागरिकलाई खाद्य सम्प्रभुताको अधिकार सुनियोजित गरेको छ । यसले गर्दा कुनै पनि जनता भोका नरहने संबिधान ले प्रत्याभुति दिएको विषयवस्तु पनि हो । सँगै खाद्यान्न तथा कृषि जन्य उत्पादक को हक हित संरक्षण गर्ने , उत्पादित वस्तुको बजार विक्रीको ग्यारेन्टी गर्ने समेत दायित्व सरकारको रहन जान्छ । यस सम्बन्धी ऐन तथा नियमावली निर्माण गरी आवश्यक कार्यान्वयन गर्ने समेत सरकारी पक्षलाई दिएको छ । गरीब, पिडित, श्रोत बिहीन व्यक्तिको पहिचान गरी खाद्य सम्प्रभुताको अनुभव गराउने काम स्थानीय सरकारको दायित्व भित्र पर्दछ । नेपाल सरकारले खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५ भनी तर्जुमा भएको अवस्था हो । नेपालको संबिधान बमोजिम प्रदत्त नागरिकको खाद्य, खाद्य

सुरक्षातथा खाद्य सम्प्रभुता, सम्बन्धी मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्ने र त्यसको लागि उपयुक्त सयन्त्र निर्माण गर्न तथा खाद्यमा नागरिक पहुँच सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गरिएको छ ।

यस ऐनले किसान भन्नाले कृषिलाई मुख्य पेशा वा व्यवसाय बनाई त्यसबाट आफ्नो जीविकोपार्जन गर्ने नागरिक सम्फनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो नागरिकमा आश्रित परिवारका सदस्य वा वर्षको ६ महिना वा सो भन्दा बढी अवधि कृषि कार्यमा श्रम गर्ने वा परम्परागत कृषि औजार निर्माण गर्ने नागरिक वा त्यस्तो नागरिकमा आश्रित परिवारका सदस्यलाई समेत जनाउँदछ ।

खाद्य भन्नाले जैविक श्रोत बाट प्राप्त सांस्कृतिक रुपमा स्वीकार्य प्रशोधित, अर्धप्रशोधित वा अप्रशोधितमानव उपभोग्य पदार्थ सम्फनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो पदार्थको तयारी, प्रशोधन, वा उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थलाई समेत जनाउँदछ ।

खाद्य सम्प्रभुता भन्नाले खाद्य उत्पादन तथावितरण प्रणालीमा किसानले उपभोग वा अभ्यास गर्ने देहायका अधिकार सम्फनु पर्छ :।

- १) खाद्य सम्बन्धी नीती निर्माण प्रक्रियामा सहभागी हुने ।
- २) खाद्य उत्पादन वा वितरण प्रणालीसँग सम्बन्धित कुनै पनि व्यवसाय रोज्ने ।
- ३) कृषि योग्य भूमि , श्रम, बीउ विजन, प्रविधि, औजारको छनौट गर्ने ।
- ४) कृषि व्यवसायको विश्व व्यापारीकरण वा व्यापारीकरण प्रतिकुल प्रभाव बाट मुक्त रहने ।

त्यस्तै खाद्य अधिकार तथा खाद्य असुरक्षाबाट संरक्षण गर्न यसले खाद्य सम्बन्धी अधिकार को सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै भोकमरी रोकथाम र नियन्त्रण का उपायहरु अवलम्बन गरेको छ । यो ऐनले लक्षित घरपरिवारको पहिचान गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी पहिचान गरेकालाई खाद्य सहायता परिचयपत्रको व्यवस्था हुनुपर्छ भनेको छ । साथै निशुल्क वा सहूलियत मुल्यमा खाद्य सहायता उपलब्ध गराउने सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । सँगै खाद्य पोषण तत्वको मापदण्ड तोक्ने र आपत्कालीन खाद्य तथा पोषण सुरक्षा गर्ने भनिएको छ । यस ऐन विशेष अवस्थामा खाद्य सकंटग्रस्त क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने अधिकार समेत दिएको छ । स्थानीय खाद्यलाई प्राथमिकता दिने, खाद्य सम्प्रभुताको अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति , कृषि पेशाको संरक्षण र किसानको जीवनस्तर प्रबर्द्धन गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । किसानको पहिचान र सम्मान, कृषि योग्य भूमिको दिगो उपयोग, स्थानीय कृषि वाली तथा पशुजन्य उत्पादनको प्रबर्द्धन , कृषि योग्य भूमिको दिगो व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ। लक्षित कृषि विकास कार्यक्रम संचालन , जलवायु परिवर्तनबाट हुन सक्ने असरको न्युनीकरण, क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने उल्लेख छ ।

खाद्य अधिकार कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय खाद्य योजना बनाउने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्यक्रम संचालन गर्ने, खाद्य अधिकारको अनुगमन गर्न सूचकांक बनाउने, खाद्य तथा पोषण शिक्षा र सुचनाको व्यवस्था हुनुपर्ने एवम् अनुसन्धान तथा बैज्ञानिक प्रविधिको विकास गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।

त्यस्तै खाद्यको उपलब्धता । आपूर्ति तथा वितरण प्रणाली सम्बन्धी खाद्यको भण्डारन तथा संचित व्यवस्था, खाद्य खरीद, खाद्यको ढुवानी तथा वितरण, आधारभुत खाद्यको मुल्य स्थिरता, खाद्य वितरण को व्यवस्था, विवरण सार्वजानिक गर्ने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय खाद्य परिषद, प्रदेश खाद्य परिषद तथा स्थानीय खाद्य समन्वय समितिको व्यवस्थापन गर्न सोको गठन गर्ने, अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने, सो को काम, कर्तव्य, र अधिकार तोक्ने व्यवस्था भएको छ । सो समितिको सहयोगको लागि उपसमिति वा कार्यदल वा विज्ञ समुह गठन गर्न सक्ने, अधिकार प्रात्योजन गर्ने । कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने उल्लेख छ । साथै कसूर तथा सँजायको व्यवस्था हुने, मुद्दाको अनुसन्धान र दायरी को व्यवस्था, क्षतिपूर्तिको व्यवस्था, निरीक्षण अधिकृत नियुक्त गर्न वा तोक्न

सक्ने,नेपाल सरकारसँग सम्पर्क र नियम बनाउन सक्ने एवम् कार्यविधी तथा निर्देशिका बनाउन सक्ने व्यवस्था भएको छ ।

३.८ समावेशी तथा दिगो कृषि विकास

कृषिका निती, योजना तर्जुमा गर्दा प्रमुख सरोकारवालाहरू (सरकार र नागरिक समाज दुबै) लाई योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहभागी गराउनु पर्छ र उपयुक्त तथा नियमित रूपमा अनुगमन गर्नु पर्ने छ । समावेशी पक्षहरू (लैंगिक, पिछडिएका वर्गहरू, भौगोलिक रूपमा पिछडिएकाहरू) लाई उपयुक्त संयन्त्रहरूको माध्यमबाट समावेश गरिनेछ । यसले पनि सरोकारवालाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, योजना निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमनमा नागरिक समाजलाई जवाफदेही बनाउनेछ । सरकार र नागरिक समाजभित्रबाट छानिएका संघसंस्थाहरू (जस्तै, किसानहरू, निजी क्षेत्र र सहकारीहरूका संघसंस्थाहरू) का मानव संसाधनको क्षमताले कृषि कार्यक्रम सञ्चालन व्यवस्था सुदृढ गराउनमा समष्टिगत रूपमा योगदान दिनेछन्।

३.९ सुशासन

सुशासन (Improved Governance)भन्नाले नीतिहरूको तर्जुमा गर्ने, परिमार्जन गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा सरकारको क्षमतालाई बुझाउँछ । यस्तो क्षमताको अभावमा कृषि विकासका कार्यक्रम सफलतापूर्वक कार्यान्वयन हुन सक्ने छैन । सुशासनका प्रमुख तत्वहरू अन्तर्गत जवाफदेहीता, सहभागिता, पूर्वानुमान क्षमता र पारदर्शिता पर्दछन्। सुशासनका उपलब्धि हासिल गर्नका लागि प्रभावकारी समन्वय र योजना निर्माण मुख्य प्रतिफल(Output) हुनेछन ।

कृषि विकास रणनीति को समष्टिगत लक्ष्यहरूमध्ये एउटा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको सुधार गर्नु हो । यो एउटा दीर्घकालीन लक्ष्य हो जसका लागि अन्य सबै अवयवहरूले योगदान गर्नु पर्छ । यद्यपी, अल्पकालीन अवधिका लागि,सुशासनको कार्यान्वयन भएको मुख्य कसी भनेको सर्वाधिक पिछडिएका समूहहरूका सबैभन्दा जरूरी आवश्यकताहरू पूरा गर्ने सरकारको क्षमता नै हो । सुशासनको यो पक्ष पूरा भए/नभएको परीक्षणलाई सम्वोधन गर्न सुशासन अवयव अन्तर्गत रहने गरी समन्वय गर्नेछ ।

३.१० सरकारी, निजी तथा उत्पादक साझेदारी(Public, private and Producers Partnership) ,4P

मुलुकले खुला अर्थतन्त्रको नीति अवलम्बन गरेदेखि नै निजी क्षेत्रलाई उत्पादन, वितरण र रोजगारी सृजनाको क्षेत्रमा साझेदार बनाउने अभ्यास निरन्तर रूपमा भइरहेको छ । एकातिर सरकारी तथा निजी क्षेत्रको साझेदारीमा ठूलाठूला विकास निर्माणका कार्यहरू संचालन भइरहेको अवस्थामा छ भने अर्कोतर्फ निजी क्षेत्र तत्काल लाभ हुने क्षेत्रमा बढी आकर्षित हुने र दीर्घकालिन लाभ प्राप्त हुने पूर्वाधार निर्माण एवं औद्योगिक क्षेत्रको विकासमा कमै मात्र केन्द्रित भएको विद्यमान अवस्थामा कृषि उद्यम तथा व्यवसायमा निजी क्षेत्रको आकर्षण बढाउने खालका नीति अवलम्बन गर्नु जरूरी छ ।कृषि कार्यमा निजी क्षेत्रको अपनत्व भावमा अभिवृद्धि गर्न र लगानीको वातावणको सुनिश्चितताको लागि Private Sector को भूमिकाAction Plan मा नै स्पष्ट पारिनुपर्दछ ।कृषि क्रमशः ब्यावसायिकरण हुँदै जादाँ कृषिमा आधारित उद्योगमा स्थापना गर्नु अनिवार्य हुन जान्छ । उद्योग स्थापना हुँदै जादाँ यसले रोजगारी बृद्धि गराउँछ, कृषि उत्पादनको परिमाण समेत बढ्दै जान्छ, ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनताको समेत आम्दानी बृद्धि हुँदै जान्छ । युवा पलायन रोक्न समेत यसले मद्दत पुग्दछ । यस किसिमको कार्यमा सरकारी,गैर सरकारी नीजीतथा उत्पादक किसानको साझेदारी गर्दा कम जोखिम एवम् लगानीमा समेत सहजता हुन्छ ।

३.११ कृषिको बिगतको अबस्था, कृषिको बर्तमान अबस्थार पारिस्तिथिक बिश्लेषण(SWOT Analysis)

कृषि विकास रणनीतिको विश्लेषण आजसम्म आइपुग्दा राष्ट्रिय स्तरका धेरैवटा दीर्घकालीन कृषि नीति र रणनीति बनाई कार्यान्वयन पनि भइसकेका छन् । पछिल्लो अवधिमा दीर्घकालीन कृषि नीतिको समीक्षा गर्दै यसले लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेको कारण नयाँ कृषि विकास रणनीति बनाई लागू भइसकेको चरणमा छ । एपिपिभन्दा एडीएस संरचनागत रूपमा अभै उपयुक्त र विषयवस्तु केन्द्रीत छ। यसले एपिपि असफल हुनुको कारक तत्वहरूलाई विशेष ध्यानपूर्वक हेरेको छ, लक्ष्यहरू पहिचान गरेको छ र लक्ष्य प्राप्त भए नभएको मापन गर्ने सुचकाङ्क समेत सुझाएको छ। एडीएसले आगामी २० वर्षका लागि नेपालको कृषि क्षेत्रसंगै कृषि व्यवसायको पनि अभिवृद्धि हुने अपेक्षा लिएको छ ।

कृषिको विकास मुलुकको विकासको मेरुदण्ड मात्र नभई खाद्य संप्रभुता र खाद्य अधिकारको महत्वपूर्ण आधार पनि हो । मानिसको व्यक्तित्वसँग जोडिएको जमिनको न्यायपूर्ण स्वामित्व, सामाजिक प्रतिष्ठा र गौरव पनि हो । गरिबी निवारण, खाद्य सुरक्षा, रोजगारीको स्रोत नेपाली अर्थतन्त्रको मुख्य आधार पनि कृषि नै हो । यो बहुआयामिक सम्बन्ध राख्ने प्राकृतिक स्रोतमा आधारित जलवायु र मौसमको अनुकूलता प्रतिकूलतामा अन्तरनिर्भर रहने जैविक उत्पादन पद्धति समेत भएको प्राकृतिक वस्तु हो । नेपालको सरकार संचालन र उसले परिकल्पना गरेको करिव १० वटा मन्त्रालय (कृषि, सिंचाई, जलस्रोत, आपूर्ति, उद्योग, सहकारी, स्थानीय विकास, भौतिक पूर्वाधार र शहरी विकास, अर्थ र शिक्षा मन्त्रालय) को प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित विषय हो । यी निकायविचको समन्वय विना यो सफल हुन सक्दैन।

वर्तमान कृषिमा संलग्न ६६ प्रतिशत जनसंख्यालाई खाद्यसुरक्षाको प्रत्याभूति गरी बाँकी ३४ प्रतिशत जनसंख्यालाई खाद्य सुरक्षा प्रदान गर्न थप उत्पादन वृद्धि अत्यन्त जरुरी छ । त्यसमा पनि तुलनात्मक लाभको बालीको उत्पादन गरी विशाल दुई छिमेकी मुलुकमा निर्यात गर्न सक्नु नै यसको लक्ष्य रहनु पर्दछ । यसको लागि खेती गर्ने किसानमा जमिनको स्वामित्वको प्रत्याभूति, कृषि उत्पादनका सहायक अन्य साधन स्रोतमा कृषकको सहज पहुँच, कृषि लगानीमा वृद्धि, सीमान्त किसानलाई कृषि उत्पादन लागतमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदानको सुनिश्चितता गरी कृषक ऐन र कृषि श्रमिक ऐनको नयाँ व्यवस्था गर्नु र यथोचित भौतिक पूर्वाधारसँग कृषि व्यवसायीकरणमा जोड दिँदै बजारको प्रत्याभूति र त्यसको नियमन कृषि रणनीतिको अनिवार्य आवश्यकता हो । नेपालको कृषि जल, जमिन, जंगलसँग जोडिएको मौलिक पद्धति हो र नेपालको पहिचान, संस्कृति र राष्ट्रियतासँग यसको अन्योन्यास्रित सम्बन्ध छ । भूमिको स्वामित्व र खेतीयोग्य बाँझो जमिनको उपयोग, भु-खण्डीकरण रोकौ कृषि उत्पादन वृद्धि गर्ने र व्यवसायीकरण गर्ने चुनौति रहेका छन्। यसमा चक्लावन्दी, सामूहिक र सहकारी मार्फत खेती गर्नु र कृषिको व्यवसायीकरण गर्नु नै उत्पादन वृद्धिको लागि महत्वपूर्ण विषय हो । कृषि उत्पादन वृद्धिको महत्वपूर्ण स्रोत पानी अर्थात सिंचाई हो ।

कृषि रणनीति नेपाल र नेपालीको मौलिक पहिचान, गौरव, सामाजिक न्याय, जीविका र खाद्य सुरक्षा, रोजगारी र वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने प्रमुख स्रोत भएकोले यो रणनीतिको संरचना राष्ट्रिय रूप लगायत प्रदेश स्तरीय एवम् सानो भुगोल लाई समेटिने गरी पालिका स्तरीय कृषि विकास रणनीति को संरचना गर्नु आवश्यक छ । यस रणनीतिले वीउवीजन उद्योग स्थापनाको विषय, कीटनाशक औषधि र रासायनिक मलको प्रतिकूल असरको विश्लेषण समेत समेटिनु पर्दछ । कृषि वन र कृषि पर्यटनलाई संगै लाने, सूचनार तथ्याङ्क अत्यावधिक गर्ने र जलवायु परिवर्तनबाट कृषिमा पर्नेअसर, पारिवारिक खेती मार्फत खाद्यान्नमा आत्म निर्भर हुन सक्ने अवस्था, यो कुरा रणनीतिले स्पष्ट हुनुपर्छ । कृषिमा श्रम शक्ति बढाउने र वैदेशिक रोजगारीमा जानेलाई कृषि पेशामा आकर्षित गर्न प्रोत्साहन गर्ने ठोस र कामयावी प्रस्ताव पनि प्रस्तुत भएको हुनुपर्छ । त्यसैगरी माटोको उपचार, जैविक खेती र यसको लागि क्षेत्र निर्धारण, कृषकको अधिकार, उत्पादकत्व बढाउने भूमिसुधार, भूमिको स्वामित्व, भू-उपयोग नीतिको कार्यान्वयन र सिमान्तकृत किसानको सम्बोधन, ठूला कृषिको संरचना अनुसारको भूमि उपलब्ध गराउने विषय, उब्जाउ भूमिको संरक्षण र जग्गा बाँझो राख्न नपाउने व्यवस्था, कृषिमा समावेशी,

महिलाको संलग्नता, किसानको पहिचान र मूल्य शृङ्खलाको संयन्त्रका विषयलाई पनि रणनीतिले सन्तोषजनक उत्तर दिनसक्ने हुनुपर्छ ।

यद्यपि नेपालमा कृषि उत्पादनमा यथेष्ट सम्भावना छ र रणनीतिले ती संभावनालाई उजागर गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । न्यून लगानीको कृषि अनुसन्धान, किसानलाई जोड्ने प्रभावकारी संयन्त्रको अभाव, सिंचाईको न्यून उपलब्धता, मल, विउ लगायतका मुख्य सामग्री र पूर्वाधारको सीमित उपलब्धता लगायतका कारणले गर्दा उत्पादकत्व स्तर र वृद्धि न्यून छ। खाद्यान्न र कृषि सामग्रीको निर्यातमा वृद्धि र आयात प्रतिस्थापन हुन सकेको छैन। तथापि यी सम्भाव्यताको खोजी र चुनौतिको संबोधन गर्न रणनीतिले पर्याप्त आधार दिनेछ भन्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ।

३.१२ बुढिगंगा नगरपालिकाको कृषि विकासका लागि SWOT Analysis:

१) सबल पक्षहरु:

- क) कृषि विकासका लागि उपयुक्त हावापानी, माटो , नदीनाला, खोल्साबाट सिंचाई उपलब्ध हुने ।
- ख) भौगोलिक विविधता बेसि देखि उच्च पहाडसम्म कृषिको लागि उपयुक्त भूभाग रहेको ।
- ग) स्थानीय सरकार सानो भुगोलमा संघन रूपले काम गर्न सक्ने ।
- घ) अछामका सदरमुकाम मंगलसेन, साफेबगर , बाजुराका मार्तडि लगायत डोटि, डडेल्धुरा, कैलाली र कंचनपुरसँग राजमार्गले जोडिएको
- ड) कृषि तथा पशु सेवा स्थानीय स्तरमै उपलब्ध हुन सक्ने ।
- च) कृषिमा सजिलै बजेट विनियोजन गर्न सक्ने ।

२) कमजोर पक्षहरु:

- क) जिल्लाको सदरमुकाम जोडिने राजमार्ग सँग जोडिएको कृषि योग्य जग्गा घडेरीमा जाने जोखिम
- ख) कृषि कार्यक्रम उच्च प्राथमिकता पर्न नसकिनु ।
- ग) संघीयता लागु भए पछि कृषि सेवामा साना किसानको सहज पहुँच नभएको ।
- घ) कृषि उपजको बजारीकरण सहज नभएको , बजारको गारेन्टी नभएको ।
- ड) कृषिको अनुदान गैर कृषक वा अनावश्यक ब्यक्तिको पहुँचमा भएको

३) अबसरहरु:

- क) उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सक्ने ।
- ख) देशमै नमूना रूपमा कृषि विकास गरी ग्रामीण क्षेत्रको आर्थिक विकासमा योगदान गर्न सक्ने ।
- ग) स्वरोजगार वृद्धि, मुल्य शृंखला विकासमा उदाहरणीय काम गर्न सक्ने ।
- घ) कृषि पर्यटनको धेरै सम्भावना ।
- ड.) दिगो कृषि बन प्रबर्द्धन गर्न सक्ने ।

च) कृषि विकासमा सरकारी, नीजी ,सहकारी तथा उत्पादक साम्केदारी गरी राम्रो आम्दानी लिन सक्ने ।

४) जोखिमहरु:

क) प्राकृतिक प्रकोप, भूक्षय, बाढी , अतिवृष्टि, आदिको चपेटामा पर्न सक्ने ।

ख) महिलाबाट संचालित कृषि कर्ममा चाहिने जति आधुनीकीकरण गर्न गाह्रो ।

ग) निर्बाहमुखी कृषि ब्याबसायिक कृषिमा रुपान्तरण हुन अनेकौं समस्या फेल्लु पर्ने ।

घ) जनप्रतिनिधीको कृषि विकास चासोमा नपर्नु , कृषि कर्मलाई अनुदान प्राप्त गर्ने साधन बनाउने ।

३.१३. बुढिगंगा नगरपालिकाका प्रमुख, उपप्रमुख, वार्डअध्यक्ष एबम् कार्यरत कर्मचारीहरु, बिज्ञहरु बीच कृषि विकास रणनीतिमा समावेश गर्ने बिषयबस्तु बारे छलफल र अन्तर्क्रिया:

बुढिगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास रणनीति तयार गर्न सम्बन्धित पालिकाको जनप्रतिनिधी, कार्यरत कर्मचारी एबम् सारेकारवालाहरु सँग छलफल गर्नु उचित हुन्छ, भनी प्रारम्भ मै छलफल र अन्तर्क्रिया गरिएको थियो । सो कार्यशाला गोष्ठीमा उठेका सबाल एबम् सुझावलाई तपशील अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।:

३.१४ प्रारम्भीक प्रतिबेदन प्रस्तुतीमा उठेका सवालहरु र सुझावहरु :

३.१४.१ उत्पादनका सम्भावनाहरु, समस्या एबम् समाधानका उपायहरु:

(१) वार्डनं १मा(क) कृषि उत्पादनका सम्भावनाहरु मध्य मुखतया तरकारी र फलफुल रहेका छन् । यस वार्डमा विशेषगरी ओखर, किवी र कागती रहेका छन् । त्यस्तै बजारको राम्रो व्यवस्था भएमा कोदो उत्पादनको सम्भावना रहेको छ ।लगानी गर्न सके आलु ,प्याज उत्पादन गर्न सकिन्छ ।

(ख)समस्याहरु: (१) बिचौलियाको समस्या,(२) उत्पादन हुने तर बिक्री नहुने (३) कोदोले बजार पाएन

(ग) बिशेष पहल :(१)कोल्ड स्टोरेज निर्माण, (२)संकलन केन्द्रको स्थापना(३) सबै उत्पादन को मुल्यको डाटा लिनु पर्ने (४) बैकिग कारोबार नियमित हुनुपर्ने (२)स्याउको सम्भावनाको अध्ययन हुनुपर्ने ।

(२) वडा नं.२ मा कृषि उत्पादनका सम्भावनाहरु मध्ये माछापालनको सम्भावना सँगसँगै ओखर, कागतीको पकेट क्षेत्र बनाउन सकिन्छ । यस वडामा रैथाने बालीहरु जस्तै कोदो , मुसी, बाजरा, फापर, मार्सी धान राम्रो फल्ल्छ । बाँस र निगालो पनि लगाउन सकिन्छ । समस्याहरु: (१) पहिरोको समस्या ।

(३) वडा नं. ३ माकुखुरापालन, आलु र गोलभेडा जस्ता तरकारीहरुको उत्पादन राम्रै गर्न सकिन्छ । जैतुनको सम्भावना पनि रहेको छ । यस वार्डमा माहुरी पालनको सम्भावना रहेकोछ । केरा, माहुरी , आँप, उखु र माछापालनको सम्भावना रहेको छ ।

समस्याहरु:

(१) उत्पादित बस्तुको बजारीकरण

(२)ऋण नपाईने

(३) सिंचाईको व्यवस्था नभएको

(४) कुखुरापालन गरिए पनि बेचन नसकिने

(५) आयातित कुखुराले गर्दा स्थानीय कुखुरा बिक्री नभएको

(६) आलु, गोलभेडा बिक्री हुन नसकेको

(६) जैतुन बालीको ।

(४) कृषि उत्पादनको पकेट वार्ड नं. १,२,३ जोडिएको हुनाले तीन वटै वडालाई पकेट क्षेत्र वा उत्पादनको ब्लकको रूपमा तरकारी र फलफुल लाई अगाडि बढाउन सकिन्छ, युबाहरलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने ।

(४) वडा नं ४ मा अन्न बाली खासगरी कोदो , मासी धान, दुगे धानको उत्पादन हुन सक्छ , त्यस्तै तरकारी र फलफुल मा सुन्तला, कागती, उखु, तरबुजा, ओखर र नासपाती खेतीको सम्भावना रहेको छ । त्यस्तै रुद्राक्ष पनि फलेको देखिन्छ । कफी र लसुनको सम्भावना रहेको छ । पशुपालनमा बाख्रापालन फस्टाउने देखिन्छ ।

(५) वार्ड नं ५ मा अलैची र बदाम खेतीको सम्भावना रहेको छ । कुखुरापालनको पकेट रहेको खासगरी दानाको उत्पादनको उद्योग स्थापना गर्न सकिन्छ ।

(१) बाख्रापालन र कुखुरापालन दुवै फस्टाउने गरी पशुपालन गर्न सकिन्छ ।

(२) कोदो, आलु, मकै,

(६) वडा नं. ६ मा केरा र कागतीको सम्भावना रहेको छ ।

(१) कटहर, आँप, जुरेली, फर्सि, केरा

(२) आलु र अन्य हरियो तरकारी हुने सम्भावना रहेको छ ।

(७) वडा नं. ७मा तरकारी , कुखुराको दाना, हयाचरी, स्थानीय कुखुरा, माछापालन, बाख्रापालन एवम् भैंसपालनको सम्भावना रहेको छ । त्यस्तै कागती, बेसार, केरा, अलैची खेतीको सम्भावना रहेको छ । यस वार्डलाई पर्यटकस्थल बनाई कृषि पर्यटन क्षेत्रमा समेत काम गर्न सकिन्छ । यो वार्ड प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण रहेको छ ।

(८) वार्ड नं.८ मा तरकारी, आलु, गोलभेडा, उत्पादन गर्ने सम्भावना रहेको छ, त्यस्तै फलफुलमा केरा, कागती, ओखर को सम्भावना रहेको छ ।

(९) वडा नं ९ मा

(१) माहुरीपालन पकेट बन्न सक्ने

(२) आलु खेती(आर्गनिक आलु खेती

(३) उवा, कोदो, जौ

(३) हरियो खुर्सानी

(४) टिमुर्, बेसार

(१०)वडा न. १०मा

(१) माछापालन, बंगुरपालन(२) सुन्तला, केरा

(३) धान कोदो , मके, मास

(४) बाखापालन, भेंसिपालन

(५) माहुरीपालन

३.१४.२ वार्डहरूका जनप्रतिनिधी एबम् अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूबाट उठेका समस्याहरु :

(१) कृषि उत्पादन बिक्री नभई संचय गर्नुपर्ने वा बेमौसमि समयमा कारोबार गर्नको लागि कोल्ड स्टोरेज, गोदामको निर्माण लगायत बिउ विजन भण्डारनको व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ ।

(२) कृषि उपजहरूको सही र लागत मुल्य किसानले पाउन उद्देश्यले न्युनतम मुल्य निर्धारण गर्न नसकि किसानलाई बिक्रीको समस्या भएको छ ।

(३) पहिरोको समस्याले घरबार मात्र होईन खेतीपाती समेत बगाएको अवस्था छ, यसलाई बारबन्देज लगाई खेतीपातीको लागि पुनः सन्चालन गर्न सकिन्छ ।

(४) बजारको गारेन्टि छैन, स्थानीय उत्पादन भन्दा सस्तो मुल्यमा बाहिर वा अन्य जिल्लाबाट कृषि उपज आयात भई आएमा किसानको उत्पादन बिक्री हुदैन ।

(५) बाँदरको आंतकले सबैले बाली नष्ट हुने भएकोले यसमा विशेष पहल हुनु आवश्यक छ ।

३.१४.३ नवप्रवर्तनका कार्यक्रमहरु :

(१) हाईब्रिड मकै को सम्भावना र जर्सी गाई र मुरा भेंसि पालनको सम्भावनाको अध्ययन गरी ब्यावसायिक पशुपालनमा जोड दिए उत्पादन पनि बढ्छ र अर्को तिर उत्पादन लागत समेत घट्ने हुन्छ।

(२) एक वार्ड , एक कृषि तथा पशु सेवा प्राविधिक एबम् नगरपालिका स्तरमा कृषि अधिकृत एबम् पशु चिकित्सक सेवा प्राप्त हुने गरी करार सेवामा कर्मचारी नियुक्त गर्नु पर्छ ।

(३) बुढिगंगा नगरपालिकामा कृषि पर्यटनको सम्भावना रहेको स्थानीय तहमा पर्छ । स्थानीय रैथाने कृषि उत्पादनमा जोड दिदै पर्यटन व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ ।

(४) नीजी तथा सरकारी सहकार्यमा किसानको उपजलाई नगरपालिकाले खरीद गरेर बिक्री गर्न सके किसानलाई राहत र प्रोत्साहन हुने छ ।

(५) नगरपालिकामा कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने नारा सहित रैथाने बाली तथा पशुपन्छिको ब्यावसायिक पशुपालनमा जोड दिनु पर्छ ।

(६) हिउँदे आलुको खेती, आँप, केरा , भुईकटहर र ड्रागन फ्रुटको उत्पादनमा लागे नगद कारोबार गर्न सकिन्छ ।

(७) पालिका ले कुनै खास उत्पादन खरीद गरेर नमूनाको रुपमा सन्चालन , सो को लागि अनुदान उपलब्ध गराउने गर्नु पर्छ ।

(८) जैबिक मलको उत्पादन गर्ने र प्रांगारिक पालिका रुपमा विकास गर्दै लानु पर्छ ।

- (९) पालिकामै बैंकहरु स्थापना गरेर किसानले सहि रुपमा **सहुलियत ब्याज** दर ऋणको प्रवाह हुनुपर्छ एवम् पालिकाले यसको अनुगमन गर्नु पर्छ ।
- (१०) वार्ड कार्यालयको सहयोगमा **ब्याबसायिक खेतीका पकेट** तोकेर उत्पादन तिर लाग्नु पर्छ , सबैले सबै बस्तु बालीको उतपादन गरेर कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन हुन सक्दैन ।
- (११) यस पालिकामा हायब्रीड मकै उत्पादन गरेर **दाना उद्योगका** लागि कच्चा पदार्थ उत्पादन गरेर नगद आमदानी आर्जन गर्न सकिन्छ , यसको लागि करारमा खेती गर्न सकिन्छ ।
- (१२) **एक वडामा कम्तीमा दुईवटा नीजी तथा सरकारी सहकार्यमा ब्याबसायिक फार्म खोल्ने** र १० जनालाई रोजगार सृजना गर्ने लक्ष्य लिएर गर्इयो भने ५ वर्षमा ५०० **फार्महरुको** स्थापना गर्न सकिन्छ । यसको लागि बैंकले दिने सहुलियत ६ प्रतिशत ब्याजको ऋणमा ब्याजको ३ प्रतिशत पालिकाले तिर्ने गर्नु पर्छ ।
- (१३) प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक जनाले **१०० बोट कागती** उत्पादन गर्ने फार्मको स्थापना गर्न सके कागती पकेट क्षेत्र घोषणा गरेर जना सकिन्छ । १० लाख कागती रोपेर सुदुर पशिसचमको उत्कृष्ट गाउँ बनाएर विकास गर्न सकिन्छ ।
- (१४) **अलैंचीको** समेत खेती गरेर विकास गर्न सकिन्छ र पालिकाले अलैंची विशेष कार्यक्रम ल्याउनु पर्छ ।
- (१५) रैथाने बाली वा पशुपन्छि को ब्याबसायिक खेती र पशुपालन गरेमा पालिकाले न्यूनतम सेवाहरु एवम् सामाग्रीहरु जस्तै : **बिउ, मल, सिंचाई, प्राविधिक सेवा र कृषि यन्त्र** आदि पालिकाले अनुदानमा उपलब्ध गराउनु पर्छ ।
- (१६) **कुखुरापालन** को क्षेत्र तोकेर स्थानीय कुखुरा वा कालिज कुखुराको क्षेत्रको रुपमा ब्याबसायिक वा समुह, सहकारीमा कुखुरापालन गरेर आमदानी गर्न सकिन्छ ।
- (१७) **सिस्नु पाउडर**को बजारीकरण गरेर व्यवसायीकरण गर्न सकिन्छ ।
- (१८) **लिफ्टिंग सिंचाई**को प्रविधिलाई किसानको खेतबारी एवम् प्रत्येक वडामा नीजी र सरकारीको सहकार्यबाट निर्माण गर्नु पर्छ ।
- (१९) हरियो तरकारी गोलभेडा लगायत **लाईप्लास्टिक सेड** बनाएर ब्याबसायिक तरकारी खेतीमा लानु पर्छ ।
- (२०) पालिकामै सहयोगमा **कृषि पाठशाला खोली** नयाँ प्रविधि एवम् किसानलाई किसानबाटै शिक्षा कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ ।
- (२१) पालिकामा रहेको कुनै एक विद्यालयमा माध्यमिक वा उच्च विद्यालयमा कृषि तथा भेटरिनरी शिक्षा सन्चालन गर्न सकिन्छ, यस्ता विद्यार्थीहरुलाई पालिकाको एलानी वा **बाँफो जग्गा उपलब्ध** गराएर नमूनाको रुपमा खेती तथा पशुपालन गरी आमदानी बढाउन सकिन्छ । यस्ता विद्यालयलाई **इन्व्युबेसन सेन्टर**को रुपमा सन्चालन गर्न सकिन्छ ।
- (२२) **माहुरीपालनको** विशेष पकेट तोकि स्थानीय स्तरमा घर निर्माण गर्ने , चरनको लागि तोरी वा चिउरी को खेती प्रवर्द्धन गर्नु पर्छ ।
- (२३)पुरानो रैथाने बालीको पूर्ण जागरण गर्नु पर्यो, **मारिँ, उवा, कागिनो** हुन्छ, सही समयमा सही उत्पादन गर्नुपर्यो, बाली लगाउने तालिम चाहियो, **१ वडा १ पकेट** बनाई कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ ।
- (२४) **सुन्तला, मकै, टिमुर खेती, बेसार** खेतीको ब्याबसायिक फार्महरु तयार गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (२५) कृषि एम्बुलेन्सको बजार व्यवस्थापनको लागि गर्न सकिन्छ ।

(२६) गाई भैसी पालन तथा दुध उत्पादन र मुल्य श्रृङ्खला :पशुपन्ध्रीको नशलमा सुधार कार्यक्रम :

पहाडी गाई पारकोटे भैसी, खरी बाखा यस नगरपालिका प्रमुख घर पालुवा जनावरहरु हुन् ।यस नगर.पालिकाका स्थानिय पशुका जातहरुको आनुवांसिक सम्भावना र उत्पादकत्वमा सुधार ल्याउन क्रस-प्रजनन (cross breeding) कार्यक्रमलाई सुदृढ गर्नु जरुरी छ । स्थानिय गाई भैसीको क्रस प्रजननका लागि आवश्यक कृत्रिम गर्भाधान सेवा संचालनार्थ सरकारी तथा निजी क्षेत्रको क्षमता अपुग छ । गाई भैसीको उत्पादकत्व बढाउन गरिने क्रस-प्रजननका लागि उच्च प्रजनन मानका राँगा साढे बोका को उपलब्धता तथा कृत्रिम गर्भाधानका लागि तरल नाइट्रोजन र बिर्य आपूर्ति गर्नु नगरपालिकाका लागि अति आवश्यक छ । उन्नत जातका गाईहरु(जर्सी, होल्स्टिन फ्रिजिएन), मुरा जातका भैसी जमुनापारी, बारबरी, अजमेरी, बोयर जातका बाखा पालनको व्यवस्था गर्न जरुरी देखिन्छ ।

(२७) पशुपन्ध्रीको आहारा व्यवस्थापन कार्यक्रम :उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, लागत घटाउन तथा पशु स्वस्थ राख्न सन्तुलीत आहाराको नितान्त जरुरी हुन्छ । यस नगरपालिकामा गुणस्तरीय पशुदानाको उच्च मूल्य र न्युन उपलब्धता पशुपन्ध्रीको उत्पादकत्व वृद्धिको लागि अर्को प्रमुख बाधक रहेको देखिन्छ । चाहिने भन्दा कम खुवाउने र कुपोषणले जन्मदाको तौल र वृद्धिदर, दुग्ध उत्पादन, मृत्युदर र प्रजनन स्वास्थ्य जस्ता जनावरको आनुवंशिक क्षमतालाई मापन गरिने सूचकहरुलाई यसले सीमित गर्दछ । बाह्रै महिना हरियो घासको उपलब्धताको लागि मौसमी तथा बेमौसमी घास खेती, बहुवर्षे घास खेती, डाले घास को लागि बहु उपयोगि नर्सरी र घास सन्चयका प्रविधिहरु(हे तथा साईलेज) पशु पालक कृषकहरु माभ लैजान नितान्त जरुरी छ । कृषिजन्य उप पदार्थहरुको पौष्टिकता वृद्धि गर्न र पशु आहारामा उपयोगका प्रविधिहरु बारे किसान माभ लैजानु पर्ने हुन्छ । खाली तथा बाभो जमिनमा घास खेती कार्यक्रम, सामुदायिक, सरकारी तथा निजि बनहरुबाट घास उत्पादन प्रोत्साहन कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ ।

(२८) पशुपन्ध्रीको स्वस्थ तथा सुरक्षण कार्यक्रम :यस नगरपालिकामा पशुको संख्या -herd population size) र उत्पादन बीच तालमेल नभएको देखिन्छ । यसो हुनुमा निसन्देह व्यापक रुपमा देखापर्ने संक्रामक र परजीवी रोगहरु हुन जसका कारण जनावरको रुग्णता (morbidity), मृत्यु र ढिलो वृद्धि हुनुका साथै न्युन प्रजनन क्षमता समेत देखा परेको छ । अधिकांश पशु रोगहरुबाट वयस्क जनावरहरुमा अधिक विनाशकारी प्रभाव परेको देखिन्छ । पशुपन्ध्री रोगबाट पर्ने प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष क्षतिले आर्थिक, खाद्य सुरक्षा र पशुपालकको जीविकोपार्जन र नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा ठुलो प्रभाव परेको देखिन्छ । यसरी व्यवसायिक तथा जिविकोपार्जनका लागि पालिएका पशुहरुलाई नगरपालिकाका सहयोगमा महामारी विरुद्ध निशुल्क खोप तथा नाम्ले जुकाको औषधिको उपलब्धताले पशु पालन व्यवसायलाई सहयोग पुग्ने हुन्छ । सुधारिएका गोठ तथा भकारो सुधार कार्यक्रम सन्चालन मार्फत थुनेलो रोग नियन्त्रण तथा स्वस्थ पशु पालन पद्धतिको प्रवर्धन गर्न सकिन्छ ।पशुपन्ध्री व्यवसायको विपद र महामारीबाट जोगाउन सुरक्षणको लागि सबै बाली र बस्तुहरुमा अनिवार्य विमा गर्ने प्रणालीको विकास गरी विमालाई अनिवार्य पशु स्वास्थ्य सेवा सग आम्बद्ध गराउने निती अवबम्बन गर्न पर्ने हुन्छ ।

(२९) पशुजन्य उत्पादनको बजार प्रवर्धन कार्यक्रम :कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा उपभोक्ताहरु उत्पादकको उत्पादन फार्म समक्ष खरीद बिक्रीको लागि पुग्ने कुरा सम्भव हुदैन । तसर्थ, कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा व्यापारी वा मध्यस्तकर्ता वा बिचौलिया बिना उत्पादनको बजारिकरण सम्भव देखिदैन । यसका लागि नगरपालिकाले बिचौलिया ऐन ल्याएर त्यसको कार्यान्वयन, अनुगमन, विउ पुजि, हुवानी तथा भण्डारण सुविधाहरु प्रवर्धन गर्नु पर्ने हुन्छ । आधुनिक तथा व्यवसायिक पशु पालनका उन्नत जातका पशुहरु (जर्सी, होल्स्टिन फ्रिजिएन, मुरा) बाट नमुना फार्महरुको प्रवर्धन गरी दुध तथा मासु उत्पादनमा वृद्धि ल्याई नगरपालिकालाई दुध तथा दुग्धजन्य पदार्थमा आत्मनिर्भर बनाउन सकिन्छ । नगरपालिकाका मुख्य मुख्य बजार केन्द्रहरुमा दुध सकलन केन्द्र तथा साना डेरीहरु सन्चालन गर्ने र दुग्ध जन्य पदार्थहरुको बिबिधिकरण गरी स्थानिय बजारका साथै नजिकको बजार केन्द्रहरु मार्तडी तथा साफेबगर क्षेत्रमा बिक्री गर्ने व्यवस्था, गर्न सकिन्छ ।

(३०) **क्षमता विकास कार्यक्रम** : किसान, कर्मचारी, उद्यमी, व्यवसायी, प्राविधिक, योजनाकार, नेतृत्व तह सबैलाई समय सापेक्ष क्षमता विकास गर्नु पर्ने हुन्छ। यसका लागि अभिमुखीकरण, व्यवहारिक तालिम, गोष्ठी, विषय विज्ञ सगको छलफल परि सम्बाद, हट लाईन प्राविधिक टेलिफोन सेवा, सफल र असफल कार्यक्रमको साथै व्यवसायी तथा फार्महरूको प्रत्यक्ष अबलोकन भ्रमण, रेडियो एफ.एम कृषि कार्यक्रम आदीको माध्यमबाट क्षमता अभिवृद्धि र सुसुचित गराउन सकिन्छ।

(३१) **सामाजिक परिचालन तथा उत्प्रेरण विकास कार्यक्रम** : कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा सामाजिक परिचालनको कमिले कार्यक्रमको अनुत्पादन तथा दिगोपन प्रति प्रश्नहरू खडा भै रहेको अबस्था छ। हाम्रा लगानीहरू उत्पादनशिल र दिगो बनाउनका साथै किसान, उद्यमी, व्यवसायिहरूको उध्यमशिलता र उत्प्रेरण जगाउन, पृष्ठपोषण सहित उपलब्धी मुलक अनुगमन गर्न, श्रोतहरूको व्यवस्थापन तथा समन्वय गर्न सामाजिक परिचालकको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ। विशेष गरी गरीब किसानहरूको लागि वित्त र प्रविधिमा सहज पहुँच दिने कुरालाई उच्च प्राथमिकता दिनु पर्दछ।

(३२) **बाखा पालन तथा मासु उत्पादन** : यस नगरपालिकाका किसानहरूको मासु उत्पादनको लागि प्रमुख व्यवसायमा बाखा पालन एक हो। दक्षिण पुर्वि मोहडा फर्किएको भुगोल भएको यस नगरपालिका बाखा पालनको लागि उपयुक्त देखिन्छ। स्थानिय खरि जातको बाखामा बोयर वा अन्य उन्नत जातको बोकाबाट नश्ल सुधार गर्दै क्रश जातका खसि बाखा उत्पादनका कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ। एब घर १० माउ बाखा अभियान सन्चालन गरी पशु स्वास्थ्य प्याकेज सहित आहाराका लागि किम्बु, टाकि, ईपिल, भटमासे, मेण्डुला, नेपियर जस्ता डाले घास खेती र बजार समन्वयको लागि खसि बोका सकंलन केन्द्र सन्चालन र प्रबर्धन गर्नु पर्ने हुन्छ।

(३३) **कुखुरा हास पालन तथा अण्डा उत्पादन** : गर्भवती तथा सुत्केरी महिला, बाल बालिका, जेष्ठ नागरीकहरूको पोषण सुरक्षाको लागि कुखुरा पालन अति नै सहयोगी कार्यक्रम हो। गाउ घरमा भएको स्थानिय जातको साकिने, घाटी खुईले, प्वाख उल्टे जातका कुखुराहरूको नश्ल लोप भै सकेको अबस्था छ। हाल यस नगरपालिकामा व्यवसायिक अण्डा तथा मासु उत्पादनका लागि कुखुरा पालन शुरु भएको अबस्था छ। तथापि, अण्डा र मासुका लागि केही व्यवसायिक कुखुरा पालन फार्महरूलाई नियमन र प्रबर्धन गर्दै ग्रामिण कुखुरा पालनको लागि न्यु ह्याम्पसायर तथा अप्टोलोप जातका कम्तीमा चार हप्ता उमेर सम्म ब्रुडर फार्महरूमा हुर्काईएका चल्लाहरू आश्रीत घर परिवारहरूलाई लागत सहभागितामा उपलब्ध गराउन सकेमा उपलब्धी मुलक हुने देखिन्छ।

(३४) **माछा पालन प्रबर्धन कार्यक्रम** : यस नगरपालिकामा पछिल्ला दिनहरूमा मत्स्य उत्पादनको प्रवृत्ति (trend) बढ्दो क्रममा देखिन्छ। तथापि प्रजनन प्रविधिमा सुधार, रोग व्यवस्थापन, उचित दाना र पोषण र कम लागतको उत्पादन प्रणाली जस्ता पक्षमा अभै सिमितता रहेको छ। माछा पालन संस्कृति र समुदायमा आधारित मत्स्य पालनको माध्यमबाट पोखरी र बाढीका (food plains) मैदानमा माछापालनको संस्कृति (poly culture) विकास भईरहेको देखिन्छ। हावापानी सुहाउदो क्षेत्रहरूमा टाउट माछा पालन गरि आर्थिक समृद्धि गर्न सकिन्छ।

(३५) **पशुजन्य उत्पादनहरूको उत्पादनोपरान्त (post-harvest) क्षति न्युनिकरण, भण्डारण साधन (Storage) र बजारिकरण सेवाहरू** : पशुपन्थी जन्य उत्पादन पछिका गतिविधिहरू जस्तै: सकंलन, ढुवानी, र प्रशोधन तथा भण्डार विधिहरूले कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनहरूको फाइदाहरू अभिवृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन। जसका लागि पर्याप्त सुविधा र प्रविधिको आवश्यक पर्दछ। यस नगरपालिकामा बाली बस्तुहरू उत्पादन, कटानी, सकंलन, ढुवानी, तथा प्रशोधनका सुविधा अवस्था कमजोर छ। भण्डारण, शित भण्डार र कोल्ड चेनको सुविधाहरूको कमी, धेरै स्थानिय उपजहरूले आयातित उपजहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्ने अवस्था नहुनु, मुख्य सिजनमा दुधको मूल्य अभिवृद्धि गर्ने पुर्वाधारको कमी, न्युनतम समर्थन मूल्यको कमजोर कार्यान्वयन अवस्था र मौसमी तथा दुरावस्थाका सडकका कारण उत्पादन पकेट र बजार केन्द्रहरू बीचको कमजोर सम्बन्ध जस्ता

उत्पादनोपरान्तसगँ सम्बन्धित मुद्दाहरू यस प्रकारका रहेका छन । त्यस्तै गरी छरिएर रहेका उत्पादन पकेट र भौगोलिक अवस्थाले उपजहरू एकत्रित गर्न कठिन; उत्पादन पकेट, परिणाम, बजार र मूल्यका बारेमा उत्पादक र मूल्यअभिवृद्धि सरोकारवालाहरू बीच नियमित सूचनाको अभाव; महिला-मैत्री प्रविधि र अवसरहरूको अपर्याप्तता जस्ता पक्षहरूले यस नगरपालिकाको कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनोपरान्त साधन र सेवाहरूलाई प्रभाव पारिरहेका छन् । उत्पादित वस्तुहरूको बजार सुनिश्चितता नगरपालिकाले गर्ने र यसका लागी बजार सुचना प्रणालीको भरपर्दो विकास र सबै उत्पादक तथा उपभोक्ताहरूको सुसुचित हुने अवस्थाको सुनिश्चितता हुनु पर्ने हुन्छ ।

(३६)जग्गा तथा भूमि व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धमा: बुढीगंगा नगरपालिका बाजुरा जिल्लाको ४ नगरपालिका मध्ये सबैभन्दा सानो नगरपालिकाको रूपमा रहेको छ । बाजुरा जिल्ला नेपालको उच्च पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित जिल्ला हो। यस जिल्लाको उत्तरमा हुम्ला, दक्षिणमा अछाम र पूर्वमा मुगु र कालिकोट तथा पश्चिममा बझाङ जिल्ला पर्दछन । बाजुरा जिल्लाको बुढीगंगा नगरपालिका मध्यपहाडी भूभागमा अवस्थित रहेकोले उष्ण देखि समशीतोष्ण मौसम हुने स्थानमा पर्दछ । त्यसैले ग्रीष्म ऋतुमा गर्मी र हिउँदमा जाडो महसुस हुनु यस क्षेत्रको विशेषता रहेको छ । सेती नदीको जलाधार क्षेत्र मध्ये बुढीगंगा पनि प्रमुख नदी रहेको र खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्जको परिधिमा रहेकोले यो नगरपालिका प्राकृतिक श्रोत तथा जलवायु र वातावरणीय हिसाबले अत्यन्त महत्वपूर्ण तथा संवेदनशील क्षेत्रको रूपमा रहेको छ।

बुढीगंगा नगरपालिका २६५० देखि ८०५० फिट सम्मको उचाईमा रहेकोले यस नगरपालिकाको अधिकांश जमिन भिरालो सतह रूपमा रहेको छ । उच्च पहाडी र हिमाली क्षेत्रको जमिन भिरालो हुनु प्राकृतिक विशेषता हो। यस नगरपालिकाको जमिनको भाग कडा चट्टानले बनेको र वनजंगलले घेरिएकोले भू-उपयोगको आधारमा यहाँको जमिनलाई कृषियोग्य जमिन, वन क्षेत्र र आवास क्षेत्र गरी विकास गर्न सकिन्छ। कृषियोग्य जमिनको क्षेत्रमा उचाई र मौसम अनुसार विभिन्न किसिमका खाद्यान्न फलफूल तरकारी तथा नगदेवालीहरू लगाएर जमिनको संरक्षण गर्न सकिन्छ। परम्परागत कृषि प्रणालीमा भएका कमजोर पक्षलाई सुधार गर्नु र परम्परागत रूपमा लगाउँदै आइरहेको कृषि बालीहरूको संरक्षण गर्नु दुवै वातावरण संरक्षण महत्वपूर्ण कुराहरू हुन ।

यस नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र उचाई र जमिनको बनोट अनुसार पाङ्गो माटो, चिम्टाईलो र ककटयुक्त माटो रहेको पाईन्छ । फलफूल र स्थानीय जातका रुख बिरुवाको संरक्षण गर्दै यहाँको वनजंगल र जैविक विविधताको संरक्षण योजनाहरू बनाउनु पर्नेहुन्छ । वन जस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण र उपयोग विभिन्न किसिमका प्राकृतिक विपत्ति र जोखिम सँग लड्न र जोखिमहरूबाट बच्नको निमित्त गर्नुपर्दछ। जंगलले ढाकेको भूमिको पूर्णरूपमा संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न तत्कालीन र दीर्घकालीन रणनीतिहरू बनाउन आवश्यक छ। वनजंगलको व्यवस्थापन उत्पादन बढाउने, जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने र बाढी, पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपबाट बच्नका लागि नितान्त आवश्यक हुन्छ । त्यस्तै भैपरी आउने वेमौसमी खडेरी र डढेलो जस्ता प्रकोपबाट बच्न जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ। खोला, खोल्सा, प्राकृतिक मुहान र पोखरीहरू जस्ता प्राकृतिक जलभण्डारहरूले पनि सुख्खा, खडेरी र डढेलो जस्ता विपत्तिलाई कम गर्न मद्दत गरिरहेको हुन्छ । प्राकृतिक स्रोत र साधनको संरक्षण सम्बन्धमा यस नगरमा रहेको राष्ट्रिय वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन तथा कृषि वन सबैको दिगो संरक्षण र सदुपयोगको लागि विशेष कार्ययोजना बनाउन जरुरी छ। वन संरक्षणको योजना बनाउँदै गर्दा वन क्षेत्र प्राकृतिक रूपमा आउने गरेका रुख बिरुवा र जडीबुटीहरूको संरक्षणलाई प्राकृतिक महत्वपूर्ण रूपमा राखिनु पर्दछ।

विभिन्न क्षेत्रमा त्याहाँको हावापानी, माटो र तापक्रम अनुसार हुर्कने स्थानीय जातको रुख बिरुवा मानिसहरूको प्रयासले पुनः स्थापना गर्न सम्भव हुदैन । उदाहरणको लागि स्थानीय वनमा पाउने हरो बरो, अमला, टिमुर, लप्सी, काफल जस्ता उपयोगी फलफूल एवं जडीबुटीहरू लगायत अन्य रुख बिरुवाहरू कृत्रिम रूपमा हुर्काउन धेरै समय लाग्ने हुन्छ। यिनीहरूलाई प्राकृतिक रूपले जे जस्तो अवस्थामा छन् त्यही अवस्थामा संरक्षण गर्दा हामीलाई फाइदा भईरहेको हुन्छ।

भु उपयोग क्षेत्रफलका आधारमा यस नगरपालिकाको भुमिलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ:

जमिनको वर्गीकरण

१. खेतबारी - ३०.२ वर्ग कि.मी
- २ वन - १०.७९ वर्ग कि.मी
- ३ भ्वाडी - १०.९४ वर्ग कि.मी
- ४ घाँसे मैदान - ५.९ वर्ग कि.मी
- ५ नदीले ओगटेको - ०.५३ वर्ग कि.मी
- ६ वगर क्षेत्र - ०.५१ वर्ग कि.मी
- ७ भीर - ०.०१ वर्ग कि.मी
- ८ अन्य - ०.१२६ वर्ग कि.मी

बुढीगंगा नगरपालिकाको भिरालो भू-बनोट र कडा चट्टानको आधारमा बनेको सतही जमिन भएकोले यस नगरपालिकाको विभिन्न वडामा सानाठूला गरी ३७१ भन्दा बढी ठाउँमा पहिरोको प्रकोप रहेको गणना गरिएको छ। पहिरोको जोखिममा रहेको जमिन मध्ये करिब ३९ वर्ग किमी जमिन न्युन जोखिममा रहेको, २२.५०% वर्ग किमी क्षेत्रफल मध्यम जोखिम रहेको र ३६.५४% वर्ग किमी क्षेत्रफल उच्च जोखिममा रहेको देखिन्छ। विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्न नीतिहरू बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने काम दीर्घकालीन रणनीतिका आधारित हुनुपर्दछ। तर संवेदनशील क्षेत्रमा तत्काल विपद् व्यवस्थापन हुने गरि भू-उपयोग, भू व्यवस्थापन तथा वातावरण अनुकूलन नीतिहरू बनाउनु पर्दछ।

(३७) नेपालको संविधान संघीय सरकार र प्रदेश सरकारलाई प्राकृतिक तथा मानव निर्मित विपद तत्परताको लागि एकल अधिकार प्रदान गरेको छ। तर स्थानिय सरकार संचालन ऐन २०६८ ले स्थानीयस्तरको नियमकानुन, नीति निर्देशन, योजना कार्यान्वयन र अनुगमन लगायत प्रकोप व्यवस्थापनको जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायलाई प्रदान गरेको छ।

(३८) भूमिको अनुपयुक्त प्रयोग र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (**Environment Impact Assessment**), EIA नगरिकन विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउँदा देशभर नराम्रो क्षति भइरहेको छ। विकास निर्माणका स-साना योजनामा समेत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन लाई समावेश गरिएमा मानव निर्मित संकट कम हुने र परिस्थितकीय प्रणाली (**Ecological Systeem**) मा समेत सकारात्मक प्रभाव पर्दछ। भूमिको प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा विशेष छनौट कार्यले विकास निर्माणलाई थप प्रभावकारी ढंगले अगाडि बढ्न सहयोग पुग्ने गर्छ। सम्भावित विपद व्यवस्थापनमा ध्यान नदिएँ गरिने विकास निर्माणका गतिविधिहरू मानवी क्षतिको कारण बन्दै गइरहेको अवस्था छ। मुख्यतः बुढीगंगा जस्तो जोखिमपूर्ण भू-बनोट भएको ठाउँमा विकासका गतिविधिले गर्दा योजना छनौटको अवस्था देखी योजना कार्यान्वयनको अवस्था सम्म अपनाउनुपर्ने सतर्कताको ठूलो महत्व छ।

(३९) **स्वास्थ्य र वातावरणमा विषादीको असर:** सामान्यतः भार, ढुसी, किरा र सूक्ष्म जीवहरू लाई मार्न प्रयोग गरिने रसायनलाई विषादी भनिन्छ। यसरी प्रयोग हुने विषादीको अनेकौँ व्यापारिक नामहरू छन्। त्यसमध्ये ग्लाइफोस्फेट, क्लोरोपाइरीफस, पाराक्वाइट र अर्गानोक्लोराइड प्रमुख छन्। धेरै नै खतरनाक र स्वास्थ्य र वातावरणमा प्रभाव पार्ने विषादीहरूलाई नेपाल लगायत विभिन्न देशमा प्रतिबन्ध गरिएको छ। तर नेपाली बजारमा खुलम-खुल्लामा बिक्रि हुने अनेक किसिमका विषादीहरू फलफूल तरकारी हुदै हाम्रो दैनिक भान्सामा प्रवेश गरिरहेको पाईन्छ र यसको प्रतिक्रिया स्वरुप मृगौला रक्तनलि र क्यान्सर जस्ता रोगहरू दिन प्रतिदिन बढीरहेको अवस्था छ। प्रतिस्पर्धि कृषि बजारमा उत्पादनबाट धेरै नाफा कमाउने नाममा विषादीको बढ्दो प्रयोग भैरहेको बेला जिएमओ र हार्मोन समेत थपिएका छन्। रासायनिक मल पनि एक प्रकारको सुस्त विषादी नै हो जसको अत्याधिक प्रयोगले माटोमा पाइने ब्याक्टेरिया र सुक्ष्म जिवाणुहरू मार्न सक्ने भएकोले अन्ततः माटोको प्राकृतिक उर्वरा शक्ति घट्दै जान्छ र माटोलाई जैविक रुपले गुणस्तरहीन बनाउँछ।

वातावरण मैत्री कृषि र विषादी रहित खानेकुरा उत्पादन गर्न चाहिने कृषि रणनीति जनस्वास्थ्य र वातावरणको दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण हुनसक्छ। तर यस सन्दर्भमा सरकार जानकार रहेर पनि पर्यावरण मैत्री खेतीलाई

प्रोत्साहन गर्नु भन्दा बढी विषादी र रसायनिक मल भित्र्याउन पैसा खर्च गरिरहेको छ । वनको संरक्षण, घाँसपातको उत्पादन, पशुपालनमा प्रोत्साहन, प्राङ्गरिक र गोठमलको पर्याप्त व्यवस्था र जैविक तथा अर्गानिक पेस्टीसाइडको प्रयोगलाई बढाउदै जानु बाहेक हामीसँग अर्को विकल्प छैन । रसायनिक मल र विषादीको बढ्दो प्रयोग र यसमा गरिने लगानीको सट्टा परम्परागत जैविक मलको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्दै हाम्रो ग्रामीण कृषि कार्यलाई अगाडी बढाउनु पर्दछ ।

स्वस्थ खानेकुरा हाम्रो अधिकार हो भने स्वस्थ वातावरण हाम्रो दायित्व हो । मानिस र समग्र प्रकृतिलाई बचाउदै आर्थिक विकास गर्नु सरकारको दायित्व हो। यसमा हामी सबै जागरुक भई पहलका कदम अगाडि बढाउन जरुरी छ ।

(४०) **जलवायु परिवर्तन र कृषि क्षेत्रमा यसको बढ्दो प्रभाव:** विश्वमा औद्योगिक क्रान्ति संगै उद्योगधन्दा, कलकारखाना, सवारी साधनहरु र अन्य किसिमका प्रदूषण हरूको डम्पिङ साइट पृथ्वीको वरिपरि रहेको वायुमण्डल बनिरहेको छ । जमीन र जलमा हुने प्रदूषण बाहेक वायुमण्डलमा निस्कने कार्बनडाइअक्साइड, मिथेन, नाइट्रोजनअक्साइड लगायतका ग्यासहरुको कारण पृथ्वीको तापक्रम प्रतिवर्ष बढ्दै गईरहेको छ । पृथ्वीको तापमान बढ्दै जाँदा यसको प्रत्यक्ष असर हिमाली क्षेत्र र यसको आसपास रहेको क्षेत्रमा बढी पर्ने गर्दछ। हिमालहरुमा तापक्रम बढ्दै जाँदा हिमतालहरु पगिएर विस्फोट हुनु, मौसम प्रतिकुल तापक्रम अनावश्यक बढ्नु जस्ता कारणहरुले उच्च पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा जोखिम बढिरहेको पाइन्छ।

अनावृष्टि, अतिवृष्टि र चाडो चाडो मौसम फेरबदली भैरहने प्रक्रियाले गर्दा परम्परागत रुपमा पाइने जिव जन्तु र वनस्पति क्रमश लोप हुँदै जाने अवस्था बनिरहेको छ। पहाडको सौन्दर्यको रुपमा रहेको सानाठुला ताल-तलैया, खोला र नदीका मुहानहरु सुक्दै जाने प्रक्रियाहरु बढ्दै जाँदा हाम्रो जमिन अनुत्पादक र सुख्खा भूमिमा परिणत भईरहेको छ । यसको प्रत्यक्ष असर कृषि उत्पादनमा पर्ने भएकाले किसानहरु को लागि चुनौतिपूर्ण अवस्था आउनसक्छ । समष्टिगत रुपमा भन्नुपर्दा जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्न वनजङ्गल, भाडी, घाँसे मैदान जस्ता प्राकृतिक सम्पदाहरुलाई मानिसहरुको अतिक्रमणबाट पूर्णरूपले संरक्षण गर्नु जरुरी छ।

यस नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र कृषि भूमी ३०.२ वर्ग किमि देखि १०.७९ वर्ग किमी र घाँसे मैदान ५.९ वर्ग किमि रहेको पाइन्छ। यि प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण नगरपालिकालाई जलवायु परिवर्तनको चपेटाबाट जोगाउन मात्र नभई पानीको मूल संरक्षण गर्ने र बाढी पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपबाट जनधनको क्षति कम गर्न पनि निकै महत्वपूर्ण हुनसक्छ । वनजंगलले मात्र नभई भाडी र घाँसे मैदान हरूले वर्षाको पानी प्रसस्त मात्रामा सञ्चय गर्ने हुनाले पोखरी, ताल जस्ता क्षेत्रहरुले पनि ठुलो जलाशयको काम गरिरहेको हुन्छ। वनजंगल, भाडी र घाँसे मैदानहरुले जमिनमा सञ्चय गरेको पानी मुहानको रूपमा निस्कने गर्दछ । तसर्थ आपूर्ति नियमित गर्न र स्वस्थकर पिउने पानी र आधारभूत सिचाईको लागि पनि पहाडी जंगल भाडीहरुको संरक्षण गर्न जरुरी छ। यिनीहरुको संरक्षणबाट प्रत्यक्षरूपमा वन जडीबुटी फलफूल च्याउ लगायत अन्य पदार्थ पनि ग्रामीण किसानहरुको लागि प्राप्त हुन्छ। अर्कोतर्फ यस्ता प्राकृतिक सम्पदाहरुको संरक्षणले बाढी पहिरो नियन्त्रण गर्न र जमीनको क्षयिकरण (भ्चयकष्यल) बाट बचाउन मद्दत पुगिरहेको हुन्छ। वन भूमीको संरक्षणले कृषि भूमीको पनि थप संरक्षण हुने भएकाले कृषकहरुलाई सामुदायिक कार्यक्रम मार्फत संरक्षण कार्यको लागी जागरुक गराउन पर्दछ। कृषि भूमिको संरक्षण र उत्पादन वृद्धिको लागी कृषि प्रणाली सुधार गर्दै गरिने खेती बहुवर्षे बाली लगाउने र फलफूल तथा बागवानी जस्ता कृषिका कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनु पर्दछ ।

त्यस्तै उत्पादन उन्मुख सामुदायिक वनको विकास गर्ने, दिगो वन उत्पादन तथा संरक्षण कार्यक्रमहरु लागू गर्ने, पहिरो जाने क्षेत्रमा बाँस, निगालो लगायतका वनस्पतिहरु र अम्रिसो, खर जस्ता प्राकृतिक घाँसहरु को संरक्षण गर्नुपर्दछ। विकासको नाममा जताततै बाटो खोल्ने जङ्गल र भाडीको विनास गर्ने, भिरालो क्षेत्रमा बाटो निर्माण गर्दा माटो र ढुङ्गाहरुलाई जताततै फालिदिने जस्ता कार्यहरु परिणामतः विकास विरोधी र विनासका कारक बन्न सक्छन् ।

(४१) किसानको अधिकार र पहुँचमा प्राकृतिक स्रोत र साधनको अवस्था:वाजुरा जिल्ला सुदूरपश्चिम प्रदेशको कम विकसित पहाडी जिल्ला भएतापनि स्नातक र सो भन्दामाथि योग्यता भएका धेरै मानिसहरु समेत कृषि व्यवसायमा लागि रहनु भएको छ। खेतीयोग्य जमिन प्रति बक्ति ५ रोपनी भन्दा कम हुने कृषकहरुको संख्या ज्यादा रहेको छ। मुख्य कृषि बालीमा धान, मकै, कोदो, गहुँ र आलुमा यो नगरपालिका आत्मनिर्भर रहेको छ। उत्पादित खाद्यान्नमा दाल, चामल र केही फलफूल तरकारी जन्य वस्तुहरुको आपूर्ति भई रहेको छ। खेति गरिरहेको जमिनको स्वामित्व प्राय कृषक आफै रहेको र केही कृषकहरुले भाडामा जमिन प्रयोग गरी आफ्नो व्यवसाय गर्नुभएको छ। प्राय सबै कृषकहरु कृषक समूहमा आवद्ध हुनुहुन्छ। चरन क्षेत्र डालेघाँस पर्याप्त उपलब्ध नभएको र प्रांगारिक मलको धेरै आवश्यकता रहेको हाम्रो अध्ययनले देखाएको छ।

त्यस्तै वन्यजन्तुबाट अन्नबाली सखाप हुने गरेकोले अधिकांश किसानहरुलाई समस्या परिरहेको छ। वन्यजन्तु को प्रभाव घटाउने उपायको रूपमा अधिकांश किसानहरुले तारबार लगाउने तथा चौकीदार राख्ने उपायहरु अवलम्बन गरिरहनुभएको छ। अधिकांश किसानहरुलाई निजी वन बाहेक अन्य वनको प्रयोगमा सहज नभएकाले घाँस दाउरा को समस्या रहेको पाईन्छ। वन उपभोक्ता समितिमा समान पहुँच भएपनि आफ्नो आसेपासे र सम्बन्धित क्षेत्रको ज्ञान नभएका मानिसहरु समेत राखिने गरेको उनीहरुको गुनासो छ। वनको संरक्षण वन उपभोक्ता समिति, समुदाय, वन कार्यालय र स्थानीय निकाय सबैको जिम्मेवारी र भूमिका रहेको बताइएको छ।

सिचाईको सन्दर्भमा परम्परागत विधिमा सञ्चालित कुलो प्रमुख रहेको छ। अधिकांश कृषियोग्य जमीनमा सिचाई पुर्याउन सकिएको छैन। सिचाईको स्रोतहरुमा खोलाहरुनै प्रमुख छ भने केही ठाउँमा स-साना पोखरी र तालहरुको प्रयोग हुन सक्ने अवस्था रहेको छ। सिचाईको समस्याहरुको सन्दर्भमा मुहान नहुनु, मुहान टाढा हुनु, पर्याप्त पानी नहुनु र मुहानहरुको प्रयोग गर्न नपाउनु वा नसक्नु जस्ता मूल कारणहरु रहेका छन्।

प्राकृतिक प्रकोपको कारणहरु मध्ये पहिरो र बाढीको ठूलो समस्या रहेको छ। अन्य समस्यामा असिनापानी, हावाहुरी आदि रहेका छन्। खोला नदीका उपयोगिता सिचाईको लागि, माछा मार्न र निर्माण सामग्रीको प्रयोगमा पनि उपयोग भईरहेको छ।

जग्गाको प्रयोग एवं उपयोग सम्बन्धमा खेती गर्ने व्यक्तिको कमी हुनु, खेतीयोग्य जमिन कम हुनु र जमिन आफ्नो स्वामित्वमा नहुनुजस्ता प्रमुख कारणहरु रहेका छन्। वनजंगलको प्रयोगमा सबैको समान पहुँच नहुनु, कानूनी समस्या हुनु र आफैले उपयोग गर्न नसक्नु जस्ता समस्याहरु रहेका छन्। किसानहरुको प्राकृतिक स्रोत र साधनमा पहुँच र अधिकार कस्तो रहेको छ भन्ने प्रश्नमा अधिकांश किसानहरुको एकै किसिमको जवाफ रहेको छ। उनिहरुको अनुसार कानूनी अधिकार कम हुनु, राजनीतिक विभेद गरिनु र जातीय विभेद हुनु मुख्य समस्याहरु रहेको छ। यसरी प्राकृतिक स्रोत र साधनको प्रयोगमा किसानहरुलाई परेको समस्याहरु सम्बोधन गरी उनीहरुलाई संरक्षण अभियानमा सक्रिय सहिभागी गराउन सके वनजङ्गल, भाडी, पानी मुहान र अन्य प्राकृतिक सम्पदाहरुको संरक्षण गर्ने सघाउ पुग्ने विश्वास गर्न सकिन्छ। प्राकृतिक स्रोत र साधनहरु स्थानीय जनताको लागि नै उपयोगमा आउने भएकोले उनीहरुलाई संलग्न गराएर गरिने संरक्षणका कार्यहरु दिगो र प्रभावकारी हुन सक्छन्। नगरपालिकाले नगर भित्रका सबै किसान वर्गहरुलाई प्रशिक्षित गरी संरक्षण कार्यमा सहभागी गराउदै लैजानु पर्दछ।

(४२) खेती योग्य जमिनको कमी एबम् खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरको नारा:कृषि पेशामा आवद्ध किसानहरुसँग खेती योग्य जमिन अत्यन्त कम रहेको छ। सिमित जमिनमा व्यवसायिक खेती गर्न गाह्रो हुने भएकोले सामुहिक खेतिको अवधारण लागू गर्दै जानुपर्ने हुन्छ। मकै, कोदो, गहुँ र आलु जस्ता खाद्य बालीहरुमा बुढिगंगा नगरपालिका आत्मनिर्भर रहेको छ। चामल, दाल र केहि तरकारीहरु, दुधजन्य पदार्थ बाहिर बाट आपूर्ति भइरहेको छ। करिब ८०% मानिसहरु आफ्नै जमिनमा खेती लगाएर व्यवसाय सञ्चालन गरिरहनुभएको छ। भाडाको जग्गा लिएर खेति गर्ने काम पनि बिस्तारै बढदै गईरहेको छ। जग्गाको सन्दर्भमा प्रत्येक किसान संग व्यवसायिक खेति गर्ने

जग्गा छैन । आफ्नो स्वामित्वमा जग्गा कम हुनु, खेतियोग्य जमिन नहुनु र सरकारी निकायको असहयोग प्रमुख कारणहरु रहेका छन् ।

(४३) **कृषि बनको अबधारणा:** बन र कृषि समुहमा अधिकांश कृषकहरुको आवद्धता रहेको पाईन्छ । प्राङ्गारिक मल, डाले घाँस र चरन क्षेत्रको पर्याप्तता घट्दै गैईरहेको छ । बन्जन्तुहरुको प्रभावले कृषि व्यवसाय गर्न गाह्रो भएको बहुसंख्यक किसानको गुनासो छ । यसलाई कम गर्न नगरपालिकाको रणनीतिक कार्ययोजना बनाउन जरुरी छ । बन्जन्तुको प्रभावबाट कृषि बालीलाई जोगाउन तारवार गर्ने चौकिदार राख्ने जस्ता उपायहरु छन् । तर स्थानिय सरकारको सहयोग बिना किसानहरुलाई बन्जन्तुको समस्याबाट बच्न गाह्रो भईरहेको छ । बनउपभोक्ता समितिमा आसेपासे ज्ञान नभएका मानिसहरु रहने गरेको किसानहरुको गुनासो छ । सकेसम्म सबै प्रकारको समुदायलाई समेट्दै जानुपर्ने अवस्था छ । बनजंगल संरक्षणमा बन उपभोक्ता समिति, समुदाय, स्थानिय निकाय र बन कार्यलय सबैको उत्तिकै जिम्मेवारी रहेको कुरा किसानहरुले बताएका छन् । बनपैदावरको सम्बन्धमा सबैको समान पहुँच नहुनु, कानुनी रुपले समस्या हुनु र आफैले उपयोग गर्न नसक्नु जस्ता समस्याहरु रहेका छन् ।

(४४) **सिंचाईको सुबिधा र आवश्यक रणनीति:** सिंचाईका आधारमा कुलोमात्र रहेको देखिन्छ । परम्परागत कुलो मुख्य आधार भएकोले यो प्रणालीलाई जोगाउन स्थानिय सरकारको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । अधिकांश वडाहरुमा सिंचाईको लागि पानिको मुहान नहुनु, मुहान टाढा हुनु, मुहानमा पर्याप्त पानी नहुनु र भएका मुहान पनि उपयोग नगरिनु वा गर्न नपाउनु जस्ता कारणहरुले रहेका छन् । यसलाई नगरपालिकाले ठोस कार्ययोजना बनाउनु पर्दछ । खोला नदीको उपयोगिता सिंचाईको साथै माछा मार्न, निर्माण कार्यमा चाहिने गिटि, बालुवा निकाल्न र खानेपानीको लागी समेत उपयोग गरिन्छ ।

(४५) **प्राकृतिक प्रकोप र क्षति:** प्राकृतिक प्रकोपका मुख्य कारणहरु बाढी पहिरो नै रहेका छन् । अन्य कारणहरुमा खडेरी, हावा, हुरी, असिनापानी, रोगको प्रकोप जस्ता कारणहरु छन् । प्राकृतिक प्रकोप मात्र नभई बिकासका नाममा गरिने अवैधानिक र अब्यवस्थीत क्रियाकलापहरु बिपत्तीका कारणहरु बनिरहेको देखिन्छ ।

परिच्छेद ४

४. तथ्याङ्क प्रस्तुति र विश्लेषण

बुढिगंगा नगरपालिकाको सर्वेक्षण एबम् सो बाट प्राप्त प्रतिफल तथा जानकारी देहाए अनुसार बर्णन गरिएको छ ।

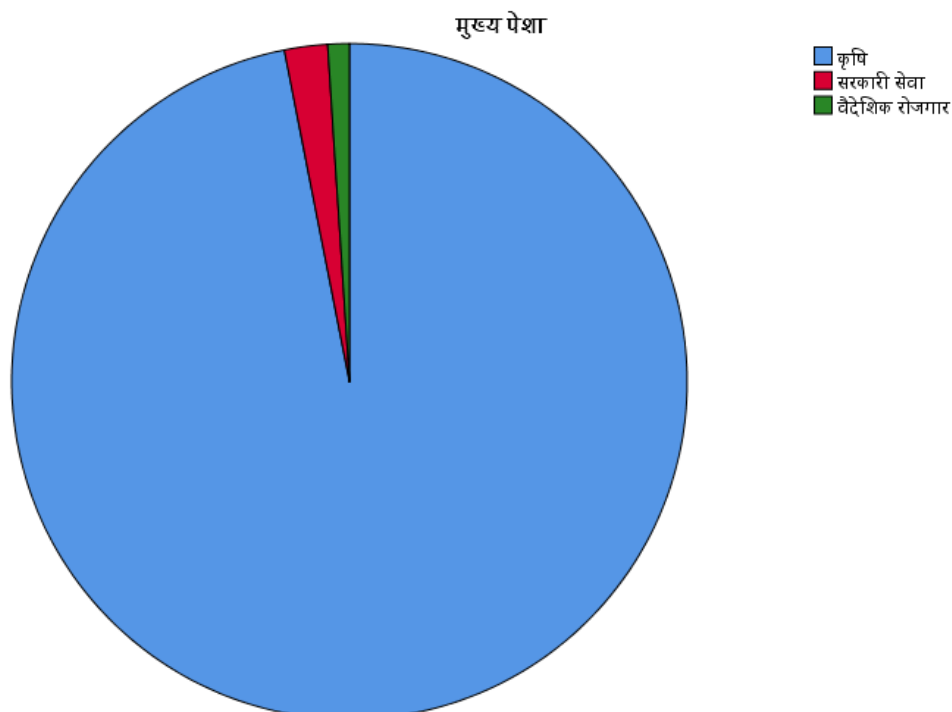
४.१ मुख्य पेशा:

बुढिगंगा नगरपालिकामा गरिएको सबेक्षण अनुसार ९४.० प्रतिशत जनता कृषि मै अधारित रहेको देखिनछ, त्यस्तै वैदेशिक रोजगार र सरकारी सेवामा क्रमशः १ र २ प्रतिशत रहेका छन् । तसर्थ कृषिको समग्र विकास नगरी आय आर्जन गर्न सकिदैन ।

तालीका २ अध्ययन गरिएको क्षेत्रको मुख्य पेशा :

मुख्यपेशा					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	कृषि	94	94.0	96.9	96.9
	सरकारीसेवा	2	2.0	2.1	99.0
	वैदेशिकरोजगार	1	1.0	1.0	100.0
	Total	97	97.0	100.0	
Missing	System	3	3.0		
Total		100	100.0		

Source: Field Survey, 2023

४.२ कृषिमा लैंगिक आबद्धता:

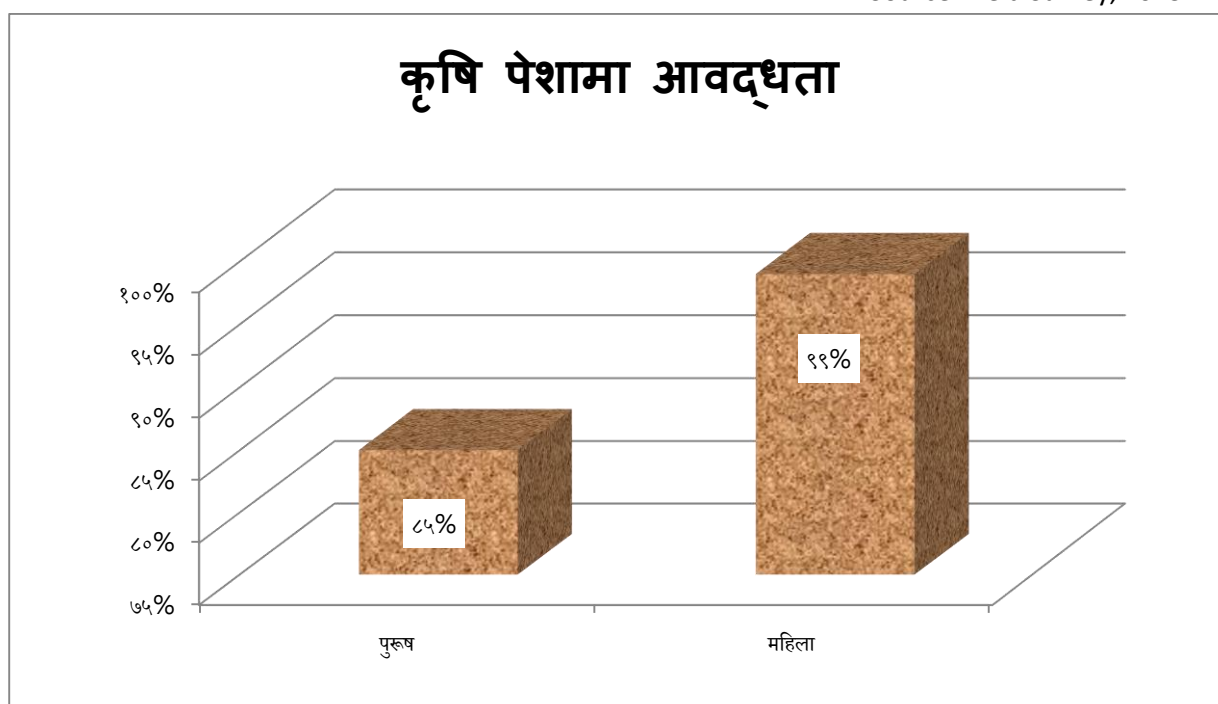
सर्वेक्षणमा संलग्न महिलाहरु मध्ये ९९ प्रतिशत महिलाहरु कुनै नै कुनै रुपमा कृषिमा संलग्न छन्। त्यस्तै ८५ प्रतिशत पुरुषहरु कृषि मा संलग्न भएको देखियो ।

तालीका ३ कृषिमा लैंगिक आबद्धता:

महिलाकोआवद्धता					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	हो	99	99.0	99.0	99.0
	होइन	1	1.0	1.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

पुरुषकोआवद्धता					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	हो	85	85.0	85.0	85.0
	होइन	15	15.0	15.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Source: Field Survey, 2023

महिला:जम्मासंख्या:२०५, जवाफदिएका:९८, औसतमहिलासंख्या) : female२.०९

पुरुष:जम्मासंख्या:१७६, जवाफदिएका:९९, औसतपुरुषसंख्या) : male१.७८

४.३ उत्पादन हुने मुख्य बालीहरु :

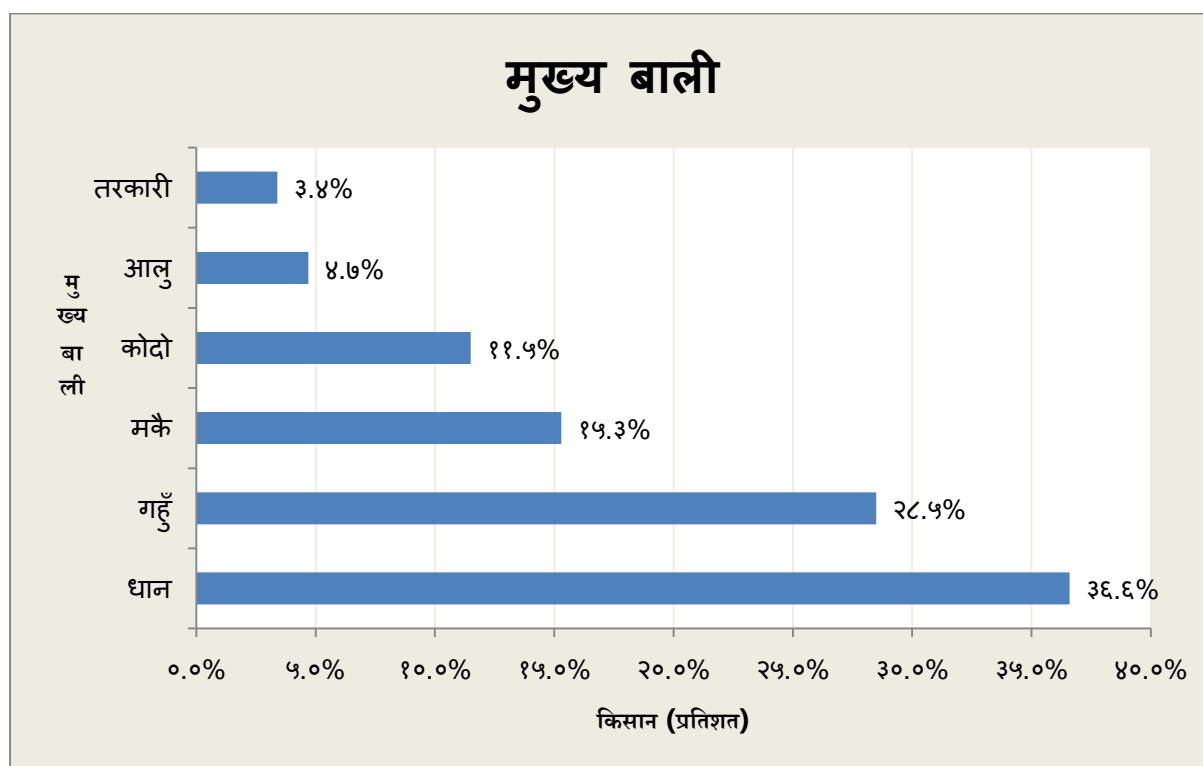
सर्वेक्षणमा संलग्न किसानहरुलाई मुख्य बालीहरु के के हुन भनी प्रश्न गर्दा ३६.६ प्रतिशतले धान नै मुख्य बाली रहेको बताएका छन्, त्यस्तै दोश्रो बालीको रुपमा गहुँ (२८.५ प्रतिशत) , तेश्रो बालीको रुपमा मकै (१५.३ प्रतिशत)

रहेको बताएका छन् । त्यस्तै कोदो ११.५ प्रतिशत, आलु ४.७ प्रतिशत, तरकारी खेती ३.४ प्रतिशत रहेको देखिएको छ ।

तालीका ४ उत्पादन हुने मुख्य बालीहरु

मुख्यबाली Frequencies				
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
मुख्यबाली*	धान	86	36.6%	91.5%
	गहुँ	67	28.5%	71.3%
	मकै	36	15.3%	38.3%
	कोदो	27	11.5%	28.7%
	आलु	11	4.7%	11.7%
	तरकारी	8	3.4%	8.5%
Total		235	100.0%	250.0%

जवाफदिएका:९४, जवाफनदिएका:६

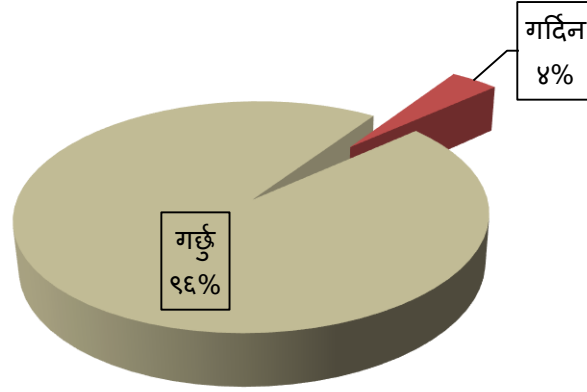
४.४ पशुपालनको अवस्था :

९६ प्रतिशत किसानले कुनै न कुनै पशुपालन गरिराखेको छ । मुख्य पशुपालन हरु मध्ये प्राथमिकता क्रम अनुसार बाखापालन (३९.९ प्रतिशत), भैंसपालन (२२.५ प्रतिशत) , गाईपालन (१३.५ प्रतिशत) र गोरुपालन (१४ प्रतिशत) रहेका छन् । त्यसपछि कुखुरापालन (८.४ प्रतिशत), बंगुरपालन (१.१ प्रतिशत) र माछापालन (०.६प्रतिशत) किसानले गरेको देखिन्छ ।

तालीका ६ पशुपालनको अवस्था

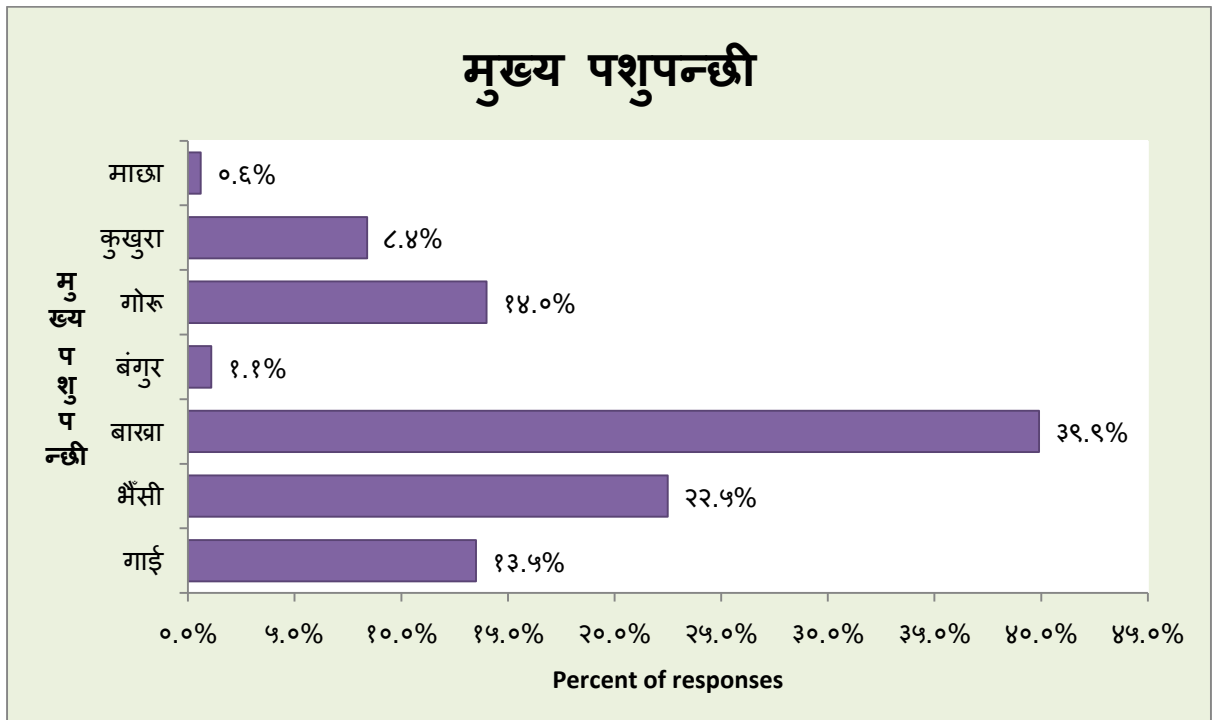
केतपाईँपशुपालनगर्नुहुन्छ					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	गर्छु	96	96.0	96.0	96.0
	गर्दिन	4	4.0	4.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

के तपाईं पशुपालन गर्नु हुन्छ?

तालीका ५ मुख्य पशुजन्धीहरु

मुख्य पशुपन्धी Frequencies				
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
मुख्य पशुपन्धी*	गाई	24	13.5%	25.0%
	भैंसी	40	22.5%	41.7%
	बाख्रा	71	39.9%	74.0%
	बंगुर	2	1.1%	2.1%
	गोरू	25	14.0%	26.0%
	कुखुरा	15	8.4%	15.6%
	माछा	1	0.6%	1.0%
Total		178	100.0%	185.4%

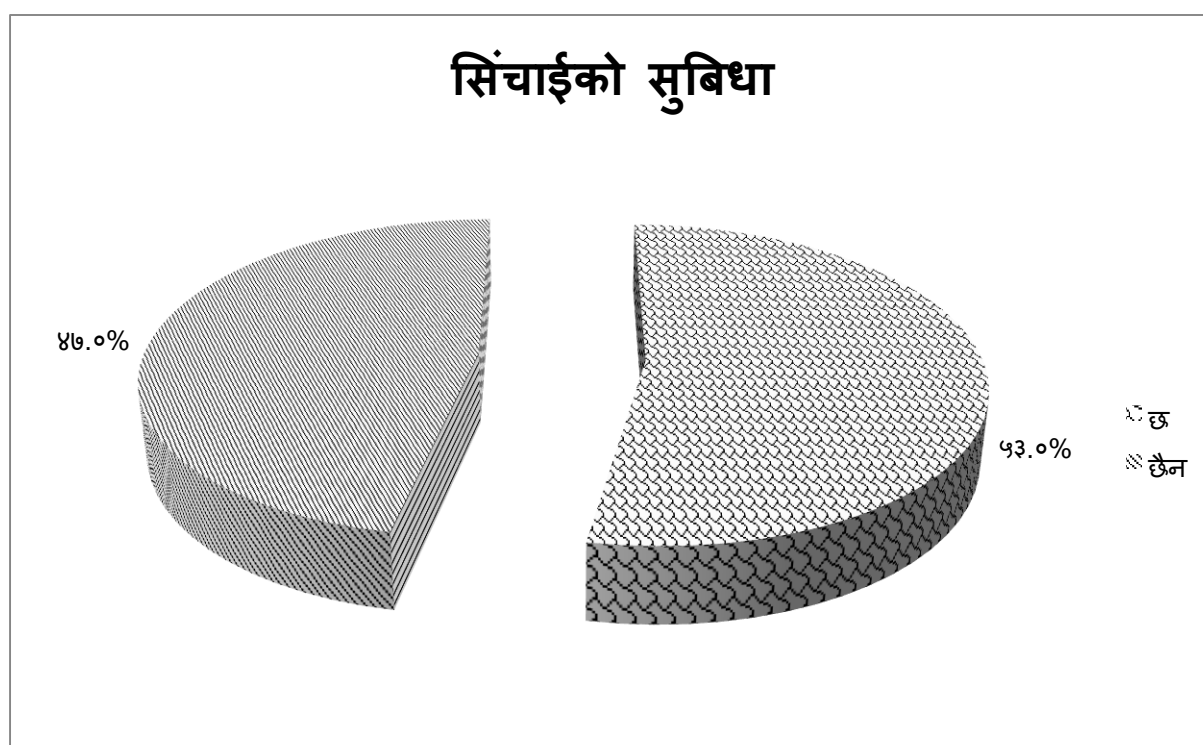

४.५ सिंचाईको अवस्था

बुढिगंगा नगरपालिकामा नेपालको औसत भन्दा बढी नै सिंचाई पुगेको सर्वेक्षण मा देखिएको छ । ५३ प्रतिशत ले सिंचाई को व्यवस्था रहेको जवाफ दिएका छन् । धेरै जसो ४९.० प्रतिशत को खेत बारीमा स.साना नहर,कुलो रहेको तर प्रशस्त पानी नहुँदा ३५.० प्रतिशतले खेतीपाती अकाशे पानीको भरमा गर्दछ । २४.० प्रतिशतले खोला र डयामको सुबिधा पाएका छन् ।

तालीका ७ सिंचाईको अवस्था

सिंचाईकोसुविधा					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	छ	53	53.0	53.0	53.0
	छैन	47	47.0	47.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

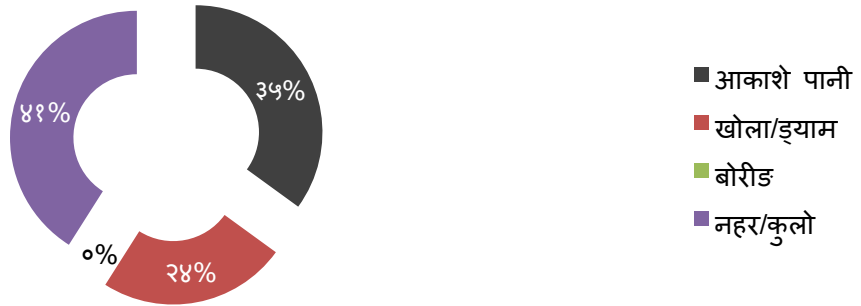
तालीकासिंचाईकोश्रोत:N=१००

तालीका ९ सिंचाईको श्रोत

सिंचाईकोश्रोत				
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
श्रोत	आकाशेपानि	35	35.0%	64.8%
	खोला	24	24.0%	44.4%
	नहर	41	41.0%	75.9%
Total		100	100.0%	185.2%

Source: Field Survey, 2023

सिंचाईको श्रोत

४.६ बिउ को श्रोत:

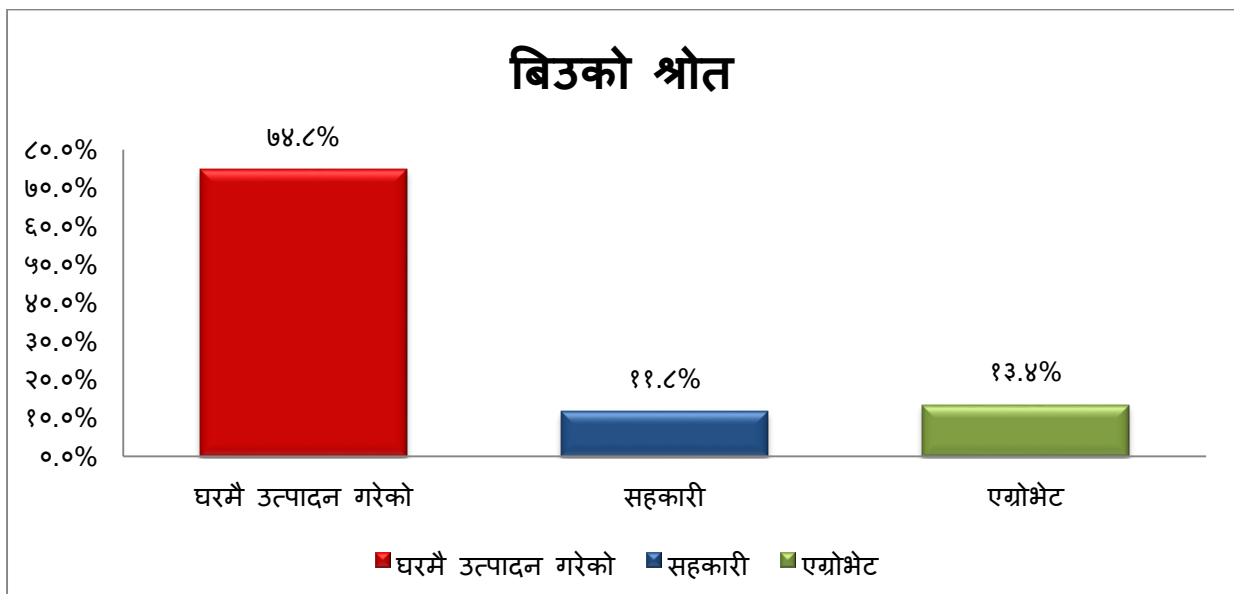
७४.८ प्रतिशतले घरमै बिउ उत्पादन गरेर संचय गर्दछ । १३.४ प्रतिशत किसान एग्रीभेटबाट किन्छन् र ११.८ प्रतिशतलाई सहकारीबाट उपलब्ध हुन्छ ।

तालीका ८ पशुपालनको अवस्था

बिउको श्रोत			
		Responses	
		N	Percent
बिउको श्रोत ^a	घरमै उत्पादन	95	74.8%
	सहकारी	15	11.8%
	एग्रीभेट	17	13.4%
Total		127	100.0%

जवाफ दिने किसान संख्या: १२७ Source: Field Survey, 2023

N=१२७

४.७ बाली प्रणाली

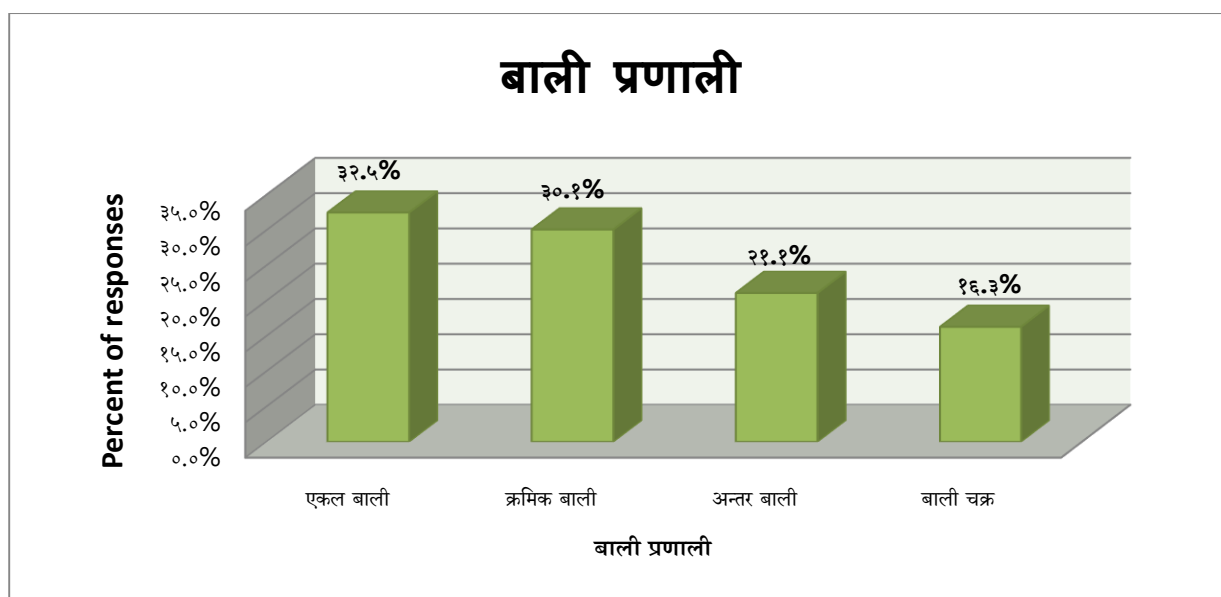
बाली प्रणाली अपनाउँदा एकल बाली , क्रमिक बाली, अन्तरबाली एवम् बाली चक्र अपनाएका छन् । ३२.५ प्रतिशत किसानले एकल बाली मात्र लगाउने गरेको छन् भने ३०.१ प्रतिशत क्रमिक बाली , २१.१ प्रतिशत ले अन्तरबाली एवम् १६.३ प्रतिशतले बाली चक्र प्रणाली अपनाएको देखिन्छ ।

तालीका १० बाली प्रणाली

बालीप्रणाली			
		Responses	
		N	Percent
	एकलबाली	54	32.5%
	क्रमिकबाली	50	30.1%
	अन्तरबाली	35	21.1%
	बालीचक्र	27	16.3%
Total		166	100.0%

जवाफदिनेकिसानसंख्या:९७, N=१६६

Source: Field Survey, 2023

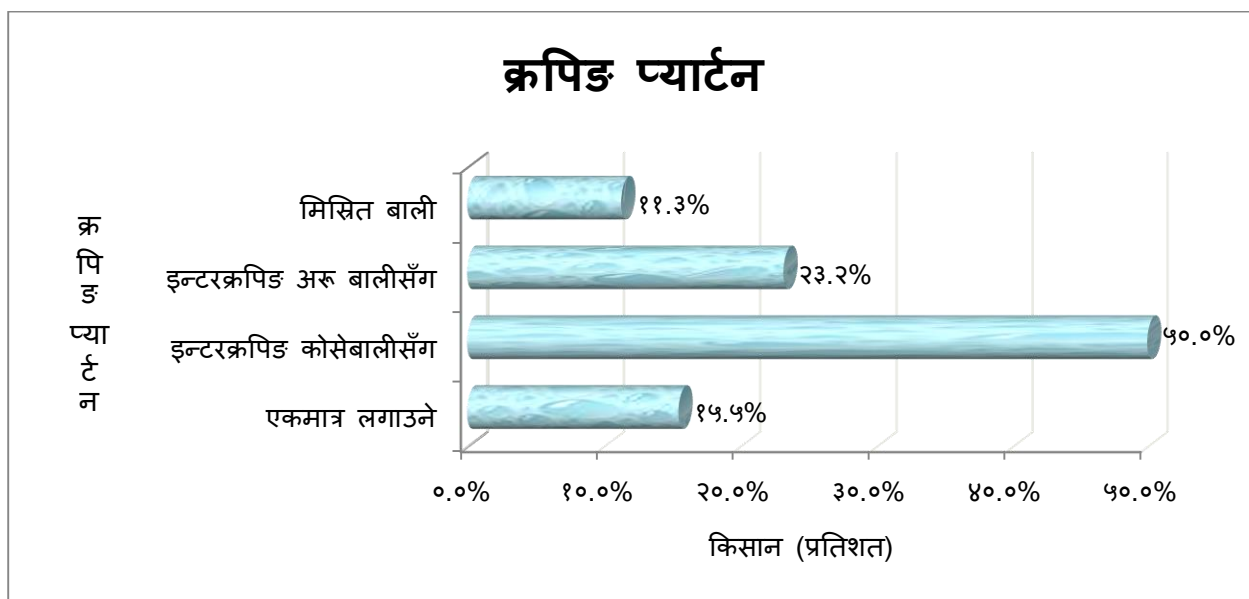
४.८ कृपिंग प्यार्टन :

कृपिंग प्यार्टन मा एक मात्र बाली लगाउने, इन्टर कृपिंग कोसेबाली, ईन्टरकृपिंग अरु बाली सँग एवम् मिश्रित बाली गरी चार किसिमका कृपिंग प्यार्टन मध्ये ५०.० प्रतिशतले ईन्टरकृपिंग कोसेबाली सँग , त्यस्तै २३.२ प्रतिशत ईन्टरकृपिंग अरु बाली सँग , १५.५ प्रतिशतले एक मात्र लगाउने गरेको र मिश्रित बाली लगाउने ११.३ प्रतिशत किसानहरु रहेका छन् ।

तालीका ११ कृषिगं प्याटर्न

कृषिगं प्याटर्न Frequencies			
		Responses	
		N	Percent
कृषिगं प्याटर्न ^a	एकमात्र लगाउने	22	15.5%
	इन्टरकृषिगं कोसेबालीसँग	71	50.0%
	इन्टरकृषिगं अरू बालीसँग	33	23.2%
	मिस्रित बाली	16	11.3%
Total		142	100.0%

जवाफ दिने किसान संख्या: १४ Source: Field Survey, 2023

४.९ माटोको स्वास्थ्य:

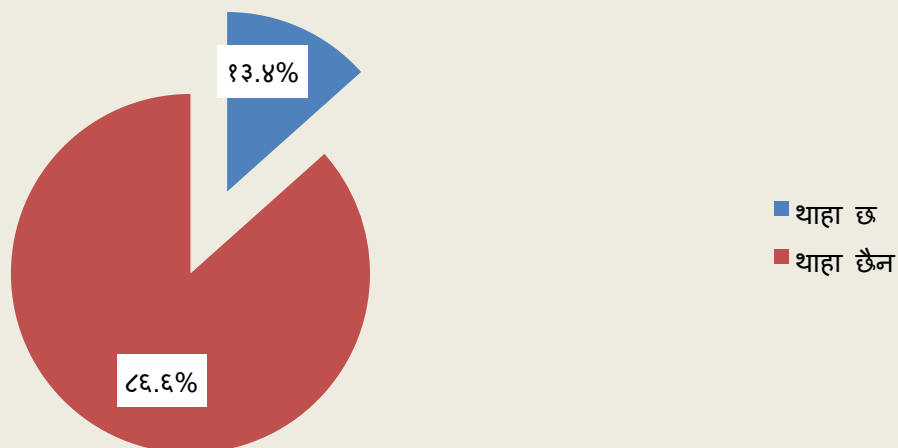
माटोको स्वास्थ्यबारे प्रश्न गर्दा ८६.६ प्रतिशत ले जानकारी नभएको जवाफ दिएका छन् । २७.६ प्रतिशत ले माटोको जाँच गराएको रहेछ । त्यस मध्ये पालिकाको सहयोगले ५७.१ प्रतिशतले र कृषि ज्ञान केन्द्रको सहयोगले ४२.९ प्रतिशत माटो जाँच गराएका थिए । माटोमा हुने पि.एच एबम् पोषण तत्वबारे ८७.० प्रतिशत किसानलाई जानकारी नरहेको बताएका थिए ।

तालीका १२ माटो स्वास्थ्य

माटोस्वास्थ्य					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	थाहाछ	13	13.0	13.4	13.4
	थाहाछैन	84	84.0	86.6	100.0
	Total	97	97.0	100.0	
Missing	System	3	3.0		
Total		100	100.0		

Source: Field Survey, 2023

माटो स्वास्थ्य बारे जानकारी

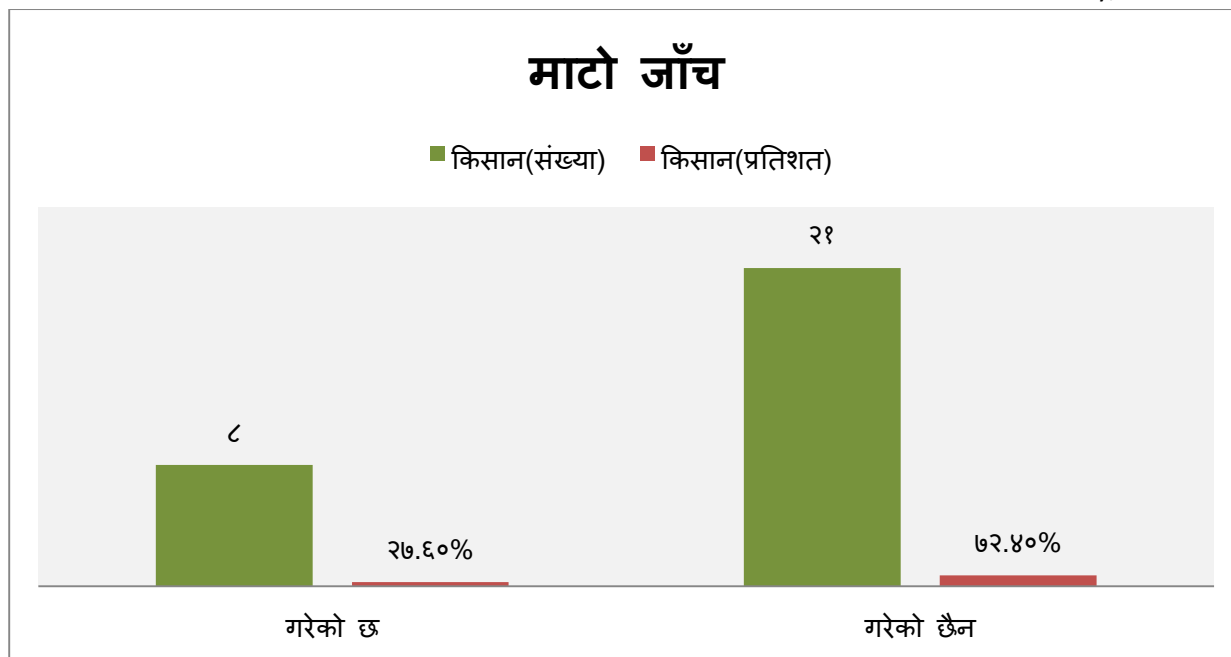

माटोजाँचगराउनुभएकोछ?

		माटोजाँच			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	गरेकोछ	8	8.0	27.6	27.6
	गरेकोछैन	21	21.0	72.4	100.0
	Total	29	29.0	100.0	
Missing	System	71	71.0		
Total		100	100.0		

Source: Field Survey, 2023

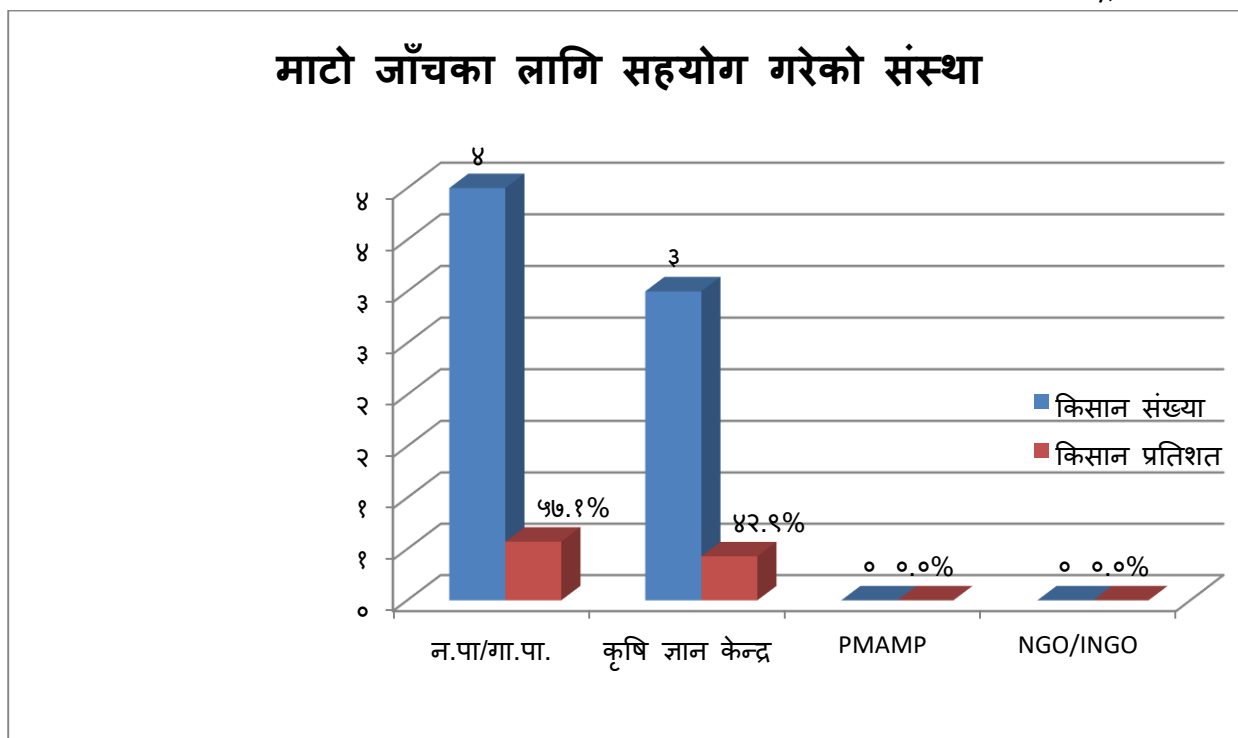
माटो जाँच

क. कस्कोसहयोगमागर्नुभएकोछ?

संस्था	किसान संख्या	किसान प्रतिशत
न.पा.गा/पा.	४	५७.१.
कृषि ज्ञान केन्द्र	३	४२.९.
PMAMP	०	०.०.
NGO/INGO	०	०.०.

Source: Field Survey, 2023

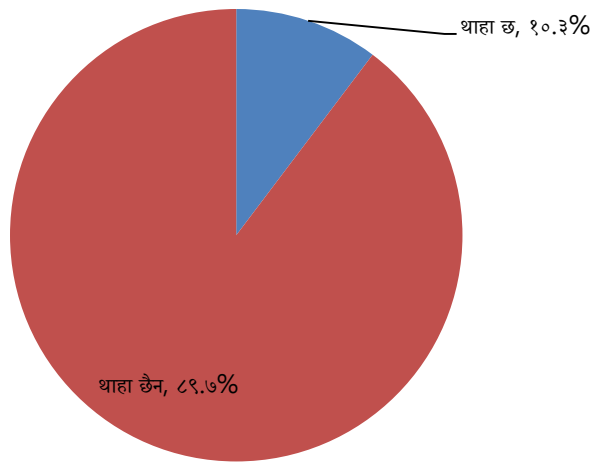

माटोकोपी.एचरखाद्यतत्वकोबारेमाजानकारी

		पिएचरखाद्यतत्वबारेजानकारी			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	थाहाछ	10	10.0	10.3	10.3
	थाहाछैन	87	87.0	89.7	100.0
	Total	97	97.0	100.0	
Missing	System	3	3.0		
Total		100	100.0		

Source: Field Survey, 2023

माटोको पी.एच र खाद्य तत्वको बारेमा जानकारी

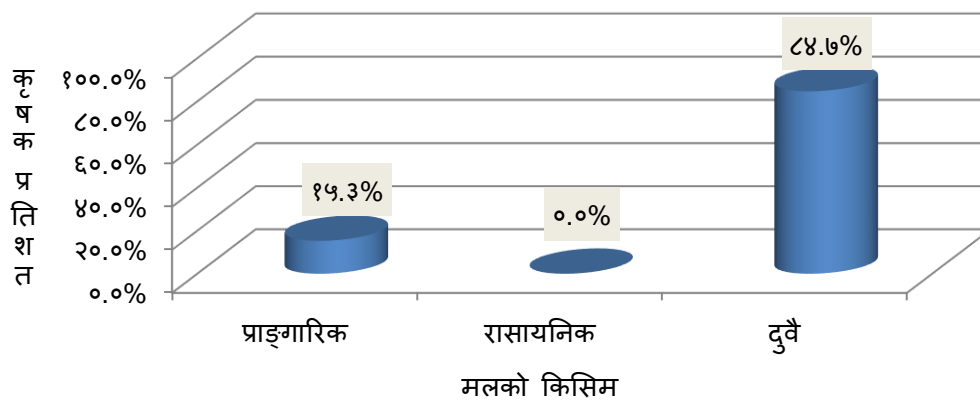
४.१० मलको प्रयोग:

अधिकांश मानिस प्रांगारिक र रासायनिक मल दुबै प्रयोग गर्ने गरेका छन् । ८४.७ प्रतिशतले दुबै किसिमका मलहरु उपयोग गरेका छन् भने १५.३ प्रतिशतले प्रांगारिक मल मात्र प्रयोग गरेको देखिन्छ । तालीका १३ मलको प्रयोग

कस्तोमलकोप्रयोगगर्नुहुन्छ					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	प्राङ्गारिक	15	15.0	15.3	15.3
	दुबै	83	83.0	84.7	100.0
	Total	98	98.0	100.0	
Missing	System	2	2.0		
Total		100	100.0		

Source: Field Survey, 2023

प्रयोग गरिने मलको प्रकार

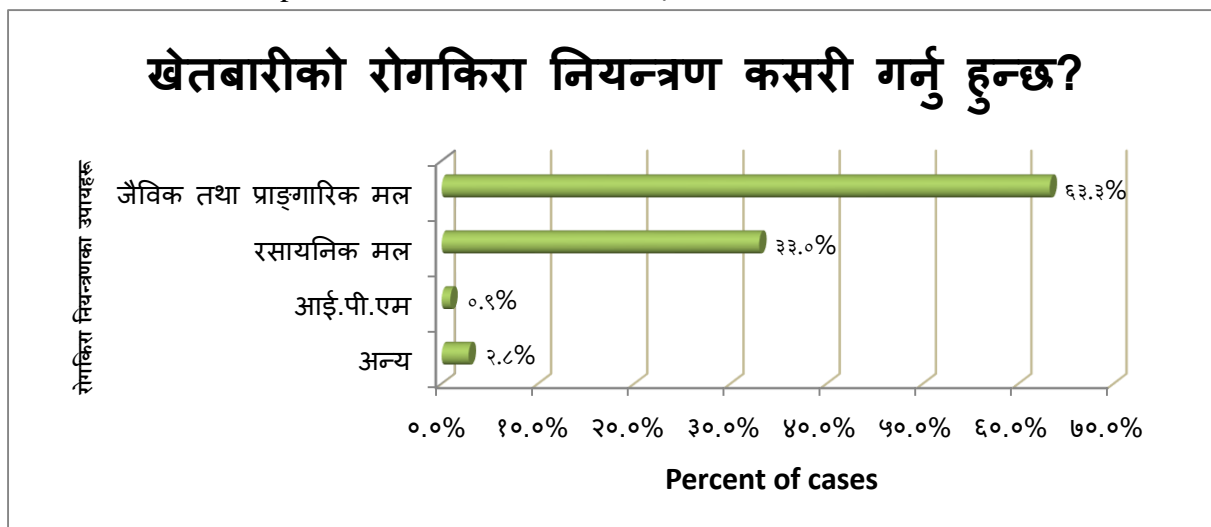
४.११ खेतबारीमा रोग किरा नियन्त्रण:

खेतबारीको रोग किरा नियन्त्रण सम्बन्धी प्रश्न गर्दा जैविक तथा प्रांगरिक औषधि प्रयोगकर्ता ६३.३ प्रतिशत देखिएको, रासायनिक विषादी ३३.० प्रतिशत, ०.९ प्रतिशतले आइ.पी.एम. समेत प्रयोग गरेको पाईयो ।

तालीका १४ रोग किराको नियन्त्रण

रोगकिरा)नियन्त्रण Frequencies				
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
खेतबारीकोरोगकिरानियन्त्रण	जैविकतथाप्राङ्गारिकमल	69	63.3%	71.9%
	रसायनिकविषादी	36	33.0%	37.5%
	आईपी.एम	1	0.9%	1.0%
	अन्य	3	2.8%	3.1%
Total		109	100.0%	113.5%

जवाफदिएका:९६, Responses: 109Source: Field Survey, 202

४.१२ फारपात नियन्त्रण :

खेतबारीमा फारपात नियन्त्रण गर्न सबै भन्दा बढी ६५.० प्रतिशतले टिलेज प्रविधि प्रयोग गरेर नष्ट गरेको पाईयो, त्यस्तै २१.१ प्रतिशत जतिले डढाएर नष्ट गरेको देखियो एवम् १३.८ प्रतिशत जतिले गाईबाखा चराउन समेत उपयोग गरेको पाईयो ।

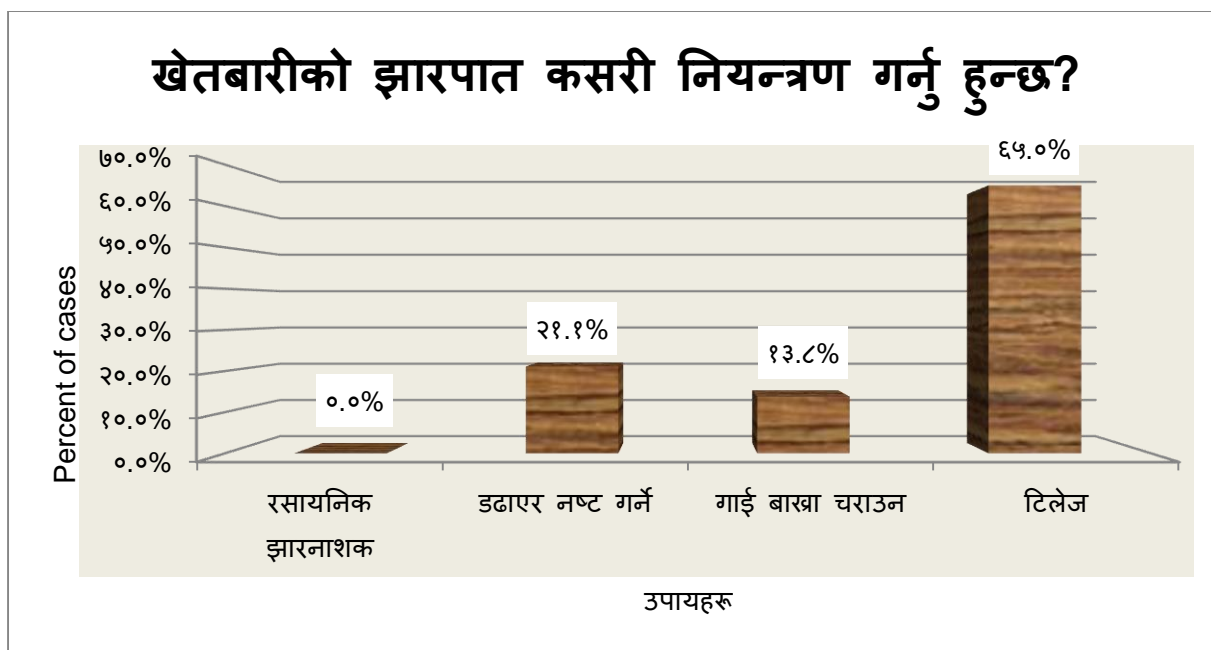
तालीका १५ फारपातको नियन्त्रण

झारपात)नियन्त्रण Frequencies			
		Responses	
		N	Percent
झारपातनियन्त्रणकसरीगर्नुहुन्छ	डढाएरनष्टगर्ने	26	21.1%
	गाईबाखाचराउन	17	13.8%
	टिलेज	80	65.0%

Total	123	100.0%
-------	-----	--------

जवाफदिएका:१००, जवाफदिएका:१००

Source: Field Survey, 2023

४.१३ आई.पि.एम.

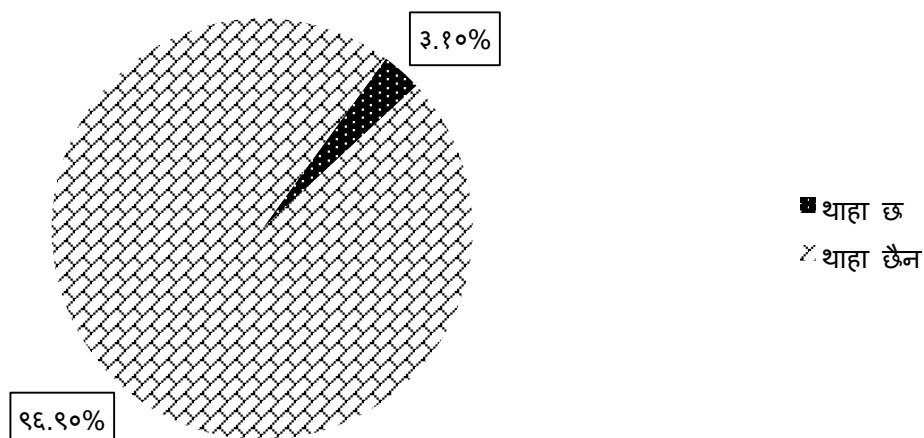
आई.पि.एम. बारे ९६.९ प्रतिशत जानकारी नभएको देखिन्छ ।

तालीका १६ आइ पि एम बारे जानकारी

आईपीएमबारेथाहाछ				
		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	थाहाछ	3	3.0	3.1
	थाहाछैन	95	95.0	96.9
	Total	98	98.0	100.0
Missing	System	2	2.0	
Total		100	100.0	

जवाफदिएका:९८Source: Field Survey, 2023

आई.पी.एम. बारे थाहा छ?

४.१४ कृषि उपज बजारीकरण:

कृषि उपजको बजारीकरण सबैभन्दा समस्याको विषय रहेको छ । सबै भन्दा ४१.४ प्रतिशतले कन्टायकट बाट बजारीकरण गर्दछ, २४.१ प्रतिशतले सिधै उपभोक्तालाई बेच्ने गर्दछ , ब्यपारीबाट १८.४ प्रतिशतले बेच्नु भएको छ । अन्य तरिकाले १६.१ प्रतिशतले बजारीकरण गरेका छन् ।

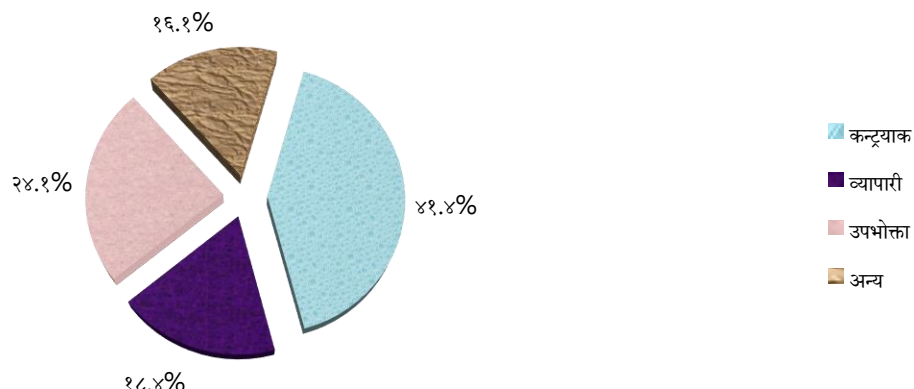
तालीका १७ कृषि उपज बजारीकरण

उत्पादनकसरीबेचुहुन्छ				
		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	कन्ट्रयाक	36	36.0	41.4
	व्यापारी	16	16.0	18.4
	उपभोक्ता	21	21.0	24.1
	अन्य	14	14.0	16.1
	Total	87	87.0	100.0
Missing	System	13	13.0	
Total		100	100.0	

जवाफदिएका:८७

Source: Field Survey, 2023

उत्पादनको बिक्री कसरी गर्नु हुन्छ?

४.१५ पोस्ट हार्भेस्ट क्षति :

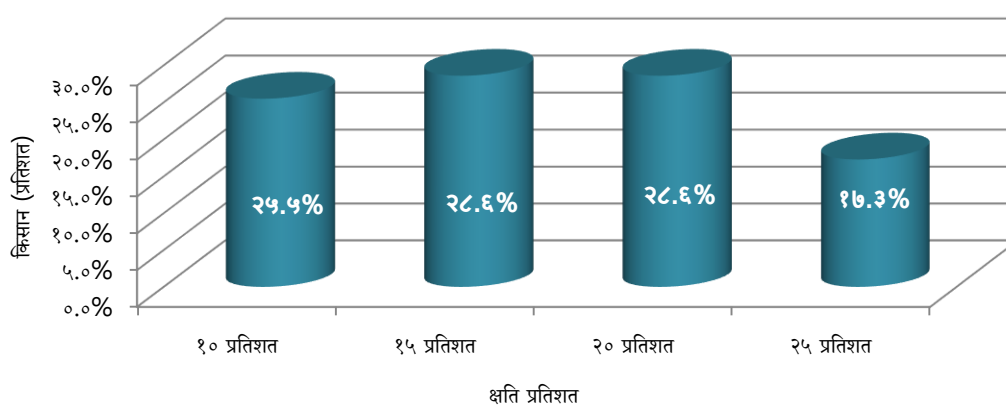
पोस्ट हार्भेस्ट क्षति पनि एक किसिमको ठुलो समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ । स्थान र कृषि बाली हेरिकन क्षतिको प्रतिशत फरक भएको देखिन्छ । किसानहरूले क्षति ब्यहोरेको प्रतिशत १५ र २० प्रतिशत रहेको पाइयो, दुबैमा क्षति ब्यहोरेका २८.६ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै १० प्रतिशत क्षति भएको किसानका संख्या २५.५ प्रतिशत रहेको र २५ प्रतिशत क्षति भएको १७.३ प्रतिशत किसान रहेका थिए ।

तालीका १८ पोष्ट हार्भेष्ट क्षती

क्षतिकतिब्यहोर्नुपरेकोछ			
		Frequency	Valid Percent
Valid	१०प्रतिशत	25	25.5
	१५प्रतिशत	28	28.6
	२०प्रतिशत	28	28.6
	२५प्रतिशत	17	17.3
	Total	98	100.0

जवाफदिएका:९८Source: Field Survey, 2023

कति क्षति प्रतिशत बेहोर्नुपरेको छ?

४.१६ बजारीकरणको समस्या:

बजारीकरणको समस्यामा रैंकिंग गर्दा पहिलो समस्याको रूपमा कम मुल्य किसानलाई प्राप्त हुने उल्लेख छ, त्यस्तैभौगोलिक बिकटताले गर्दा यातायातको समस्या दोश्रो समस्याको रूपमा रहेका छन् । तेश्रो, चोथौ र पाँचौ समस्याको रूपमा क्रमशः उत्पादन उपरान्तको क्षति,भण्डारणको क्षति एवम् बिचौलियाका समस्या रहेको देखाईएका छन् तालीका १९ बजारीकरण समस्या **Statistics**

		यातायातकोसमस्या	कममुल्य	उत्पादनपरोन्तक्षति	भण्डारणकोअभाव	बिचौलिया
N	Valid	100	100	100	100	100
	Missing	0	0	0	0	0
Mean		2.70	2.06	3.02	3.23	3.99
Median		2.00	1.00	3.00	3.00	4.00
Mode		2	1	2	4	5
Std. Deviation		1.291	1.462	1.155	1.309	1.105

जवाफदिएका:१००Source: Field Survey, 2023

समस्या	रेङ्किङ
कम मूल्य	१
यातायातको समस्या	२
उत्पादनपरोन्त क्षति	३
भण्डारणको अभाव	४
बिचौलिया	५

४.१७ कृषि कर्जाको पहुँच:

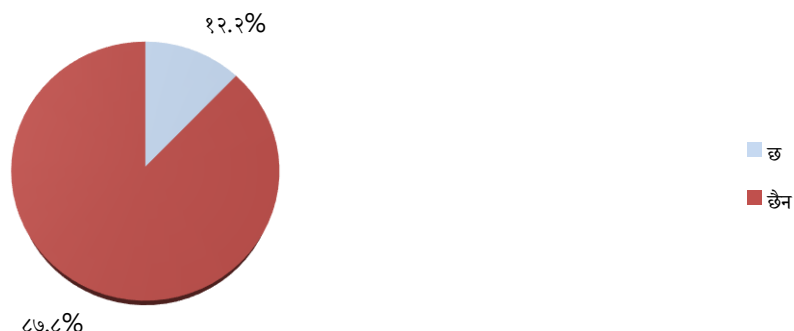
कृषि कर्जाको पहुँच जम्मा १२.२ प्रतिशतमा पुगेको देखिन्छ, जुन अति नै न्युन हुन् । यस पालिकामा किसानहरुले लिइने कर्जा खासगरी सहकारी, किसान माइक्रोफाइनेन्स , नेपाल बैंक लगायत आफ्नै छिमेकिहरु सित कर्जा प्राप्त गर्ने गर्दछ । ६० प्रतिशत ले अनुदान सम्बन्धित पालिकाबाट प्राप्त गरेका छन् भनेका थिए ।

तालीका २० कृषि ऋणमा पहुँच

कृषिकर्जाकोपहुँच					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	छ	12	12.0	12.2	12.2
	छैन	86	86.0	87.8	100.0
	Total	98	98.0	100.0	
Missing	System	2	2.0		
Total		100	100.0		

Source: Field Survey, 2023

कृषि कर्जाको पहुँच

कहाँबाट लिनुभईरहेको छ?

- सहकारी
- किसान माईक्रोफाइनान्स
- नेपाल राष्ट्र बैङ्क
- छिमेकी

४.१८ कृषि कर्जा तथा ऋण सम्बन्धी प्रमुख समस्याका आधारमा रेकिंग:

कृषि कर्जा किसानले प्राप्त गर्न नसक्नुका कारणहरूलाई रेकिंग गरिएको छ: त्यसमध्ये प्राथमिकता अनुसारका कारणहरू हुन्: साना तथा मझौला कृषकको आवश्यकता पुरा गर्न नसक्नु, ठुला तथा सक्षम किसानलाई प्राथमिकता राख्न नसक्नु, कर्जाबारे ज्ञान नहुनु, धितोको समस्या एवम् उच्च ब्याजदर रहेका छन् ।

तालीका २१ कृषि ऋणका प्रमुख समस्याहरू

Statistics		सानातथामझौलाकृषककोआवश्यकतापुरागर्ननसक्नु	ठुलातथासर्नफ किसानलाईप्राथमिकता	कर्जाबारेज्ञाननहुनु	धितोकोसमस्या	उच्चब्याजदर
N	Valid	100	100	100	100	100
	Missing	0	0	0	0	0
Mean		2.60	3.27	3.12	2.90	3.11
Median		2.00	4.00	3.00	3.00	3.00
Mode		1	5	3	3	3
Std. Deviation		1.664	1.620	1.131	1.193	1.317

Source: Field Survey, 2023

समस्या	रेकिङ
सानातथामझौलाकृषककोआवश्यकतापुरागर्ननसक्नु	१
ठुलातथासर्नफ किसानलाईप्राथमिकता	५
कर्जाबारेज्ञाननहुनु	४
धितोकोसमस्या	२
उच्चब्याजदर	३

(N=100)

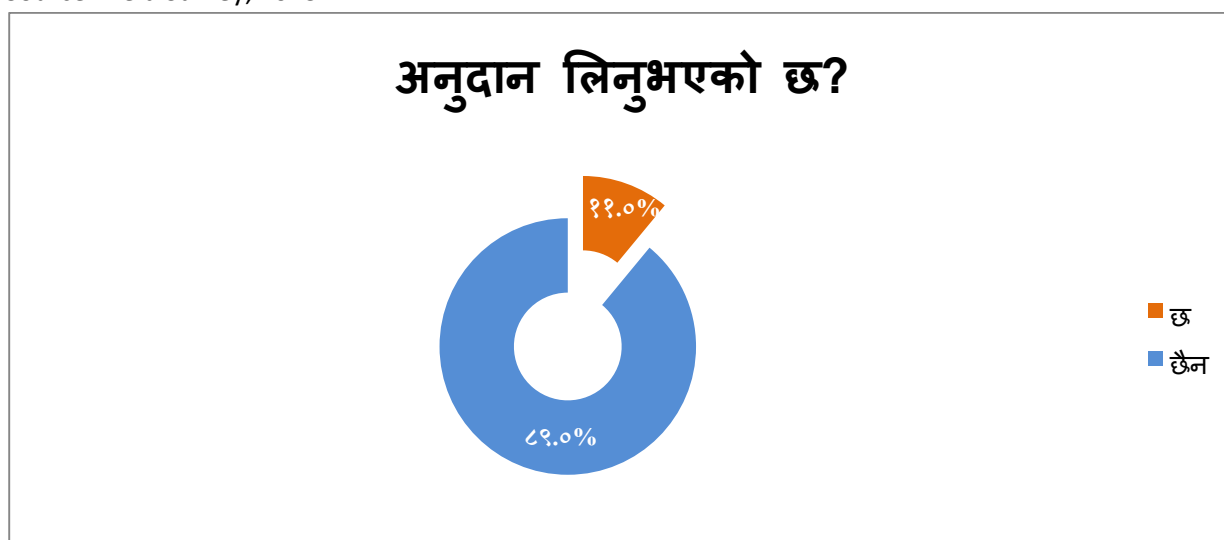
४.१९ अनुदानको अवस्था:

११ प्रतिशत किसानले अनुदान प्राप्त गरेका छन् , त्यस किसिमका अनुदानमा सबै भन्दा बढी ३६.८ प्रतिशतले बाख्रापालनमा अनुदान पाएका छन् । त्यसपछि २६.३ प्रतिशतले धान उत्पादनमा अनुदान प्राप्त गरेका छन् । गहुँमा ५.३ प्रतिशतले प्राप्त गरेका छन् र अन्य बालीहरुमा अनुदान १५.८ प्रतिशत रहेका छन् । बाख्राबाहेक अन्य पशुहरुमा १५.८ प्रतिशतले अनुदान प्राप्त गरेका छन् । ६० प्रतिशत किसानले नगरपालिकाबाट अनुदान प्राप्त गरेका छन् , २० प्रतिशत भने कृषि ज्ञान केन्द्र र अर्को २० प्रतिशत राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक बाट अनुदान प्राप्त गरेका छन् ।

तालीका २२ अनुदानको अवस्था

अनुदानलिनुभएकोछ					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	छ	11	11.0	11.0	11.0
	छैन	89	89.0	89.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Source: Field Survey, 2023

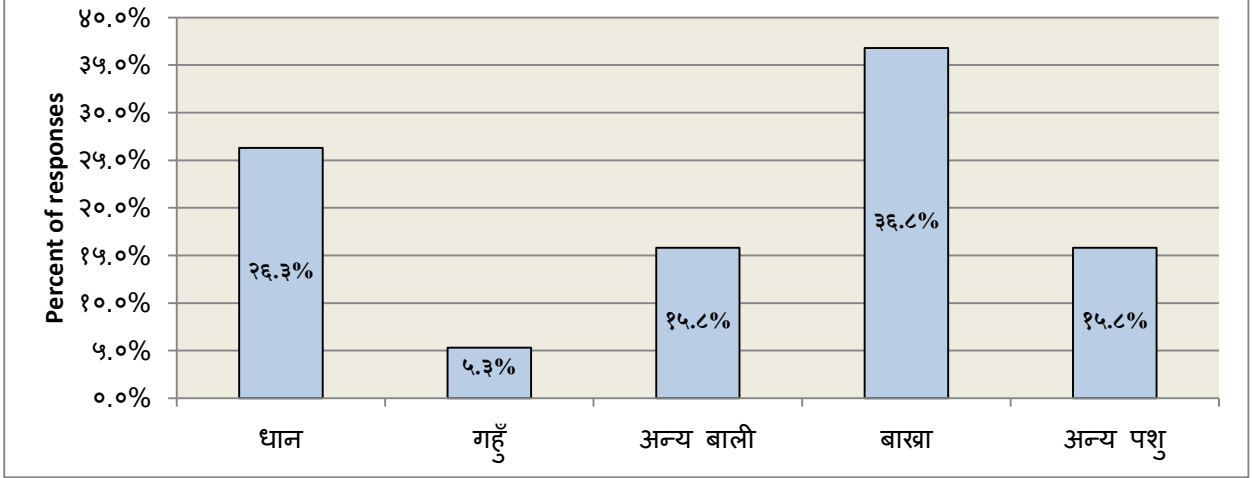
अनुदान लिएको: ११

धानको लागि: ५गहुँको लागि: १अन्य बालीको लागि: ३ तरकारी) बाख्राको लागि: ७

अन्य पशुको लागि:३

अनुदान			
		Responses	
		N	Percent
अनुदान	धान	5	26.3%
	गहुँ	1	5.3%
	अन्य	3	15.8%
	बाख्रा	7	36.8%
	अन्य	3	15.8%
Total		19	100.0%

अनुदान के का लागि?

कहाँबाट लिनुभयो)? जवाफ नदिएका: 6

अनुदान दिने संस्था	कृषक संख्या
कृषिज्ञान केन्द्र	1
नगरपालिका	3
राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	1

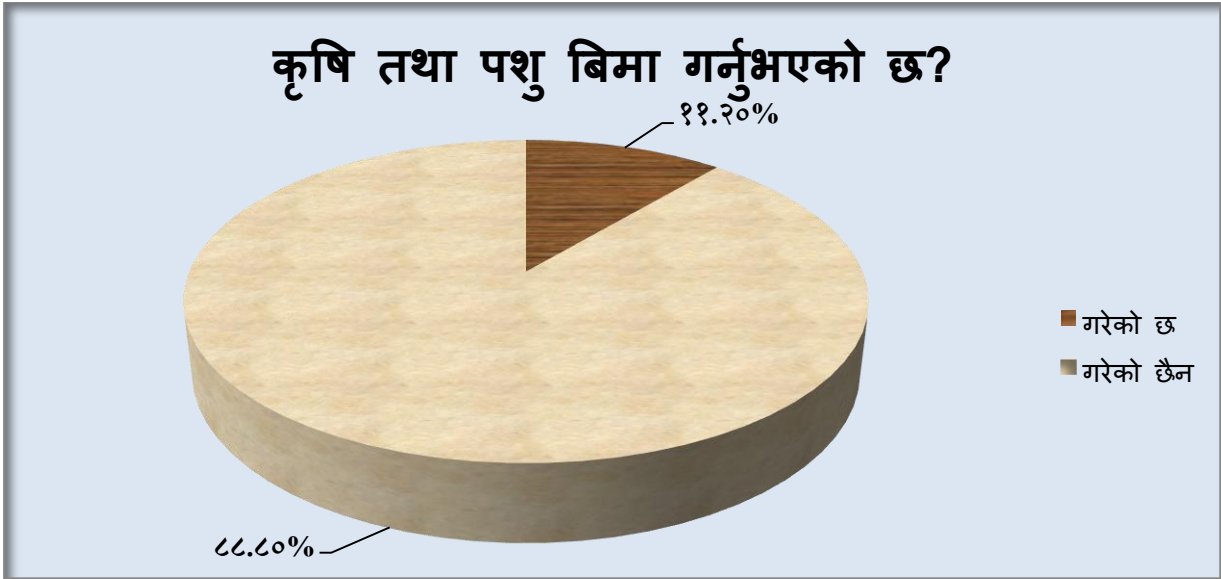
Source: Field Survey, 2023

४.२० कृषि तथा पशु बिमा:

११.२ प्रतिशतले मात्र कृषि बिमा गरेको देखियो । त्यस मध्ये ५४.५ प्रतिशत किसानले नगरपालिकाको सहयोगमा बिमा गरेको देखिन्छ ।

तालिका २३ कृषि तथा पशु बिमा

कृषि तथा पशु बिमा गर्नु भएको छ				
		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	गरेको छ	11	11.0	11.2
	गरेको छैन	87	87.0	88.8
	Total	98	98.0	100.0
Missing	System	2	2.0	
Total		100	100.0	

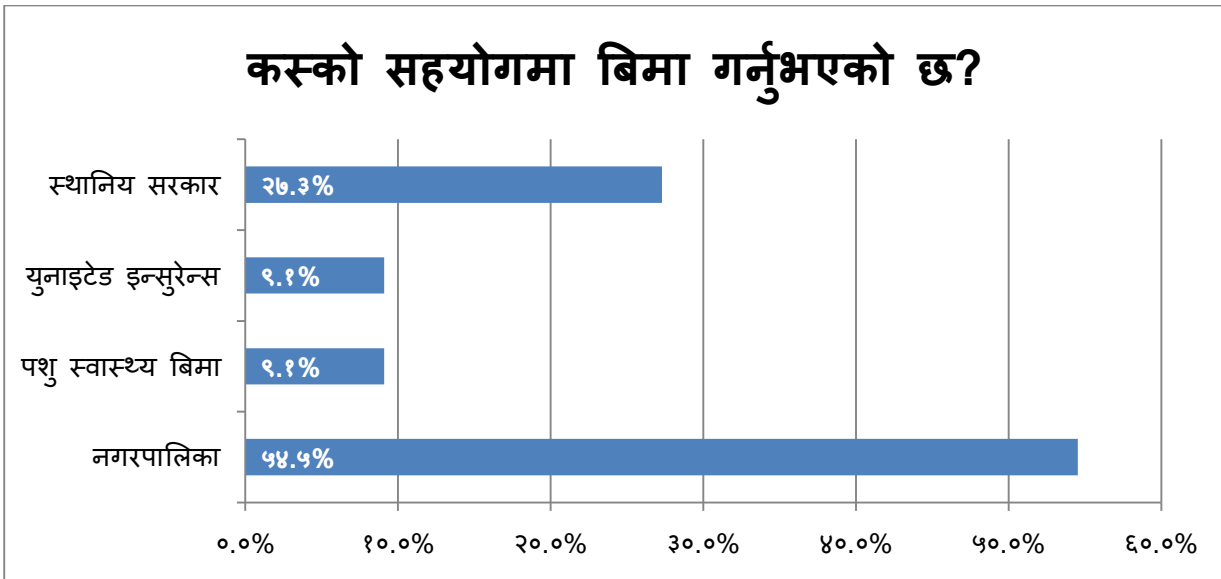

- कस्कोसहयोगमालिईरहनुभएकोछ?

N=११

नगरपालिका	6
पशुस्वास्थ्यबिमा	1
युनाइटेडइन्सुरेन्स	1
स्थानियसरकार	3

Source: Field Survey, 2023

४.२१ कृषि मेशिनरी :

जम्मा ८ प्रतिशत किसानले कृषि मेशिनरी प्रयोग गरेका छन् । तिनीहरू मध्ये ४ प्रतिशत टिलेज प्रयोग गरेका, अन्य २।२ प्रतिशत हार्भेस्टर र डायिंग र प्रोसेसिंगमा प्रयोग गरेका छन् ।

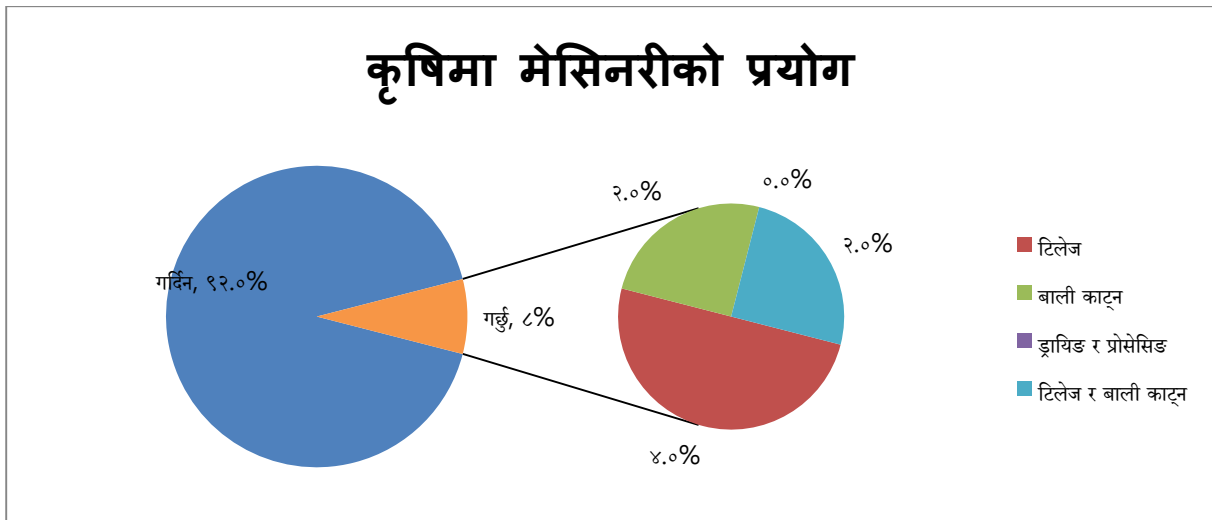
)N=१००(

तालीका २४ कृषि मेशिनरी

कृषिमा मेसिनरीको प्रयोग			Frequency	Valid Percent
Valid	गर्छु		8	8.0
	गर्दिन		92	92.0
	Total		100	100.0

यदि छ भने, कस्तो मेसिनहरू प्रयोग गर्नुहुन्छ? Source: Field Survey, 2023

टिलेज	4
बाली काट्न	2
Processing मात्र	2
जम्मा	८

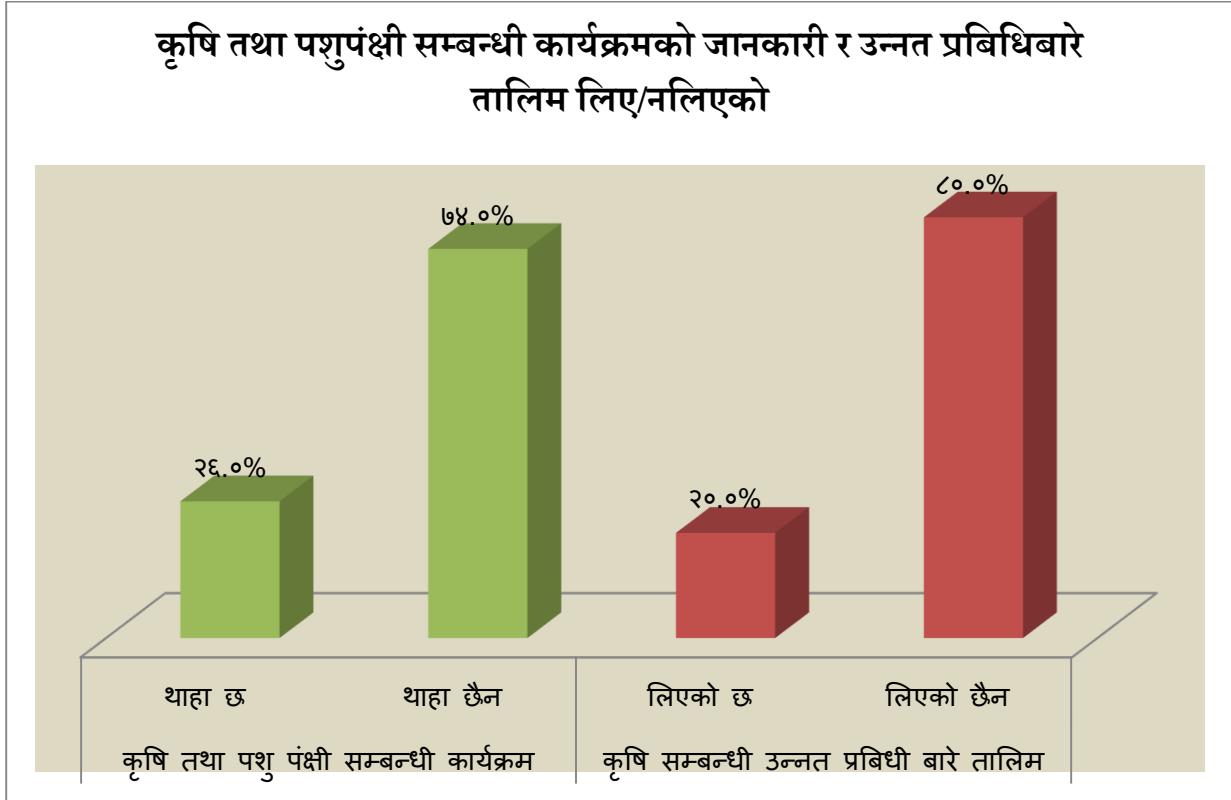
४.२२ स्थानीय तहको कृषि तथा पशु सेवा कार्यक्रम:

स्थानीय तहको कार्यक्रममा कृषि तथा पशु सेवा कार्यक्रमबारे थाहा पाउने जम्मा २६ प्रतिशत रहेको पाईयो ।
उन्नत प्रविधिबारे २० प्रतिशत लाई जानकारी भएको छ, ।
तालीका २५ कृषि तथा पशु पालन सम्बन्धी कार्यक्रम बारे जानकारी

कृषितथापशुपंक्षीसम्बन्धिकार्यक्रम			Frequency	Valid Percent
Valid	थाहाछ		26	26.0
	थाहाछैन		74	74.0
	Total		100	100.0

Source: Field Survey, 2023

उन्नतप्रविधिबारेतालिम			
		Frequency	Valid Percent
Valid	लिएकोछु	20	20.0
	लिएकोछैन	80	80.0
	Total	100	100.0

४.२३ कृषि व्यवसायीकरण :

कृषि लाई व्यवसायीकरण गर्न विभिन्न प्रक्रिया अपनाउने प्रतिशत निर्धारण भएका छन्। त्यसमध्ये ३७.८ प्रतिशत किसानले बिउ, सिंचाई, यातायात एवम् भण्डारणमा सहयोग हुनपर्ने बताए, त्यस्तै ३५.३ प्रतिशतले कृषि यान्त्रीकरण र आधुनिकीकरण हुनुपर्ने बताए, १०.३ प्रतिशतले तालिममा जोड दिए र १२.६ प्रतिशतले बजारीकरणमा जोड दिनुपर्ने कुरा राखे ।

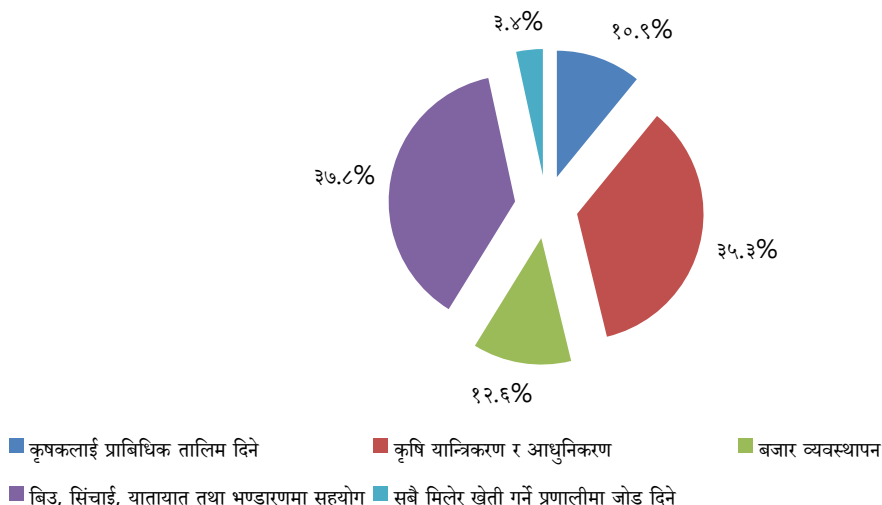
जवाफदिने: ८४, No. of responses(N)=११९

तालीका २६ कृषि व्यवसायीकरण

कृषिव्यवसायीकरण Frequencies			
		Responses	
		N	Percent
कृषिव्यवसायीकरण	कृषकलाई प्राविधिकतालिमदिने	13	10.9%
	कृषियान्त्रिकरणरआधुनिकरण	42	35.3%
	बजारव्यवस्थापन	15	12.6%
	बिउ, सिंचाई, यातायाततथाभण्डानमासहयोग	45	37.8%
	सबैमिलेरखेतीगर्नेप्रणालीमाजोडदिने	4	3.4%
Total		119	100.0%

Source: Field Survey, 2023

कृषि व्यवसायिकरणका लागि सुझावहरू

४.२४ ब्यवसायीकरणका लागि उपयुक्त पशु र बाली

ब्यवसायीकरणको लागि बाखापालन (५५प्रतिशत) प्रमुख पशु रहेका छन् र कृषि क्षेत्रमा धानलाई ब्यावसायिकरणमा जोड दिए । कोदो बाली लाई रैथाने बाली मध्ये सबै भन्दा प्रमुख बालीको रुपमा विकास गर्नु पर्ने बताए ।

N=१००

रैथाने बाली : बाखा:५५%धान:२४%कोदो:६४%

४.२५ रोजगारीका लागि बिदेशिएका घरका सदस्यहरू:

कूल ६८ घरपरिवारमा सर्वेक्षण गर्दा १२८ जना (५८.० प्रतिशत) पुरुष एवम् ८९ (४२.० प्रतिशत) महिलाहरू बिदेशमा रहेको पाईयो । औसत ५ जना सदस्यहरू रहने नेपाली परिवारका ६७ प्रतिशत बिदेशमा रहेको पाईयो । तालीका २७ रोजगारी

Statistics				
		बिदेशिएकापुरुषकोसंख्या	बिदेशिएकामहिलाकोसंख्या	बिदेशिएकासदस्यजम्मा
N	Valid	67	42	68
Mean		1.91	2.12	3.18
Sum		128	89	216

Source: Field Survey, 2023

कुनैसदस्यविदेशमारहेकाघरसंख्या:६८घरका:१२८पुरुषर८९महिला

४.२६ कृषिका प्रमुख समस्याहरू:

प्राथमिकता क्रम अनुसार कृषिका समस्याहरूलाई क्रमबद्ध गर्दा सिंचाई को समस्या (४३.० प्रतिशत) प्रथम समस्याको रुपमा देखिन्छ, त्यस्तै बिउ, मल, यातायात एवम् भण्डारण वा बजारको समस्या (३९.९ प्रतिशत)

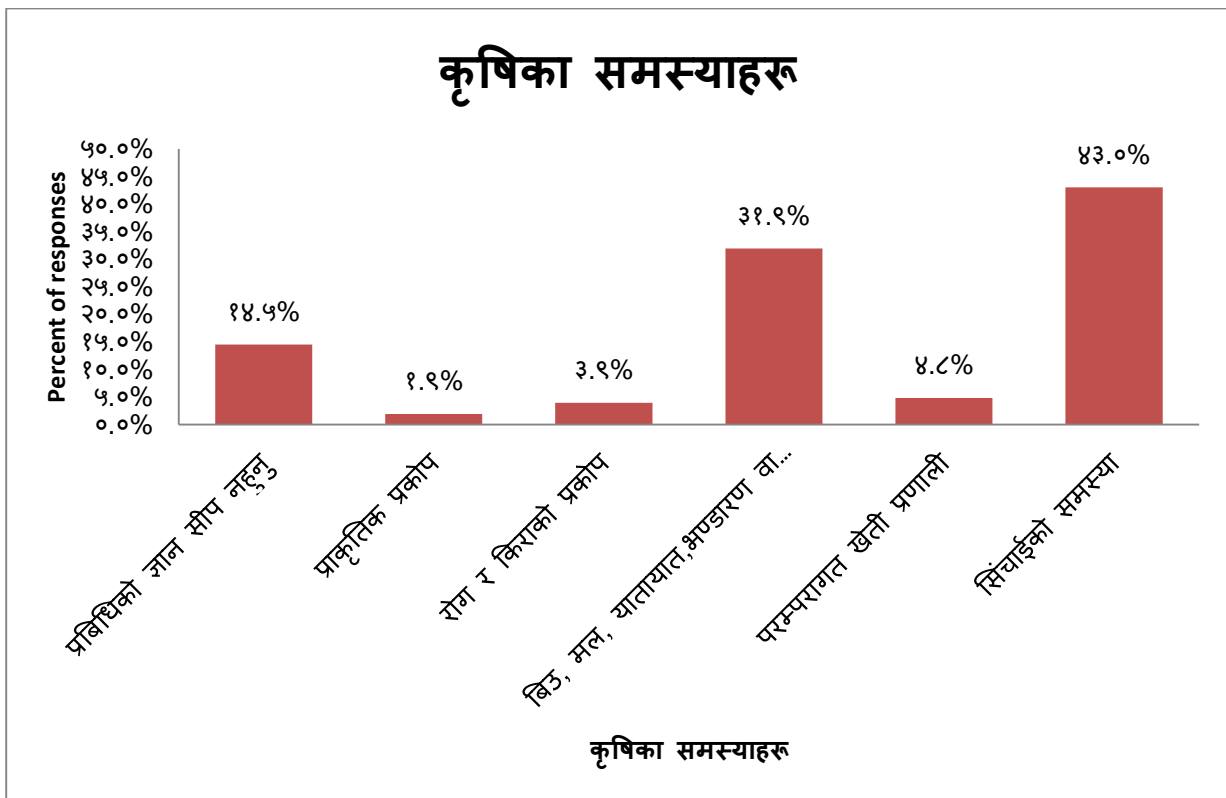
रहेका छन् । तेश्रो ठुलो समस्याको रूपमा प्रविधिको ज्ञान, सिप नहुनुलाई(१४.५ प्रतिशत) मानिएको छ । अन्य समस्याहरु मध्ये प्राकृतिक प्रकोप (१.९ प्रतिशत) , रोग र किराको प्रकोप (३.९ प्रतिशत) , परम्परागत खेती प्रणाली ४.८ प्रतिशत) रहेको पाईयो ।

जवाफदिनेहरू:९९, N=२०७

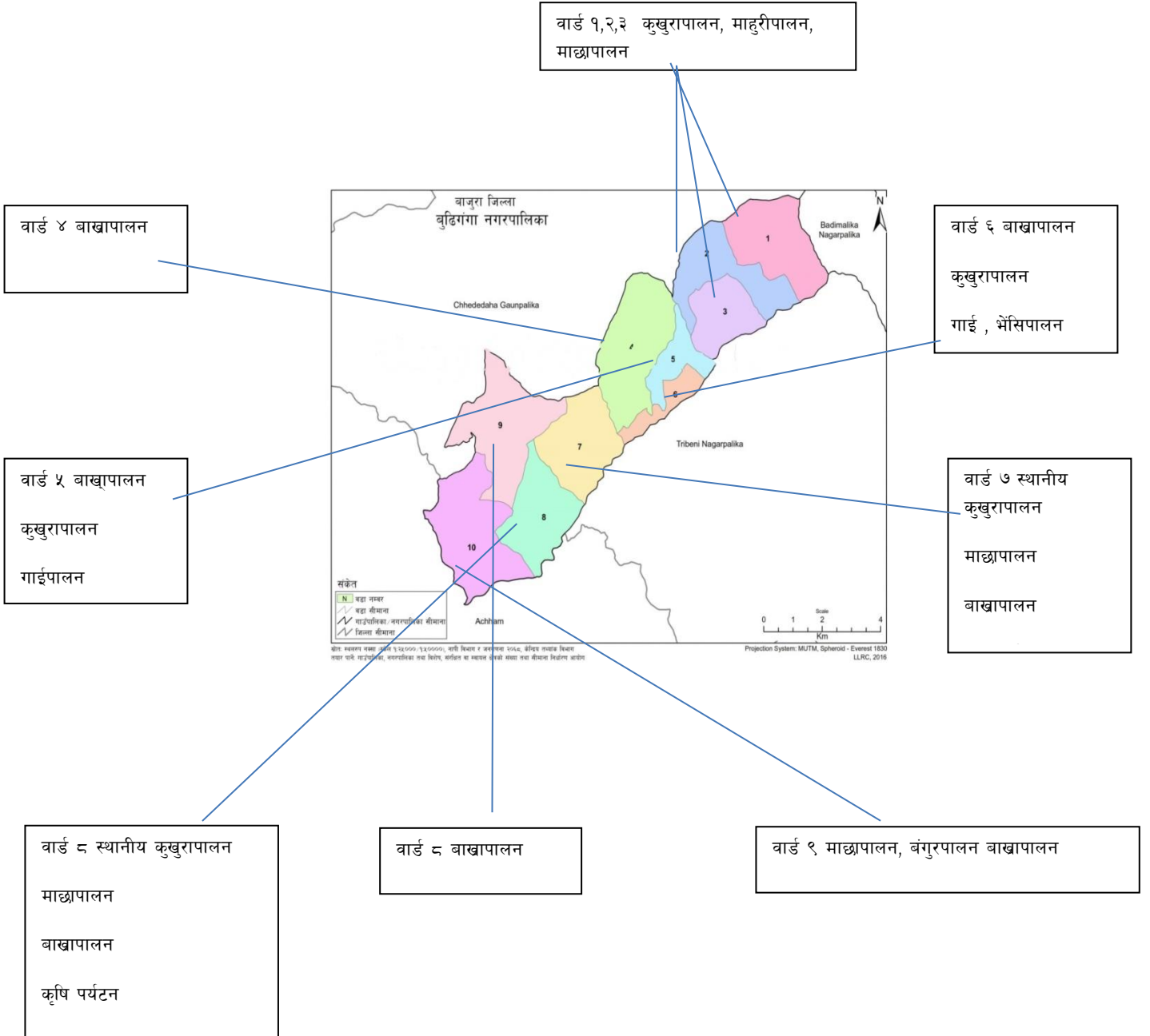
तालीका २८ कृषि प्रमुख समस्याहरु

कृषिकासमस्याहरू		Responses	
		N	Percent
कृषिकासमस्याहरू	प्रबिधिकोज्ञानसीपनहुनु	30	14.5%
	प्राकृतिकप्रकोप	4	1.9%
	रोगरकिराकोप्रकोप	8	3.9%
	बिउ, मल, यातायात,भण्डारणवाबजारकोसमस्या	66	31.9%
	परम्परागतखेतीप्रणाली	10	4.8%
	सिंचाईकोसमस्या	89	43.0%
Total		207	100.0%

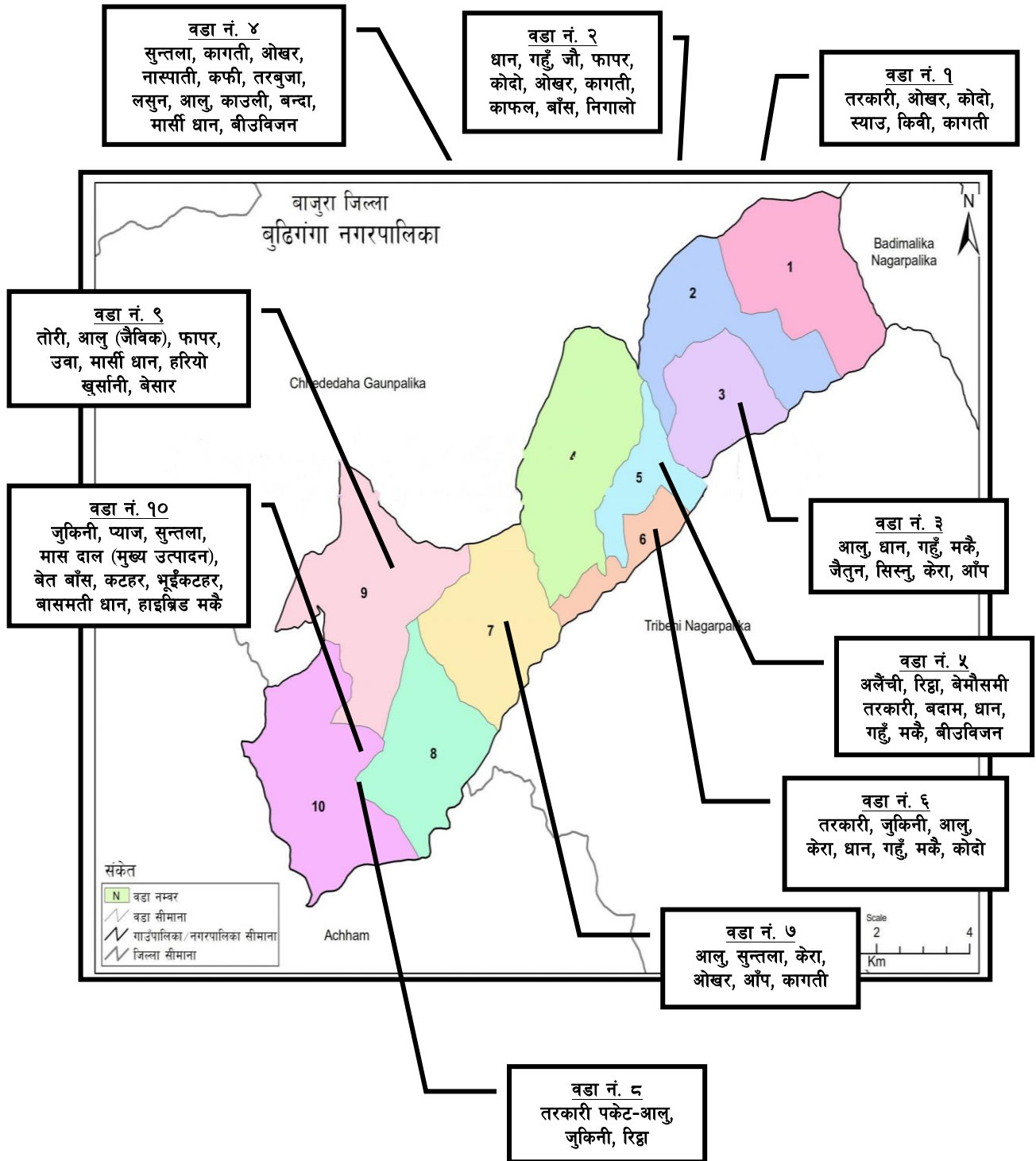
Source: Field Survey, 2023

४.२७वडा अनुसार सम्भाव्य बाली तथा पशु

४.२८ बुढीगंगा नगरपालिकाको वडा अनुसार सम्भाव्य कृषि बाली वस्तुहरु

४.२९ बुढीगंगा नगरपालिकाको प्रमुख बाली तथा बस्तुहरुको विवरण प्राथमिकता क्रम अनुसार

वडा नं.	प्राथमिकता क्रम														
	प्रमुख पशुपालन					प्रमुख खाद्यान्न बाली					प्रमुख फलफूल तथा तरकारी बाली				
	१	२	३	४	५	१	२	३	४	५	१	२	३	४	५
१	वाखा	कुखुरा	बगुर	गाई	भैसी	कोदो	मकै	धान	गहुँ		ओखर	स्याउ	किवी	कागती	तरकारी
२	वाखा	बगुर	गाई	कुखुरा	भैसी	धान	गहुँ	जौ	फापर	कोदो	ओखर	कागती	तरकारी	काफल	निगालो
३	वाखा	बगुर	गाई	कुखुरा	भैसी	धान	गहुँ	मकै			आलु	केरा	आँप	जैतुन	अदुवा बेसार
४	वाखा	बगुर	गाई	कुखुरा	भैसी	मकै	कोदो	धान	गहुँ		सुन्तला	कागती कफी	ओखर, नास्याती	आलु, तरबुजा	तरकारी, लसुन
५	बगुर	गाई	कुखुरा	वाखा	भैसी	मकै	कोदो	धान	गहुँ		बेमौसमी तरकारी	अलैंची	आलु	रिटठा	बदाम
६	वाखा	बगुर	गाई	कुखुरा	भैसी	कोदो	मकै	धान	गहुँ		केरा	तरकारी	आलु	जुकिनी	
७	बगुर	गाई	कुखुरा	वाखा	भैसी	कोदो	मकै	धान	तोरी	गहुँ	केरा	सुन्तला कागती	आँप	ओखर	आलु, तरकारी
८	वाखा	बगुर	गाई	कुखुरा	भैसी	धान	मकै	कोदो	गहुँ	तोरी	आलु तरकारी	जुकिनी	रिटठा	ओखर	स्याउ
९	वाखा	बगुर	कुखुरा	गाई	भैसी	धान	मकै	फापर	गहुँ	तोरी	मह	आलु	खुर्सानी	तरकारी	बेसार
१०	वाखा	गाई	बगुर	कुखुरा	भैसी	धान	मकै	मास	गहुँ	तोरी	भुईकटहर	कटहर	सुन्तला	जुकिनी	प्याज

(Survey of Budhiganga Municipality household, 2023)

४.३० निजी, सरकारी, गैरसरकारी तथा नगरपालिकाको सहकार्यमा एक वार्ड दुई व्यावसायिक फार्म स्थापना कार्यक्रम:

प्रत्येक वर्षमा एक वार्डमा कम्तीमा दुई वटा व्यावसायिक फार्म स्थापना गर्ने गरी एक वर्षमा २० वटा फार्महरु स्थापना गर्ने र यसलाई पाँच वर्षमा १०० वटा पुरयाउने लक्ष्य राखिने छ। व्यावसायिक फार्म स्थापना सम्बन्धी कार्यविधी स्वीकृत गरी निजी, सरकारी वा अन्य गैर सरकारी संघ, संस्थाको सहयोगमा स्थापना गरिने छ। उक्त फार्महरु स्थापना गर्दा तपसिल अनुसारको कृषि उत्पादन तथा पशुपन्छपालन को छनौट गर्न सकिन्छ।

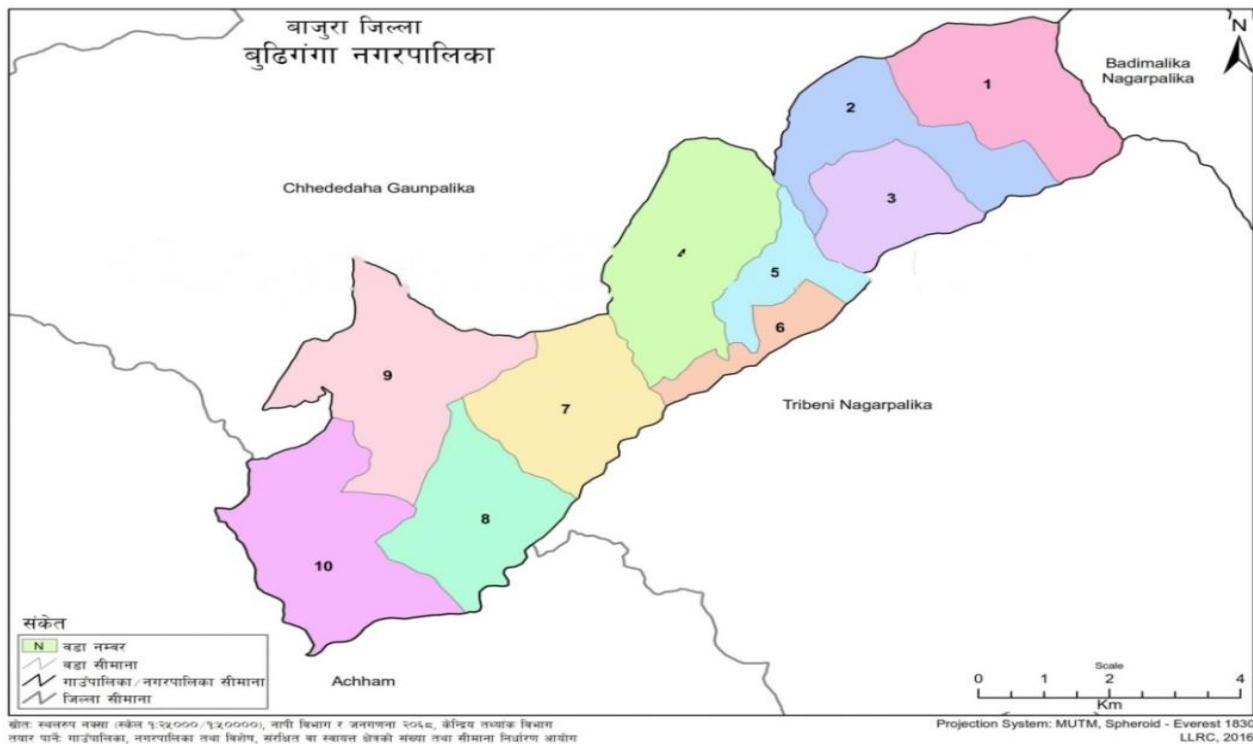
वार्ड नं.	खाद्यान्न बाली	तरकारी	फलफूल	पशुपन्छ
१	कोदो	आलु	ओखर	वाखा
२	मकै	आलु	कागती	वाखा
३	धान	हरियो तरकारी (हाईटेक)	केरा	भैसि
४	मकै	तरकारी (हाईटेक)	किवी	भैसि, माछा
५	गहुँ	तरकारी (हाईटेक)	कागती	भैसि, माछा
६	धान	आलु, तरकारी (हाईटेक)	केरा	कुखुरा, माछा
७	धान	तरकारी (हाईटेक)	ओखर	कुखुरा, वाखा
८	मकै	आलु	सुन्तला	वाखा, भैसि
९	धान	आलु	सुन्तला, कागती	वाखा, माहुरी
१०	धान	तरकारी (हाईटेक)	केरा	कुखुरा, माहुरी, माछा

४.३१ पकेट जोनिंग अभियान:

यस अभियान अर्न्तगत नगरपालिकाले निजी, सरकारी, गैरसरकारी संघ संस्थाको सहकार्यमा कृषि क्षेत्रको जोन वा पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्नेछ, सो को कार्यविधी तयार गरी उत्पादन क्षेत्र तोकि सामुहिक वा सहकारी रूपले उत्पादन देखि बजारीकरण सम्मका सम्पूर्ण कार्य क्षेत्रमा कायूकम सनचालन गर्ने छ। जोनिंग गर्दा तपसिल

अनुसारको कृषि उत्पादन तथा पशुपन्छपालन कार्यलाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने छः ।

वार्ड नं.	खाद्यान्न बाली	तरकारी	फलफुल	पशुपन्छ
१,२,३	कोदो	आलु	ओखर	बाख्रा
४,५,६	मकै, धान	आलु, तरकारी (हाईटेक)	कागती, केरा	भैंस, कुखुरा, माछा
७,८	मकै,	हरियो तरकारी (हाईटेक)	सुन्तला, किवी, कृषि पर्यटन	कुखुरा, बाख्रा
९,१०	मकै	तरकारी (हाईटेक), आलु	केरा, कागती, सुन्तला	कुखुरा, भैंस, माछा, माहुरी

४.३२ बाली विविधिकरण

कुनै पनि किसानले निश्चित क्षेत्रफलबाट अधिकतम लाभ लिनका लागि जमिनको या कुनैपनि स्रोतको विवेकपूर्ण हिसाबले धेरैभन्दा धेरै प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। तसर्थ साना तथा मझौला वर्गका किसानले भएका स्रोतसाधनको उपयोग गर्दा सकेसम्म धेरै गर्नुपर्छ। छोटो समयका बाली लगाई, बाली संघनता बढाउनुपर्छ। बाली लगाउँदा मल्टिकपीड, ईन्टरकपीड तथा स्टोरेड कपीड पद्धती अपनाई बाली विविधिकरण गर्नुपर्छ, जसका कारण बाली हास हुनबाट केही हदसम्म जोगिन सक्छ। साथै बाली विविधिकरण गर्दा कृषकको आर्थिक स्तर उत्थानमा पनि सकारात्मक असर पर्न जान्छ।

- छोटो अवधिको बाली लगाउने
- बाली संघनता बढाउने
- रैथाने बालीलाई प्राथमिकता दिई प्रमाणिकरण गरी ब्रान्डिङ गर्ने
- मल्टिकपीड, ईन्टरकपीड तथा स्टोरेड कपीड (केरा, खोर्सानी, अदुवा, बेसार)

परिच्छेद ५

५. कृषि विकास रणनीति

५.१ दूर दृष्टि:

"आर्थिक समृद्धिको मुख्य आधार, कृषि नै हो एक विचार"

५.२ लक्ष्य:

"बुढीगंगा नगरपालिकाको तीब्र, दिगो र रोजगारमुलक आर्थिक समृद्धिको लागि कृषिमा ब्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण एवम् समावेशी समाज निर्माण गर्न खाद्य तथा पोषण सुरक्षा र पर्यावरण संरक्षणमा अधारित पर्यटन विकास"

५.३ ध्येय:

"बुढीगंगा नगरपालिकाको आर्थिक विकास, रोजगार प्रबर्द्धन , खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, गरीबी न्यूनीकरण , पूर्वाधार विकास, वातावरणीय सुधारका लागि ब्याबसायीकरण, यान्त्रीकीकरण, औद्योगिकीकरण एवम् विविधीकरण द्वारा कृषि ब्यवसायको रुपान्तरण"

५.४ कृषि विकास रणनीतिको उद्देश्य

- (क) राष्ट्रिय स्तरको कृषि विकास रणनीति (२०१५ देखि २०३५ सम्म) मा अधारित रही बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास कार्य योजना तथा रणनीति तयार गर्ने र सोही आधारमा कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण एवम् ब्यवसायीकरण गर्ने ।
- (ख) बुढीगंगा नगरपालिकाको द्रुततर विकासको लागि कृषि विकासलाई प्राथमिकतामा राखी गरिबी न्यूनीकरण, रोजगार प्रबर्द्धन एवम् ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई उकास्न कृषि पर्यटन प्रबर्द्धन गर्ने ।
- (ग) रैथाने बालीलाई संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्न विशेष कृषि विकास कार्यक्रम लागू गर्ने, प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने, कृषिमा यान्त्रीकरण गरी रोजगार र नाफा मुलक बनाउने एवम् कृषि बजार लाई बिस्तार गरी उपभोक्तालाई स्वस्थ र सफा खाद्यान्न उपलब्ध गराउने ।
- (घ) एक वडा दुई उत्पादन कार्यक्रमलाई सफल कार्यान्वयन गर्न नगर क्षेत्र एवम् प्रत्येक वडाहरुको भौगोलिक क्षेत्रहरुमा माटो परिक्षण गर्ने र माटो सुहाउदो उत्पादनमा जोड दिने व्यवस्था मिलाउ

५.५ उद्देश्य पूर्तिका लागि अपनाईने रणनीतिहरु:

राष्ट्रिय स्तरको कृषि विकास रणनीति (२०१५ देखि २०३५ सम्म) मा अधारित रही बुढीगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास कार्य योजना तथा रणनीति तयार गर्ने र सोही आधारमा कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण एवम् ब्यवसायीकरण गर्ने । माथि उल्लेखित क देखी घ सम्मका उद्देश्य पूर्तिका लागि अपनाईने रणनीतिहरु देहाए अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

रणनीति नं.५.५.१

- (१) कृषि क्षेत्रको रुपान्तरणको लागि कृषिलाई ब्याबसायीकरण गर्दै कृषि पेशालाई नाफामुलक र सम्मानित पेशाको रुपमा स्थापित गर्ने ,

कार्यनितीहरु :

क्र. स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु. हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	प्रत्येक वडामा प्रति वर्ष २ वटा ब्यावसायिक फार्म खोल्ने र १० जना रोजगार प्रवर्द्धन गर्ने, ५ वर्षमा १०० फार्म	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
२	प्रत्येक वडामा १० वटा ब्यवसायोन्मुख फार्म खोल्ने र ५ वर्षमा ५०० फार्म स्थापना गर्ने	सं.	५००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
३	नीजी, सरकारी तथा सहकारीहरुको सहकार्यमा भुमि ब्यवस्थापन, चाक्लाबन्दि, सामुहिक खेती	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	ब्यावसायिक खेतीको लागि बाँफो जमिन र पहिरो ब्यवस्थापन गर्ने	सं.	१०	५ करोड	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	राजमार्ग सँग जोडिएको वडामा एक घर, एक गाई कार्यक्रम सन्चालन गर्ने	सं.	१००	२० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
६	प्रत्येक वडामा एक जनाले १०० बोट कागती रोप्ने गरी ५ वर्षमा १० लाख कागतीको बिरुवा रोप्ने	सं.	१० लाख	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
७	विभिन्न वडाको सम्भाव्यताको आधारमा कागती, सुन्तला, सिस्नु, आलु, कुखुरा, कोदो, माछा आदि को ब्यावसायिक खेती र पशुपालनको लागि पकेट, जोन छुट्टयाएर ब्यावसायिक खेती गर्ने	सं.	१०	१ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
८	"नगर प्रमुख गाई, उपहार कार्यक्रम" एक गाई पाल्ने कृषकलाई अर्को एक उन्नत गाई उपहार दिने, गाई ब्याए पछि बाच्छीलाई सोही समुह वा छिमेकी लाई उपहार दिने गरी प्रवर्द्धन गर्ने	सं	५००	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं.५.५.२

(२) कृषिका बाली बस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रबर्द्धन गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरू	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरू)						सरोकारवालाहरू
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	भूमि व्यवस्थापन कार्यलाई अगाडि बढाउने (चाक्लाबन्दि, सहकारी र सामुहिक खेती, करार खेती)	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर सरकारी निकाय
२	प्रांगारिक मल उत्पादन तथा व्यवस्थापन गर्ने	सं.	५००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
३	हाईब्रीड उत्पादन क्षेत्र तोकि उत्पादन बृद्धि गर्ने	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	पशुहरुमा नश्ल सुधारका कार्यक्रम अभियानको रुपमा संचालन गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+					नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
५	बजार प्रक्षेपण गरी उत्पादन क्षेत्र तोकि बालीबस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने	सं.	१००	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं. ५.५.३

(३) कृषि ब्यबसायलाई फस्टाउन नीजी, सरकारी, सहकारी एबम् गैर सरकारी क्षेत्र सँग सहकार्य गरी नब प्रबर्तनका अभियानहरुलाई सफल बनाई नमूनाको रुपमा स्थापित गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरू	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरू)						सरोकारवालाहरू
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	सहकार्यमा कोदो फापर खाद्यान्न उत्पादन, प्रशोधन एबम् उद्योग स्थापना गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
२	रैथाने धानको उत्पादन, प्रशोधन , प्याकेजिंग एबम् बजारीकरण गर्ने	सं.	५	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
३	कृषि पर्यटन एबम् होम स्टे व्यवस्थापन गर्ने	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान,

											अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	सुन्तला, कागती, किवी एवम् केरा खेती प्रबर्द्धन, उत्पादन, प्रशोधन तथा विविधीकरण गरी बजारीकरण गर्ने	सं.	१०	२५ लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	समुह तथा सहकार्यमा रैथाने कृषुरापालन र बजारीकरण गर्ने	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
६	दाना उत्पादनको लागि करारामा मके खेती एवम् स्थानीय स्तरमा दाना उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने	सं.	१००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
७	रेन्वो टाउट माछा पोखरी निर्माण, भुरा उत्पादन एवम् माछापालन तथा कृषि पर्यटन प्रबर्द्धन गर्ने	सं.	१०	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
८	कृषि ब्यबसायका लागि कृषि उत्पादन एवम् पशुपालनका लागि पुर्वाधार निर्माण गरी किसान वा ब्यबसायीलाई भाडा वा लिजमा उपलब्ध गराउने	सं.	१००	१ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, निजी क्षेत्र, आयोजनाहरू, प्रदेश र संघीय सरकार

रणनीति नं.५.५.४

(४) कृषि उत्पादन सामाग्री एवम् बजार ब्यबस्थापन सेवा एक द्वार प्रणाली मार्फत किसानमा सेवा पुरयाउने

क्र.स.	कार्यनितीहरू	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरू)						सरोकारवालाहरू
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	किसानलाई आवश्यक पर्ने बिउ, मल, सिंचाई, बैक को कृषण, विद्युत, पानी, सडक, बजारआदिको सुविधा र सहूलियत दरमा उपलब्ध गराउने	सं.	१००००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैक, सेवा प्रदायक निकाय
२	किसानलाई उपलब्ध हुने अनुदान, ब्याज सहूलियत, तीन तहकै सरकारबाट उपलब्ध सुविधा वडा कार्यलयबाटै सेवा प्रदान गर्ने	सं.	१०००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैक, सेवा प्रदायक निकाय
३	किसानलाई चाहिने प्रविधी र	सं.	१००००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा

	प्राविधिक सेवा वडा कार्यालयबाट उपलब्ध गराउने										कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि कृषि अनुसन्धान, प्रसार एवम् कृषि शिक्षालाई किसानको घरदैलो र खेतमा उपलब्ध गराउने	सं.	१०००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	मध्यम स्तरीय कृषि शिक्षालाई पालिका भित्र रहेका विद्यालय एवम् कालेजमा उपलब्ध गराउने	सं.	१०००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
६	नगरपालिका भित्र रहेका स्कूलहरूमा विद्यार्थीहरूलाई स्वावलम्बी बनाउन एवम् स्कूलको आम्दानी बढाउन व्यावसायिक कृषि कार्यक्रम अवलम्बन गर्ने	सं.	१००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं.५.५.५

(५) कृषि जन्य पदार्थको विविधकरण गरी कृषिलाई व्यवसायीकरण गरी टेबा पुरयाउने

क्र.स.	कार्यनितीहरू	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरू)						सरोकारवालाहरू
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	सिस्नु पाउडरको बजारीकरण गरेर व्यवसायीकरण गर्न सकिन्छ	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	दुध तथा दुग्ध पदार्थ (छुर्पी, घिउ, मिठाई) को विविधकरण	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	कोदो, फापर लगायत रैथाने खाद्यान्नको विविधीकरण	सं.	१००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	सुन्तला, किबी आदि फलफुल उत्पादन तथा विविधीकरण	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	बुढिगंगा कोशेली घर स्थापना	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा

											कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैर सरकारी निकाय
६	बुढिगांगा नगर जडीबुटि प्रशोधन तथा बजारीकरण केन्द्र स्थापना	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं.५.५.६

(६) कृषि तथा पशुपन्छिको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिका योजनाहरु क्रमशः लागु गर्दै लाने,

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
१	माटोको उर्वरा शक्ति बृद्धि गर्न प्रांगारिक मल उत्पादन एवम् प्रयोग बृद्धि गर्ने	सं.	५००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	उत्पादकत्व बृद्धिका आधारमा उन्नत बिउ, प्रांगारिक मल, सिंचाईको व्यवस्थापन गर्ने	सं.	१०००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	पशुपन्छिपालनको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्न नश्ल सुधार, पशु स्वास्थ्य, पशु आहारको विशेष व्यस्थापन गर्ने	सं.	१०००	२५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	पशु आहाराको लागि घाँसेबाली नर्सरी स्थापना , फोडर गार्डेन प्रविधि लागु गर्ने	सं.	१०००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय
५	साईलेजको लागि मकै उत्पादन एवम् मेशनि खरीद तथा अनुदानमा साईलेज उपलब्ध गराउने	सं.	२	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैर सरकारी निकाय
६	जमिनको उत्पादकत्व बृद्धि गर्न विशेष सिंचाई आयोजना लागु गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं.५.५.७

(७) भूमि व्यवस्थापन तथा कृषि जोन तोकने पर्ने :

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
१	कृषि जग्गा तथा गैर कृषि जग्गा बर्गीकरण गर्ने	सं.	२	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	कृषि तथा पशुपन्छि पकेट क्षेत्र एवम् जोन तोकने	सं.	१००	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	चाक्लाबन्दी,सामुहिक खेति, बाँफो जग्गा व्यवस्थापन, करार खेती, जग्गा लिज र सहकारी खेती प्रवर्द्धन गर्ने	सं.	१००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	भू उपयोग कार्य योजना तयार गर्ने	सं.	१	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
५	सामुदायिक, सहकारी र निजी व्यवसायी मार्फत जमिनको चक्लाबन्दीको नीतिगत व्यवस्था गरी कृषिको पूर्वाधार सरकार मार्फत विकास गरि पहिलो वर्ष उत्पादन लागतको ५० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गर्ने	सं.	२००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैर सरकारी निकाय
६	नगरपालिका अन्तर्गत रहेको बाँफो, सार्वजनिक जग्गा, नदी , खोला किनारका जग्गाहरुलाई नगरपालिकाले सूचीकरण एवम् तथ्यांक संकलन गरी सामुहिक खेती एवम् करार (contract or Leasing) गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं. ५.५.८

(८) कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण गरी कृषि क्षेत्रलाई निर्बाहमुखि बाट रुपान्तरण गरी ब्यबसायको रुपमा परिणत गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	खाद्य सम्प्रभुता तथा खाद्य अधिकारऐनप्रदत्त नियमअनुसार नगरपालिकाको लागि छाता कृषि ऐन निर्माण गर्ने	सं.	१	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान,अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय,बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	स्मार्ट कृषिको मापदण्ड तयार गरी पाईलटिंगको रुपमा यसलाई लागु गर्ने	सं.	१००	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान,अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	बनलाई समेत कृषि बनको अवधारणामा कार्यान्वयन गर्न सके गरीवी न्यूनीकरण हुने, बनमा फल को बिरुवा हुर्काउन सक्ने, अमला लप्सीका बिरुवाहरु हुर्काउने	सं.	१लाख	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	कृषि सूचना तथा तथ्यांक प्रणाली स्थापना एवम् डिजिटल कृषि सेवा लागु गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान,अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
५	ग्रीन हाउस तरकारी खेती गर्ने	सं.	२००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान,अन्य सरकारीतथा गैर गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं. ५.५.९

(९) कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनका असर कम गर्ने, राष्ट्रिय निती पालना गर्ने गरी पालिका मापदण्ड तयार गरी वातावरणीय मैत्री कृषि प्रणाली लागु गर्ने , प्राकृतिक प्रकोप, प्राकृतिक सम्पदाको दोहन, भुखलीकरणलाई क्रमशः न्यूनीकरण गर्दै जाने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	हरियो तरकारी गोलभेडा लगायत लाई प्लास्टिक सेड बनाएर ब्याबसायिक तरकारी खेती गर्ने	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	हरित प्रविधि अन्तर्गत ग्रीन हाउस घर निर्माण गरी तरकारी खेती प्रवर्द्धन गर्ने	सं.	१००	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	पशुपन्छिलाई पशुकल्याण	सं.	५००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय,

	मैत्री गोठ खोर निर्माण गरी उत्पादन वृद्धिमा टेबा पुरयाउने										किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	एक घर, एक बगैचा कार्यक्रम सन्चालन गर्ने	सं.	५०००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	कौशी खेती लगायत घरबारी प्रबर्द्धन कार्यक्रम, शहरीया क्षेत्रमा थप किचेन गार्डेन आदिमा आकृष्ट गर्ने	सं.	२००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
६	जलवायु परिवर्तनका असरबारे अध्ययन गराई यस बारे आवश्यक कार्यक्रम सन्चालन गर्ने	सं.	१	५ लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
७	भूस्खलन, पहिरो, प्राकृतिक प्रकोप, बाढी आदिबाट हुने क्षति रोक्न आवश्यक अध्ययन गरी क्षतिपूर्ति एवम् राहत कोष स्थापना गर्ने तथा मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
८	आर्गनिक जोन तोकि विशेष उत्पादन क्षेत्र घोषणा गर्ने	सं	५	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय आयोजनाहरु
९	सडकको छेउछाउ, मठ मन्दिर, सार्वजनिक रुपमा रुख विरुवा लगाउने बनमा खाद्य योग्य लामो समय सम्म चल्ने फलफुलको विरुवा रोप्ने र हरेक घरको अगाडी कम्तीमा ५ वटा विरुवा लगाउने निती अबलम्बन गर्ने	सं.	५०००	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय आयोजनाहरु

रणनीति नं.५.५.१०

(१०) कृषिमा यान्त्रीकरण गरी ब्यबसायको रुपमा स्थापित गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	कृषिमा यान्त्रीकरण गर्न वार्ड कार्यालयले सन्चालन गर्ने गरी कस्टम हायरिंग सेन्टर स्थापना गर्ने	सं.	१०	१ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	जिरो टिलेज प्रविधि अबलम्बन गर्ने	सं.	१००	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर

											गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	कृषि मीटरमा छुटको व्यवस्था गर्ने, छुट रकम पालिकाबाट तिर्ने गरी व्यवस्थापन गर्ने	सं.	५०००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	थोपा सिंचाईको व्यवस्थापन गर्ने	सं.	५००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	लिफ्टिंग सिंचाई प्रविधि अबलम्बन गर्ने	सं.	२००	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
६	कृषि यन्त्रहरु साना किसानलाई उपलब्ध गराउने	सं.	१०००	५० लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
७	गाई तथा भैंसिपालक कृषकलाई मिलिकिंग मेशीन उपलब्ध गराउने	सं.	१००	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय

ख) बुढीगंगा नगरपालिकाको द्रुततर विकासको लागि कृषि विकासलाई प्राथमिकतामा राखी गरिबी न्यूनीकरण, रोजगार प्रबर्द्धन एवम् ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई उकास्न कृषि पर्यटन प्रबर्द्धन गर्ने ।

रणनीति नं. ५.५.११

(१) कृषिका प्राथमिककरण गरी सफल कार्यक्रमहरुलाई निरन्तरता दिने एवम् नाफामुलक कृषि उपजलाई विशेष उत्पादन कार्यक्रम लागु गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	गोठे प्रागरिक मल, भकारो सुधार गर्ने	सं.	५००	१ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	पशु तथा कृषि बिमा, पशुलाई सुत्केरी भता	सं.	१०००	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय

३	सिंचाईको पर्याप्त कुलो निर्माण गर्ने	सं.	५०	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	रासायनिक मल एवम् बिषादी प्रयोगलाई न्यूनीकरण गर्ने	सं.	१०००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	खाद्यान्न को लागि कोदो र मारिस धान उत्पादन कार्यक्रम	सं.	२००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
६	आलु एवम् हाईटेक हरियो तरकारी उत्पादन कार्यक्रम	सं.	१०००	५ लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
७	कागती, किवी तथा सुन्तला उत्पादन कार्यक्रम	सं.	१००	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
८	दुध उत्पादन को लागि उन्नत गाई एवम् भैंसपालन कार्यक्रम	सं.	१००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
९	साना तथा व्यावसायिक बाखापालन कार्यक्रम	सं.	५००	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
१०	कुखुरापालन तथा दाना स्वालम्बन कार्यक्रम	सं.	५०	१० लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
११	माहुरीपालन तथा कृषि पर्यटन कार्यक्रम	सं.	५०	५ लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
१२	रेन्वोटाउट माछापालन कार्यक्रम	सं.	२०	२ लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय

रणनीति नं. ५.५.१२

(२) किसान बर्गीकरण, किसान कार्ड एबम् किसान अधिकार संरक्षण गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
				वार्षिक							
१	किसान सूचीकरण एबम् किसान बर्गीकरण	सं.	५०००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	किसान कार्ड बितरण	सं.	५०००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	किसान कार्ड मार्फत किसानले पाउने सेवा, सहूलियतलाई डिजिटलाईजेसन गर्ने	सं.	५०००	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	किसानको सामाजिक सुरक्षा (बैंक खाता, विमा, स्वास्थ्य विमा, किसान पेन्सन, किसान परिचय पत्र आदि) को व्यवस्थापन	सं.	५०००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु

रणनीति नं. ५.५.१३

(३) गरीबी न्यूनीकरण गर्न श्रमिक तथा साना किसानको अनुदान, सहूलियत तथा सुबिधामा पहुँच पुरयाउने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
				वार्षिक							
१	श्रमिक किसान तथा साना किसानको बर्गीकरण एबम् सूचीकरण	सं.	१०००	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	श्रमिक किसानले पाउने न्यूनतम पारिश्रमिक तोक्ने	सं.	५०००	१ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर

											गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
३	श्रमिक तथा साना किसानलार्थ भाडा, करार, सामुहिक, चाक्लाबन्दि, सहकारी खेतीमा प्राकृतिक श्रोत तथा पालिकाबाट प्राप्त सेवा सुविधाको पहुँच पुरयाउन नितीगत व्यवस्था गर्ने एबम् कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागु गर्ने	सं.	५०००	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	श्रमिक तथा साना किसानलाई खेती गर्न अनुदान लगायत सेवा, सुविधा निशुल्क उपलब्ध गराउने	सं.	५०००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	साना किसान उन्मुख नगदे वाली उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम	सं	१०००	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु

रणनीति नं.५.५.१४

(४)रोजगार प्रबर्द्धन, युवा स्वरोजगार कृषि व्यवसाय प्रबर्द्धन तथा क्षमता विकास गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
१	पालिकामा रहेका विद्यालयमा कृषि शिक्षा सन्चालन तथा विद्यालय कृषि आय आर्जन कार्यक्रम	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
२	युवालाई कृषि व्यवसाय स्टार्ट अपका लागि परती, बाँफो जग्गा करारमा उपलब्ध गराई बैंक ब्याजमा अनुदान दिने एबम् पूर्वाधार तयार गर्न सहकार्य गर्ने	सं.	५००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
३	युवालाई कृषि व्यवसाय सन्चालन गर्न ईन्क्युबेयन सेन्टर सन्चालन गर्ने	सं.	५००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	सिप विकास र रोजगार प्रबर्द्धनको लागि कृषि	सं.	५००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान,

	नवप्रवर्तन केन्द्र स्थापना तथा सन्चालन										अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	कृषि शिक्षा, अनुसन्धान र प्रसारलाई एकै प्रणाली मा काम गर्ने गरी किसानको खेत गोठमा काम गर्न ईन्टर्नी कार्यक्रम सन्चालन गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क
६	किसान व्यवसाय योजना बनाउने तालिम सन्चालन गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, सेवा प्रदायक संस्था
७	असल कृषि अभ्यास, असल भेटरिनरी अभ्यास, प्रांगारिक खेती, एन्टीबायोटिक एवम् विषादी न्यूनीकरण गर्ने आदिको मापदण्ड तयार गर्ने र नियमित अनुगमन गर्ने	सं.	१००	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, सेवा प्रदायक संस्था
८	रोजगारी प्रवर्द्धन गर्न को लागि किसान कल्याण कोष व्यवस्थापन गर्ने	सं.	१०	५ करोड	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, सेवा प्रदायक संस्थ
९	किसानको लागि सहूलियत बैकिंग कारोबार कार्यक्रम	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु बैकहरु

रणनीति नं.५.५.१५

(५) ग्रामीण अर्थतन्त्र उकास्न कृषि उत्पादन बढाई बजारीकरणका डिजिटल सेवा उपलब्ध गराई शहरका पुँजीलाई ग्रामीण क्षेत्रमा प्रवाह गर्न सहयोग गर्ने :

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
				वार्षिक							
१	कृषि विकासको लागि चाहिने भौतिक पूर्वाधार जस्तै: सडक, कृषि सडक, विद्युत, संचार, खानेपानी, सिंचाई आदिको व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने,	सं.	१०	१० करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	कृषिको बजेट पालिकाको कूल बजेटको ३० प्रतिशत विनियोजन गर्ने	सं.	५	२५ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
३	ग्रामीण क्षेत्रमा पुँजी लगानी गर्न सरकारी, नीजी र उत्पादक साम्फेदारी गर्ने गरी बैंकिंग क्षेत्र, विमा, सेवा मुलकसंस्था, विश्वविद्यालय , अनुसन्धानका निकायहरु समेत सम्मिलित हुने गरीबजेट विनियोजन गर्ने	सं.	५००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि जन्य उत्पादन सन्चयको लागि कोल्ड स्टोरेज र गोदाम घर स्थापना गर्ने	सं.	१०	५ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	दुधको सन्चय र ढुवानी को लागि मिल्क कलेक्सन तथा चिलिंग सेन्टर स्थापना गर्ने	सं.	२	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क
६	मासुको बधशाला, बधसथल तथा ढुवानको लागि कोल्ड चैन भ्यानको व्यवस्था गर्ने	सं.	१०	१ करोड	+	+	+	+	+		नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज,

											सेवा प्रदायक संस्था
७	कृषि उपज ढुवानीका लागि कृषि एम्बुलेन्सको व्यवस्था गर्ने	सं.	२	१ करोड	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, सेवा प्रदायक संस्था

रणनीति नं. ५.५.१६

(६) कृषि विकास कोष स्थापना गरी दिगो कृषि विकास एबम् ब्याबसायिक कृषिमा टेवा पुरयाउने ,

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु. हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	विउ पूँजी बजेटमा व्यवस्था गरी कृषि विकास कोष खडा गर्ने एबम् सो सम्बन्धी सन्चालन कार्यविधी तयार गर्ने	सं.	१०	५ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	कृषि विकास कोषबाट स्टार्ट अप व्यवसायमा सहयोग गरी पूँजी फिर्ता लिने	सं.	५००	५ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
३	कृषि विकास कोषबाट कृषि उद्योगमा लगानी गरी फिर्ता लिने	सं.	५००	५ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	प्राकृतिक प्रकोप, कृषि मा हुने क्षति भएमा क्षतिपुर्ति एबम् राहतको व्यवस्था गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	कृषकको अन्य सामाजिक सुरक्षाका विषयहरु जस्तै: विमा, स्वास्थ्योपचार, सन्तान शिक्षा, पेन्सन एबम् अन्य सामाजिक कार्यमा नियमानुसार खर्च गर्ने	सं.	५०००	१ करोड	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क

(ग)रैथाने बालीलाई संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्न विशेष कृषि विकास कार्यक्रम लागू गर्ने, प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने, कृषिमा यान्त्रीकरण गरी रोजगार र नाफा मुलक बनाउने एवम् कृषि बजार लाई विस्तार गरी उपभोक्तालाई स्वस्थ र सफा खाद्यान्न उपलब्ध गराउने ।

रणनीति नं. ५.५.१७

(१) रैथाने बाली एवम् पशुबस्तु संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
				वार्षिक							
१	रैथाने बालीबस्तु एवम् परम्परा ज्ञान, सिपलाई दर्ता र लिपीबद्ध गर्ने	सं.	१०	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	रैथाने बाली उत्पादनको लागि विशेष पकेट र जोन तोकी कार्यक्रम प्रवर्द्धन गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
३	स्थानीय तथा रैथाने पशुपन्छि संरक्षणको लागि पकेट तोकी कार्यक्रम लागु गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	रैथाने बाली तथा पशुपन्छिको उत्पादन गरी ब्राडिंग गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरण गर्ने	सं.	५	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	रैथानी बाली बस्तुको बजार विकासका लागि कोशेली घर स्थापना गर्ने	सं.	२	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क
६	बौद्धिक सम्पति माथिको अधिकार स्थापित गर्ने	सं	५	५ लाख	+	+					नगरपालिका,वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय,

											नार्क
७	महिला किसानको पहिचान, भूमिमा स्वामित्व र कृषि सुविधामा विशेष प्राथमिकता दिने, महिला किसानले वित्तीय कारोबार गर्ने गरी कार्यक्रम	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय

रणनीति नं.५.५.१८

(२) प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने, बजारीकरण का लागि विशेष पहल गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	प्रांगरिक खेतीको जोन निर्धारण गरी कृषि प्रवर्द्धन गर्ने	सं.	५	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	प्रांगरिक उत्पादनको लागि मापदण्ड तयार गर्ने एबम् अनुगमन र प्रमाणीकरण प्रक्रिया अपनाउने	सं.	५	२ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
३	पशुपन्छ तथा बाली उत्पादनमा एन्टिबायोटिक्स एबम् विषदीको प्रयोग न्यूनीकरण गर्न आवश्यक पहल गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
४	बाली तथा पशुपन्छमा प्रयोग गर्ने एन्टिबायोटिक्स एबम् विषादीको तीव्र परिक्षणको लागि प्रयोगशाला स्थापना गर्ने	सं.	५००	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	जैविक मल उत्पादन गरी प्रयोग गर्ने एबम् बिक्री गर्ने	सं.	५००	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क

६	प्रांगरिक उत्पादन ब्राडिंग गरी बजारीकरण गर्ने	सं	५	५ लाख	+	+					नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क
७	विउ बैंक स्थापना गर्ने तथा सन्चालन गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु कृषि कालेज, प्राविधिक शिक्षालय, नार्क, सहकारी

रणनीति नं. ५.५.१९

(३) कृषिजन्य उत्पादन लाई नाफामुलक तथा प्रतिस्पर्धी बनाउने कृषि ब्यबसायलाई सम्मानित पेशाको रुपमा सथापित गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु. हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
१	प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग गरी तुलनात्मक लाभको आधारमा कृषि वालीको प्रतिस्पर्धी क्षमता बढाएर उत्पादन वृद्धि गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	पहाडी भुभागको उच्च उत्पादकत्वको भूमि रहेकोले माटोको उर्वरा जाच्ने प्रविधि, अनुसन्धानको काममा सहकार्य गर्ने, कलेज र विश्वविद्यालयका विद्यार्थिलाई अन्वेषण र सकिने ठाउँको रुपमा विकास गर्ने	सं.	१०	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
३	एक वार्ड एक प्राविधिक एबम् विशेषज्ञ सेवामा कृषि अधिकृत एबम् पशु चिकित्सक नियुक्त गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी

											निकाय
४	कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको लाभ लागत ईस्टिमेट गर्ने	सं.	५००	१ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
५	कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको लागत न्यूनीकरणको लागि नयाँ प्रविधि अपनाउने, सहयोगको लागि अर्न्तक्रिया गराउने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
६	कृषि क्षेत्रको अनुदान उत्पादनको आधारमा उपलवध गराउने	सं.	५००	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
७	किसानहरूमा मात्र नभई आधारभूत रूपमा कृषिजन्य उत्पादनहरू र सेवाहरूलाई व्यावसायीकरण गर्ने कार्यमा संलग्न कृषि-उद्यमहरू र सहकारीहरूलाई सक्रिय बनाउने	सं.	५०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
८.	उद्यमहरूमा सामाग्री प्रदायकहरू, उत्पादन कम्पनीहरू, बजारीकरण गर्ने सहकारीहरू, भण्डारण सञ्चालकहरू, मालसामानको प्रबन्ध गर्ने कम्पनीहरू, कृषि प्रशोधनकर्ताहरू, कृषिजन्य तथा खाद्य उत्पादनहरूको आयातकर्ता र निर्यातकर्ताहरू, वितरकहरू, व्यापारीहरू, कृषि र कृषिजन्य उत्पादनमा आधारित सहकारीहरू र कृषिजन्य सेवा प्रदायकहरू (वित्तीय सेवा प्रदायकहरू, विमा प्रदायकहरू, व्यवसायिक सेवा प्रदायकहरू लगायत) लाई प्रणालीमा आवद्ध गर्ने	सं.	५०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
९	बजारका बिचोलिया न्यूनीकरण गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान,

											अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
१०	कृषि तथा पशुपन्छि का उत्पादनको गुणस्तर सुधार गर्दै स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू
११	बजार अनुसन्धान प्रणाली अपनाउने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरू

रणनीति नं. ५.५.२०

(४) कृषि बजार बिस्तार तथा न्यूनतम समर्थन मूल्य प्रणाली लागु गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरू	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु. हजारमा	समयावधि (वर्षहरू)						सरोकारवालाहरू
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	कोल्ड स्टोरेज सहितको कृषि बजारको संरचना तयार गर्ने	सं.	१०	५ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	कृषि तथा पशुपन्छिका उत्पादनलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार न्यूनतम मूल्य तोक्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	नीजी तथा सरकारी सहकार्यमा किसानको उपजलाई नगरपालिकाले खरीद गरेर बिक्री गर्ने	सं.	५	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,

३	कृषि उपज ढुवानीको लागि कृषि एम्बुलेन्स को व्यवस्था गर्ने	सं.	२	५०लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय
४	कृषितथा पशुपन्छि जन्तु उत्पादनको संकलन केन्द्र स्थापना गर्ने	सं.	१०	१ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
५	प्रत्येक वार्डमा एउटा सहकारी बजार, संकलन र वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने	सं.	३०	१ करोड	+	+	+	+	+		नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
६	पशु बधस्थल, मासु पसल वा मीट मार्टको स्थापना मापदण्ड तोकेर सो को सूचीकृत गरी मात्र सन्चालन गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
७	पशु बधस्थल तथा मासु जाँच ऐन तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने	सं.	२	१ करोड	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान,अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु
८	सहकारीको सहयोगमा कम्तीमा एक वडामा एक घुम्ती बजार	सं.	१०	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान,अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, सम्बन्धित निकायहरु सहयोगी सहकारी

रणनीति नं. ५.५.२१

(५) खाद्य कोष खडा गरी नागरिकको खाद्य सम्पन्नता अधिकार संरक्षण गर्दै किसानको उपजलाई बिक्री गरी प्रोत्साहन गर्ने र खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रत्याभुति दिने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	खाद्य कोष खडा गर्ने र स्थानीय खाद्य समन्वय समिति गठन गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका,बडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारीतथा गैर गैरसरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय

२	खाद्य पदार्थ सन्चय गर्न गोदाम वा कोल्ड स्टोरेज को व्यवस्था गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
३	खाद्य गोदाम वा रस्टिक स्टोरमा भएका खाद्यान्नलाई विक्री वितरण को व्यवस्थापन गर्ने	सं.	५	५ लाख	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
४	खाद्य गोदाम मा राखेको खाद्यान्नबाट प्राप्त रकम सहकार्य गर्ने संस्थाको बाँडफाँड	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	दलहन, हरियो साग सब्जी, पशुपन्छी जन्य प्रोटीनको उत्पादन, स्कूल चिल्डेन मिल्क स्कीम प्रोग्राम, प्रत्येक बालबालिका र बयस्क लाई दिनको एक ग्लास दुध र एक वटा अण्डा उपभोग गर्नु पर्ने स्कीम लागु गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,

(घ) एक वडा दुई उत्पादन कार्यक्रमलाई सफल कार्यान्वयन गर्न नगर क्षेत्र एवम् प्रत्येक वडाहरुको भौगोलिक क्षेत्रहरुमा माटो परिक्षण गर्ने र माटो सुहाउदो उत्पादनमा जोड दिने र व्यवस्था मिलाउने ।

रणनीति नं. ५.५.२२

(१) एक वडा, दुई उत्पादन कार्यक्रमले स्वरोजगार बृद्धि गर्ने एवम् ब्याबसायिक कृषि तथा पशुपालनमा टेवा पुरयाउने,

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु. हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
				वार्षिक	१	२	३	४	५	१०	
१	एक वडामा कम्तीमा दुई कृषि तथा पशुपालन ब्याबसायिक कार्यक्रम सन्चालन गर्न प्राथमिकीकरण गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	ब्याबसायिक कृषि तथा	सं	१०	१ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा

	पशुपालन कार्यक्रमको पकेट क्षेत्र तथा जोन तोक्ने										कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
३	एक वडा दुई उत्पादन कार्यक्रमलाई समुह, समिति तथा सहकारी मार्फत सन्चालन तथा बजारीकरण गर्ने, बैंक मार्फत सुलभ ३ प्रतिशत अनुदान व्याज मा कृष प्रदान गर्ने	सं.	५	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
४	एक वडा दुई कृषि उत्पादन कार्यक्रमलाई बिस्तार गर्दै लाने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय
५	नगरपालिकाले उत्पादक, बजारका मुल्य श्रृंखलाका संचालक, लगायत सहकारी तथा नीजी क्षेत्रको सहभागितामा भण्डारन, दुबानी, संचय, मुल्य निर्धारणको व्यवस्था गर्ने	सं.	१०	२० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
६	जडिवुटी यार्चागुम्बा, गुच्छी च्याउ, बनलसुन, सतुवा, जटामसी, लोठसल्ला र चिराइतो आदिको व्यवसायिक खेती र प्रविधिको विकास गर्ने	सं.	१०	५० लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,

रणनीति नं. ५.५.२३

(२) माटो परिक्षण र माटो सुहाउँदो उत्पादनमा जोड दिँदै उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने :

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु. हजारमा	समयावधि (वर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					वार्षिक	१	२	३	४	५	
१	घुम्ती माटो शिबिर सन्चालन गर्ने र माटो कार्ड को व्यवस्थापन गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	माटोको गुणस्तर अनुसार उत्पादनको प्रकार तय गर्ने	सं	१०	१ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान,

												अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
३	डिजिटल स्वाइल मैपिंगको व्यवस्थापन गर्ने	सं.	५	१ लाख	+	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,

रणनीति नं.५.५.२४

(३) स्मार्ट कृषि क्षेत्र टोकने र मापदण्ड तयार गरी नमूनाको रूपमा सन्चालन गर्ने

क्र.स.	कार्यनितीहरु	ईकाई	लक्ष्य	सम्भावित बजेट रु.हजारमा	समयावधि (बर्षहरु)						सरोकारवालाहरु
					१	२	३	४	५	१०	
				वार्षिक	१	२	३	४	५	१०	
१	सम्भावना अध्ययन गरी स्मार्ट कृषि क्षेत्र टोकने	सं.	१०	१ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
२	स्मार्ट कृषि का मापदण्ड तयार गरी निरन्तर अनुगमन गर्ने	सं.	१०	२ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, सम्बन्धित निकाय
३	स्मार्ट कृषि तथा पशुपालन विश्लेषण गरी प्रांगरिक खेती, असल कृषि अभ्यास, असल पशुपालन अभ्यास, पर्यावरण संरक्षण, रैथाने कृषि तथा पशुपालन, कृषि पर्यटन, उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि, व्यवसायीकरण, बजारीकरण, उद्योग स्थापना, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको गुणस्तर जस्ता विषय वस्तुलाई विश्लेषण	सं.	५	५ लाख	+	+	+	+	+	+	नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,

	गर्ने ।										
४	स्मार्ट कृषि को पुरस्कार एवम् प्रदर्शन गर्ने , मेलाको आयोजना गर्ने	सं.	१०	१० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय,
५	साना उद्योगको स्थापना गर्ने किसिमले अदुवा प्रशोधन, फलफूल प्रशोधन, जुस, फर्सिको जाम, अचार, दुध, पनीर, छुर्पी, ससेज, पशु आहारा, जडीबुटीका उद्योग स्थापना गर्ने	सं.	१००	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
६	पशु तथा कृषि उपचार (मोबाइल तथा एम्बुलेटरी सेवा):	सं.	१००	५० लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
७	नमूना पशु अस्पताल निर्माण तथा सन्चालन	सं.	२	१ करोड	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय
८	पशुहरुको मल र मूत्र एवम् केही औषधि जन्य विरुवा को फोल बनाई जैविक औषधि को उत्पादन गर्ने र अनुसन्धानमा सहयोग गर्ने	सं.	१०	५ लाख	+	+	+	+	+		नगरपालिका, वडा कार्यालय, किसान, अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय बैंक, सेवा प्रदायक निकाय, नार्क

४ उद्देश्यहरु २४ रणनीतिहरु १६३ कार्यनितीहरु

५.६ कृषि विकास रणनीतिका अपेक्षित लक्ष्यहरु:

५.६.१ कृषि बाली उत्पादन तथा उत्पादकत्व लक्ष्य

क्र.स.	कृषि बाली विवरण	आधार वर्ष २०८०। ०८१ को प्रक्षेपण		३ वर्ष २०८३। ०८४		५ वर्ष ०८५। ०८६		१० वर्ष ०९०। ०९१	
		उत्पादन मे.टन	उत्पादकत्व	उत्पादन मे.टन	उत्पादकत्व	उत्पादन मे.टन	उत्पादकत्व	उत्पादन मे.टन	उत्पादकत्व

१	मकै	१५०	१.६६	२००	४.५	२२०	५.०	२५०	६.०
२	धान	११२६	२.६४	१३२०	५.०	१४००	६.०	१५४०	७.५
३	कोदो	२५७	१.०३	३२०	२.०	३५०	३.२	४००	४.०
४	गहुँ	१५६७	१.५९	१६००	३.५	२०००	४.२०	२५००	५.२
५	आलु	३१२५	१५.४३	४०००	२२.५	६०००	३०.०	८०००	३५.०
६	कागती जस्ता सिटरस	२९	०.१११	५०	१०.४	१००	१२.५	२५०	१५.०
७	अदुवा	३५	१०.९४	५०	१५.५	१००	२०.०	२००	२५.०
८	लसुन	२४	८.०	९०	१०.०	१५०	१५.०	२००	२०
९	केरा, सुन्तला, लगायत फलफुल	९.५	१.५९	१५.०	१२.५	५०.०	१३.५	१००.०	२०.०
१२	तरकारी	९५०	१०.२७	१२००	१५.०	२४००	२०.०	३२००	२४.०

(माथि उल्लेखित लक्ष्यहरु कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०१९/२०२० को तथ्यांकले तोके बमोजिम जिल्लाको योगदानमा आधारित रही प्रक्षेपित लक्ष्यहरु हुन्)

५.६.२ पशुपन्छीपालन, उत्पादन तथा उत्पादकत्व लक्ष्य:

क्र. स.	कृषि बाली विवरण	आधार वर्ष २०८०/०८१ को प्रक्षेपण		३ वर्ष २०८३/०८४		५ वर्ष ०८५/०८६		१० वर्ष ०९०/१०९१	
		उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व प्रति पशु केजी	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व प्रति पशु केजी	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व प्रति पशु केजी	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व प्रति पशु केजी
१	गाइ गोरु	८५००	२८०	९०००	३५०	१००००	४००	१२०००	४५०
२	भैसि जात	२७४५	५००	३०००	६२०	३५००	७५०	४०००	८०००
३	बाख्रा	५१८१	२०	७५००	२५	१००००	३०	१५०००	३५
४	बगुर	१६०	५०	१८०	६०	२२०	७५	३००	१००
५	कुखुरा	५४९६०	१.५	१०,०००	२.०	२०,०००	२.२	२५,०००	२.५
६	हाँस	४३	२.०	५००	२.५	१२००	२.७५	२५००	३.०

७	लेयर कुखुरा	४२८	१,२५,०००	८५६	२,५०,०००	१७२	५००,०००	३५००	१०,००,०००
८	दुध	७७५ मे.टन	१३००० केजी	७५०० मे.टन	२०००० के.जी.	८५०० मे.टन	२८००० के.जी	१०००० मे.टन	३५००० के.जी
९	मासु	१०० मे.टन	५५०० केजी	३०० मे.टन	७५०० केजी	४०० मे.टन	१०००० केजी	५०० मे.टन	१५००० केजी
११	माछा उत्पादन	१ मे.टन	२.५ टन प्रति हेक्टर	१० मे.टन	२.७५ टन प्रति हेक्टर	१०.० मे.टन	३.५ मे.टन प्रति हे.	२५.० मे.टन	४.५ मे.टन प्रति हे.

५.६.३ ब्याबसायिक कृषि तथा पशुपन्छीपालन लक्ष्य:

क्र.स.	कृषि बाली विवरण	आधार वर्ष २०८०/०८१ को प्रक्षेपण		३ वर्ष २०८३।०८४		५ वर्ष ०८५।०८६		१० वर्ष ०९०।०९१	
		उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व मे.टन प्रति हे.	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व मे.टन प्रति हे.	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व मे.टन प्रति हे.	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व मे.टन प्रति हे.
१	कृषि फार्म (ठुला, मध्यम, साना)	२०	५.०	१००	७.५	१५०	१०.०	२००	१२.५
२	डेरी फार्म (ठुला, मध्यम, साना)	५	१०.० केजी प्रति पशु	५०	१२.५ केजी प्रति पशु	७५	१५.० केजी प्रति पशु	१०००	१७.० केजी प्रति पशु
३	बाखा फार्म (ठुला, मध्यम, साना)	२०	१५ केजी प्रति पशु	१००	२० केजी प्रति पशु	२५०	२५.० केजी प्रति पशु	३५०	३०.० केजी प्रति पशु
४	बंगुर फार्म (ठुला, मझौला, साना)	२	५० केजी प्रति पशु	१०	६० केजी प्रति पशु	२०	७५ केजी प्रति पशु	३०	१०० केजी प्रति पशु

५	ब्याइलर फार्म (ठुला, मम्नौला, साना)	५	१.५ केजी प्रति कुखुरा	१०	२.०केजी प्रति कुखुरा	१५	२.२५केजी प्रति कुखुरा	२०	२.५ केजी प्रति कुखुरा
६	लेयर फार्म (ठुला, मम्नौला, साना)	२	३०० गोटा प्रति कुखुरा	१५	३२० प्रति कुखुरा	२०	३३० प्रति कुखुरा	२५	३३५ प्रति कुखुरा
७	माछाको पोखरी तथा रेन वाटर हार्भेष्ट	५	२.० केजी प्रति गोटा	१५	२.५केजी प्रति गोटा	२०	२.७५केजी प्रति गोटा	२५	३.० प्रति गोटा
८	कालिज फार्म	०	२.० केजी प्रति गोटा	५	२.५ केजी प्रति गोटा	१०	३.० केजी प्रति गोटा	१५	३.२५ केजी प्रति गोटा
९	ब्यावसायिक स्थानीय कुखुरापालन (डयुल)	५	२.० केजी मासु एवम् १५० गोटा अण्डा प्रति कुखुरा	१०	२.२५ केजी मासु एवम् १६० गोटा अण्डा प्रति कुखुरा	१५	२.५ केजी मासु एवम् १७५ गोटा अण्डा प्रति कुखुरा	३०	२.७५केजी मासु एवम् २०० गोटा अण्डा प्रति कुखुरा

५.६.४ कृषि तथा पशुपन्ध्री क्षेत्रमा औद्योगिककरण एवम् कृषि बिकास कार्यक्रमका फेररिस्ता

क्र.स	कृषि बाली विवरण	आधार बर्ष २०८०। ०९१ को प्रक्षेपण		३ बर्ष २०८३ । ०८४ को प्रक्षेपण		५ बर्ष ०८५। ०८६ को प्रक्षेपण		१० बर्ष ०९०।०९१ को प्रक्षेपण	
		उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व	उत्पादन संख्या	उत्पादकत्व
१	कृषि बालीको बिउ संकलन केन्द्र	०	०	२	१ टन	३	२ टन	५	१० टन
२	तरकारी फलफुल नर्सरी	१	५००० गोटा	१०	१००००	१२	३००००	१५	५००००
३	कोल्ड स्टोरेज निर्माण	०	०	१	१० टन	३	२०टन	४	५० टन
४	कृषि प्रशोधन केन्द्र	२	२ टन	५	१० टन	१०	२५ टन	१५	५० टन
५	गाई । भैंसि श्रोत केन्द्र	०	०	१	१०० गोटा	२	२००	३	५००
६	दुध संकलन तथा चिस्यान केन्द्र	०	४५०० लीटर	२	१००००	५	१५०००	७	२५०००
७	दुध प्रशोधन केन्द्र	०	२००० लीटर	३	५०००	५	१००००	१०	२००००
८	मासुको बधशाला निर्माण	०	०	१	५० गोटा पशु	२	१००	३	३००

९	बधस्थल निर्माण	०	१० गोटा पशु	२	२०	४	३०	६	५०
१०	मासु प्रशोधन केन्द्र तथा मीट मार्ट	१	१०० केजी	५	२००	७	५००	१०	१०००
११	कृखुराको हयाचरी	०	०	१	५०००० चल्ला प्रति हप्ता	२	१००००	३	३०,०००
१२	दाना उत्पादन उद्योग	०	०	१	५ टन प्रति दिन	२	१० टन प्रति दिन	३	२० टन
१३	घाँस खेती प्रबर्द्धन र साइलेज उत्पादन	०	०	१	५०० केजी प्रति दिन	२	१ टन	३	१.५ टन
१४	सामुदायिक चरन सुधार	०	०	२० हे.	५०० केजी प्रति दिन	४० हे.	१००० केजी प्रति दिन	८० हे.	२००० केजी प्रति दिन
१५	कृषि वन परियोजना कार्यान्वयन (खाद्य तथा पोषण सुरक्षा)	०	०	१ गोटा	४०० केजी प्रति गोटा	२	७५०	३	१०००
१६	बातावरणीय सुधारको लागि बृक्षारोपण	०	०	१	२५००० विरुवा	२	७५००० विरुवा	३	३००० ०० विरुवा
१७	कृषि तथा पशु सेवा केन्द्र स्थापना	१ वार्ड	२०० परिवार	५	१०००	१० वार्ड	२०००	१०	५०००
१८	कृषि तथा पशु सेवा हाटबजार स्थापना	२ वार्ड	१५० परिवार विक्री कक्ष	५	३००	१०वार्ड	८००	१०	२५००
१९	एग्रे भेट सन्चालन	१ वार्ड	१५०० परिवार	४	३०००	८	५०००	१०	७५००
२०	युवा स्वरोजगार कार्यक्रम	०	०	४ वार्ड	४०० व्यक्ति	१०	१४००	१०	२५००
२१	कृषि पर्यटन केन्द्र तथा होम स्टे सन्चालन	०	०	३	६० परिवार	५	१००	७	५००
२२	रैथानी बाली संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	०	०	३ बाली	६० परिवार	५	१००	५	५००
२३	गरीबी न्युनीकरण तथा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्यक्रम	०	०	२ वार्ड	५० परिवार	१० वार्ड	५०० परिवार	१०	७५०
२४	प्रांगरिक मल उत्पादन तथा विक्री	०	०	३ वार्ड	१०० परिवार	६	२००	१०	४००
२५	माटो संरक्षण तथा उत्पादकत्व वृद्धि परियोजना	०	०	१४ वार्ड	१५०० परिवार	१०	५०००	१०	१००००
२६	एक वडा दुई उत्पादन	०	०	१० वडा	६५० परिवार	१०	२५००	१०	५०००
२७	डिजीटल कृषि सेवा कार्यक्रम	०	०	१०	१४००	१०	५०००	१०	१००००
२८	किसान अधिकार संरक्षण ऐन, नियमावली तथा कार्यविधि	०	०	२ गोटा	५००० किसान	५	१००००	१०	२५००००
२९	किसान योजना (पेन्सन, किसान कार्ड, क्रेडिट कार्ड, माटो कार्ड, कृषि ब्याज सहूलियत, अनुदान, भूमि बैंक, कृषक बर्गीकरण, परिचय पत्र))	०	०	५ गोटा योजना	१००० परिवार	१०	२५०००	१०	५००००
३०	सामुहिक । सहकारी ।	०	०	३ संख्या	५००	६	१०००	१०	२०००

	चाक्लाबन्दी । करार खेती प्रवर्द्धन				परिवार				
३१	सिंचाई योजना (पोखरी, खोल्सा, रेन वाटर हार्भेष्ट, ईनार आदि)	०	०	३ योजना	५०० परिवार	६	१५००	१०	२५००
३२	कृषि यान्त्रीकरण तथा कस्टम हायरिंग केन्द्र	०	०	३ वार्ड	५०० परिवार	६	२५००	१०	५०००
३३	कृषि नवप्रवर्तन केन्द्र	०	०	१	१०० व्यक्ति	२	५००	३	१०००
३४	कृषि सहकारी स्थापना तथा उत्पादन तथा बजारीकरण सहकार्य	५ संख्या	५०० परिवार	७	१०००	१०	२०००	२०	५०००
३५	कृषि सुचना केन्द्र स्थापना	०	०	६ वार्ड	१००० परिवार	१०	५०००	१०	१००००
३६	कृषि बजेट बिनियोजन	५ प्रतिशत	२५०० परिवार	१० प्रतिशत	५०००	१५ प्रतिशत	७५००	२० प्रतिशत	१००००
३७	कृषि तथा पशुपन्थी गुणस्तर परीक्षण प्रयोगशाला	०	०	३ वडा	५०० सेम्पल	५	१५००	७	२५००
३८	कृषि तथा पशुपन्थी पालनको लागि जोनिंग	०	०	३ गोटा	३०० परिवार	६	६००	१४	१४००
३९	कृषि सडक निर्माण	०	०	१२ किमी	५०० परिवार	२० किमी	२५००	५० किमी	१००००
४०	कृषि पशुपन्थी विमा कार्यक्रम	१ प्रतिशत	१०००	५ प्रतिशत	५०००	१० प्रतिशत	१००००	२५ प्रतिशत	२५०००
४१	कृषि पशु पन्थी घुम्ती । एम्ब्लेटरी । मोबाईल सेवा	०	०	४० पटक	४००० परिवार	८०	८०००	१६०	१६०००
४२	भकारो सुधार तथा बायोग्यास निर्माण	०	०	१० वार्ड	७५० परिवार	१०	२०००	१०	४०००
४३	कृषक सीप विकास	०	०	१० वार्ड	५०० परिवार	१०	२०००	१०	४०००
४४	जैविक औषधि	०	०	३ संख्या	५०० परिवार	६	२०००	१०	५०००
४५	एक घर, एक बगैचा, कोसि खेती	०	०	१० वार्ड	१४०० परिवार	१०	२८००	१०	५०००
४६	किसान व्यवसाय योजना	०	०	१० वार्ड	१४० परिवार	१०	२६०	१०	५००
४७	कृषि विकास कोष स्थापना	०	०	४ वार्ड	२००० परिवार	१०	६५००	१०	१५०००
४८	कृषि शिक्षा, अनुसन्धान तथा प्रसार विकास	०	०	४ वार्ड	४०० परिवार	१०	१४००	१०	२८००

परिच्छेद ६

६. निष्कर्ष तथा सुझावहरू :

६.१ बुढिगंगा नगरपालिका कृषि विकास रणनीतिले निर्देश गरेका सुझाव तथा कार्यनितीहरू:

नेपाल सरकारको २० वर्षे कृषि विकास रणनीती (२०१५ देखि २०३५ सम्म), पन्ध्रौं पन्ध्र वर्षीय योजना, हाल कृषि क्षेत्रमा देखापरेका चुनौतीहरू एवम् बुढिगंगा नगरपालिकामा गरिएको सेर्बक्षणको आधार बनाई स्थलगत जनप्रतिनिधी, बुद्धिजीवी एवम् विज्ञहरूको उपस्थिति एवम् छलफलबाट तयार गरिएको बुढिगंगा नगरपालिकाको १० वर्षे (आ.व. २०८०। ०८१ देखि २०९०।०९१ सम्म) कृषि विकास रणनीती मा निर्देश भएका मुख्य मुख्य सुझावहरू तपसिल अनुसार रहेका छन्:

- (१) हाईब्रिड मकै को सम्भावना र जर्सी गाई र मुर्गा भैंसि पालनको सम्भावनाको अध्ययन गरी व्यावसायिक पशुपालनमा जोड दिए उत्पादन पनि बढ्छ र अर्को तिर उत्पादन लागत समेत घट्ने हुन्छ ।
- (२) एक वार्ड , एक कृषि तथा पशु सेवा प्राविधिक एवम् नगरपालिका स्तरमा कृषि अधिकृत एवम् पशु चिकित्सक सेवा प्राप्त हुने गरी करार सेवामा कर्मचारी नियुक्त गर्नु पर्छ ।
- (३) बुढिगंगा नगरपालिकामा कृषि पर्यटनको सम्भावना रहेको स्थानीय तहमा पर्छ । स्थानीय रैथाने कृषि उत्पादनमा जोड दिदै पर्यटन व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ ।
- (४) नीजी तथा सरकारी सहकार्यमा किसानको उपजलाई नगरपालिकाले खरीद गरेर विक्री गर्न सके किसानलाई राहत र प्रोत्साहन हुने छ ।
- (५) हिउँदे आलुको खेती, आँप, केरा , भुईकटहर र ड्रागन फ्रुटको उत्पादनमा लागे नगद कारोबार गर्न सकिन्छ । जैविक मलको उत्पादन गर्ने र प्रांगारिक पालिका रुपमा विकास गर्दै लानु पर्छ ।
- (६) यस पालिकामा हायब्रीड मकै उत्पादन गरेर दाना उद्योगका लागि कच्चा पदार्थ उत्पादन गरेर नगद आम्दानी आर्जन गर्न सकिन्छ , यसको लागि करारमा खेती गर्न सकिन्छ ।
- (७) एक वडामा कम्तीमा दुईवटा नीजी तथा सरकारी सहकार्यमा व्यावसायिक फार्म खोल्ने र १० जनालाई रोजगार सृजना गर्ने लक्ष्य लिएर गर्इयो भने ५ वर्षमा ५०० फार्महरूको स्थापना गर्न सकिन्छ । यसको लागि बेंकले दि सहूलियत ६ प्रतिशत ब्याजको ऋणमा ब्याजको ३ प्रतिशत पालिकाले तिर्ने गर्नु पर्छ ।
- (८) प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक जनाले १०० बोट कागती उत्पादन गर्ने फार्मको स्थापना गर्न सके कागती पकेट क्षेत्र घोषणा गरेर जना सकिन्छ । १० लाख कागती रोपेर सुदुर पश्चिमको उत्कृष्ट गाउँ बनाएर विकास गर्न सकिन्छ ।
- (९) कुखुरापालन को क्षेत्र तोकेर स्थानीय कुखुरा वा कालिज कुखुराको क्षेत्रको रुपमा व्यावसायिक वा समुह, सहकारीमा कुखुरापालन गरेर आम्दानी गर्न सकिन्छ ।
- (१०) सिस्नु पाउडरको बजारीकरण गरेर व्यवसायीकरण गर्न सकिन्छ ।
- (११) लिफ्टिंग सिंचाईको प्रविधिलाई किसानको खेतबारी एवम् प्रत्येक वडामा नीजी र सरकारीको सहकार्यबाट निर्माण गर्नु पर्छ ।
- (१२) हरियो तरकारी गोलभेडा लगायत लाई प्लास्टिक सेड बनाएर व्यावसायिक तरकारी खेतीमा लानु पर्छ ।
- (१३) पालिकाकै सहयोगमा कृषक पाठशाला खोली नयाँ प्रविधि एवम् किसानलाई किसानबाटै शिक्षा कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ ।
- (१४) पालिकामा रहेको कुनै एक विद्यालयमा माध्यमिक वा उच्च विद्यालयमा कृषि तथा भेटरिनरी शिक्षा सन्चालन गर्न सकिन्छ, यस्ता विद्यार्थीहरूलाई पालिकाको एलानी वा बाँफो जग्गा उपलब्ध गराएर नमूनाको रुपमा खेती तथा पशुपालन गरी आम्दानी बढाउन सकिन्छ । यस्ता विद्यालयलाई इन्क्युबेसन सेन्टरको रुपमा सन्चालन गर्न सकिन्छ ।

- (१५) माहुरीपालनको विशेष पकेट तोकि स्थानीय स्तरमा घर निर्माण गर्ने , चरनको लागि तोरी वा चिउरी को खेती प्रवर्द्धन गर्नु पर्छ ।
- (१६) पुरानो रैथाने बालीको पूर्ण जागरण गर्नु पर्यो, मार्सि, उवा, कागिनोलाई सही समयमा सही उत्पादन गर्नुपर्यो, बाली लगाउने तालिम चाहियो, १ वडा १ पकेट बनाई कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ ।
- (१७) सुन्तला, मकै, टिमुर खेती, बेसार खेतीको व्यावसायिक फार्महरू तयार गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (१८) कृषि एम्बुलेन्सको व्यवस्था गरी साना किसानको उपजलाई बजार व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ ।
- (१९) गाई भैसी पालन तथा दुध उत्पादन र मुख्य श्रृङ्खला :पशुपन्छीको नश्लमा सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत पालिकाबाट व्यवस्थापन हुने गरी कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र स्थापना गरी तरल नाईट्रोजन र सिमेन स्ट्रको खरीद व्यवस्थापन गर्नु पर्छ ।
- (२०) बाह्रै महिना हरियो घासको उपलब्धताको लागि मौसमी तथा बेमौसमी घास खेती, बहुवर्षे घास खेती, डाले घास को लागि बहु उपयोगि नर्सरी र घास सन्वयका प्रविधिहरू(हे तथा साईलेज) पशु पालक कृषकहरू माझ लैजान नितान्त जरुरी छ ।
- (२१) व्यावसायिक तथा जिविकोपार्जनका लागि पालिएका पशुहरूलाई नगरपालिकाका सहयोगमा माहामारी विरुद्ध निशुल्क खोप तथा नाम्ले जुकाको औषधिको उपलब्धताले पशु पालन व्यवसायलाई सहयोग पुग्ने हुन्छ ।
- (२२) सुधारिएका गोठ तथा भकारो सुधार कार्यक्रम सन्चालन मार्फत थुनेलो रोग नियन्त्रण तथा स्वस्थ पशु पालन पद्धतिको प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।
- (२३) पशुपन्छी व्यवसायको विपद र माहामारीबाट जोगाउन सुरक्षणको लागि सबै बाली र बस्तुहरूमा अनिवार्य विमा गर्ने प्रणालीको विकास गरी विमालाई अनिवार्य पशु स्वास्थ्य सेवा सग आम्बद्ध गराउने निती अबबम्बन गर्न पर्ने हुन्छ ।
- (२४) नगरपालिकाले बिचौलिया ऐन ल्याएर त्यसको कार्यान्वयन, अनुगमन, बिउ पुजि, हुवानी तथा भण्डारण सुविधाहरू प्रवर्द्धन गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (२५) किसान, कर्मचारी, उद्यमी, व्यवसायी, प्राविधिक, योजनाकार, नेतृत्व तह सबैलाई समय सापेक्ष क्षमता विकास गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि अभिमुखीकरण, व्यवहारिक तालिम, गोष्ठी, विषय विज्ञ सगको छलफल परि सम्बाद, हट लार्डिन प्राविधिक टेलिफोन सेवा, सफल र असफल कार्यक्रमको साथै व्यवसायी तथा फार्महरूको प्रत्यक्ष अबलोकन भ्रमण, रेडियो एफ.एम कृषि कार्यक्रम आदीको माध्यमबाट क्षमता अभिवृद्धि र सुसुचित गराउन सकिन्छ ।
- (२६) सामाजिक परिचालन तथा उत्प्रेरण विकास कार्यक्रमको सन्चालन विशेष गरी गरीब किसानहरूको लागि वित्त र प्रविधिमा सहज पहुँच दिने कुरालाई उच्च प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।
- (२७) स्थानिय खरि जातको बाखामा बोयर वा अन्य उन्नत जातको बोकाबाट नश्ल सुधार गर्दै कश जातका खसि बाखा उत्पादनका कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ । एक घर १० माउ बाखा अभियान सन्चालन गरी पशु स्वास्थ्य प्याकेज सहित आहाराका लागि किम्बु,टाकि, ईपिल,भटमासे, मेण्डुला, नेपियर जस्ता डाले घास खेती र बजार समन्वयको लागि खसि बोका सकलन केन्द्र सन्चालन र प्रवर्द्धन गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (२८) अण्डा र मासुका लागि केही व्यावसायिक कुखुरा पालन फार्महरूलाई नियमन र प्रवर्द्धन गर्दै ग्रामिण कुखुरा पालनको लागि न्यु ह्याम्पसायर तथा अष्ट्रोलोप जातका कम्तीमा चार हप्ता उमेर सम्म ब्रुडर फार्महरूमा हुर्काईएका चल्लाहरु आश्रीत घर परिवारहरूलाई लागत सहभागितामा उपलब्ध गराउन सकेमा उपलब्धी मुलक हुने देखिन्छ ।
- (२९) हावापानी सुहाउदो क्षेत्रहरूमा ट्राउट माछा पालन गरि आर्थिक समृद्धि गर्न सकिन्छ । यसलाई कृषि पर्यटन सँग पनि जोडन सकिन्छ ।
- (३०) उत्पादित बस्तुहरूको बजार सुनिश्चितता नगरपालिकाले गर्ने र यसका लागि बजार सुचना प्रणालीको भरपर्दो विकास र सबै उत्पादक तथा उपभोक्ताहरूको सुसुचित हुने अबस्थाको सुनिश्चितता हुनु पर्ने हुन्छ ।
- (३१) नेपालको संविधान संघीय सरकार र प्रदेश सरकारलाई प्राकृतिक तथा मानव निर्मित विपद तत्परताको लागि एकल अधिकार प्रदान गरेको छ । तर स्थानिय सरकार संचालन ऐन २०६८ ले स्थानीयस्तरको नियमकानुन,

नीति निर्देशन, योजना कार्यान्वयन र अनुगमन लगायत प्रकोप व्यवस्थापनको जिम्मेवारी र अधिकार स्थानीय निकायलाई प्रदान गरेको छ।

- (३२) भूमिको अनुपयुक्त प्रयोग र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (Environment Impact Assessment), EIA नगरिकन विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउँदा देशभर नराम्रो क्षति भइरहेको छ ।
- (३३) रसायनिक मल र विषादीको बढ्दो प्रयोग र यसमा गरिने लगानीको सट्टा परम्परागत जैविक मलको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्दै हाम्रो ग्रामिण कृषि कार्यलाई अगाडी बढाउनु पर्दछ ।
- (३४) स्वस्थ खानेकुरा हाम्रो अधिकार हो भने स्वस्थ वातावरण हाम्रो दायित्व हो । मानिस र समग्र प्रकृतिलाई बचाउदै आर्थिक विकास गर्नु सरकारको दायित्व हो। यसमा हामी सबै जागरुक भई पहलका कदम अगाडि बढाउन जरुरी छ ।
- (३५) उत्पादन उन्मुख सामूदायिक वनको विकास गर्ने, दिगो वन उत्पादन तथा संरक्षण कार्यक्रमहरू लागू गर्ने, पहिरो जाने क्षेत्रमा बाँस, निगालो लगायतका वनस्पतिहरू र अम्रिसो, खर जस्ता प्राकृतिक घाँसहरू को संरक्षण गर्नुपर्दछ। विकासको नाममा जताततै बाटो खोल्ने जङ्गल र भाडीको विनास गर्ने, भिरालो क्षेत्रमा बाटो निर्माण गर्दा माटो र ढुङ्गाहरूलाई जताततै फालिदिने जस्ता कार्यहरू परिणामतः विकास विरोधी र विनासका कारक बन्न सक्छन् ।
- (३६) किसानको अधिकार र पहुँचमा प्राकृतिक स्रोत र साधनमा टेवा पुरयाउन यस सम्बन्धी ऐन, कार्यविधी तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (३७) कृषि वनको अवधारणा अनुरूप सम्बन्धित निकायहरूको सक्रियतामा कार्यविधी बनाई कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिन्छ ।
- (३८) अधिकांश वडाहरूमा सिंचाइको लागि पानिको मुहान नहुनु, मुहान टाढा हुनु, मुहानमा प्रर्याप्त पानी नहुनु र भएका मुहान पनि उपयोग नगरिनु वा गर्न नपाउनु जस्ता कारणहरूले रहेका छन् । यसलाई नगरपालिकाले ठोस कार्ययोजना बनाउनु पर्दछ ।
- (३९) भूमि व्यवस्थापन कार्यलाई अगाडि बढाउने (चाक्लाबन्दि, सहकारी र सामुहिक खेती, करार खेती) गरी कार्यविधी तयार गरी कार्यक्रम सन्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- (४०) कृषि व्यवसायलाई फस्टाउन नीजी, सरकारी, सहकारी एवम् गैर सरकारी क्षेत्र सँग सहकार्य गरी नव प्रवर्तनका अभियानहरूलाई सफल बनाई नमूनाको रूपमा स्थापित गर्ने ।
- (४१) किसानलाई आवश्यक पर्ने बिउ, मल, सिंचाई, बैँक को ऋण, बिद्युत , पानी, सडक, बजार आदिको सुविधा र सहूलियत दरमा उपलब्ध गराउने
- (४२) कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि कृषि अनुसन्धान, प्रसार एवम् कृषि शिक्षालाई किसानको घरदैलो र खेतमा उपलब्ध गराउने व्यवस्थापन गर्नुपर्छ ।
- (४३) मध्यम स्तरीय कृषि शिक्षालाई पालिका भित्र रहेका विद्यालय एवम् कालेजमा उपलब्ध गराउने
- (४४) नगरपालिका भित्र रहेका स्कूलहरूमा विद्यार्थीहरूलाई स्वावलम्बी बनाउन एवम् स्कूलको आम्दानी बढाउन व्यावसायिक कृषि कार्यक्रम अवलम्बन गर्ने ।
- (४५) दुध तथा दुग्ध पदार्थ (छुर्पी, घिउ, मिठाई) को विविधीकरण गरी बजारीकरण गर्नु पर्छ ।
- (४६) कोदो, फापर लगायत रैथाने खाद्यान्नको विविधीकरण गरी बजारीकरण गर्नुपर्छ ।
- (४७) सुन्तला, किब्वी आदि फलफुल उत्पादन तथा विविधीकरण गरी बजारीकरण गर्ने ।
- (४८) बुढिगंगा कोशेली घर स्थापना गरी रैथाने तथा स्थानीय उत्पादनलाई बिक्री को लागि राखिनु पर्छ ।
- (४९) बुढिगंगा नगर जडीबुटि प्रशोधन तथा बजारीकरण केन्द्र स्थापना गर्ने ।
- (५०) कृषि जग्गा तथा गैर कृषि जग्गा बर्गीकरण गर्ने ।
- (५१) कृषि तथा पशुपन्छि पकेट क्षेत्र एवम् जोन तोक्ने
- (५२) भू उपयोग कार्य योजना तयार गर्ने ।

- (५३) नगरपालिका अन्तर्गत रहेको बाँफो, सार्वजनिक जग्गा, नदी , खोला किनारका जग्गाहरूलाई नगरपालिकाले सूचीकरण एवम् तथ्यांक संकलन गरी सामुहिक खेती एवम् करार (contract or Leasing) गर्ने ।
- (५४) खाद्य सम्प्रभुता तथा खाद्य अधिकार ऐन प्रदत्त नियमअनुसार नगरपालिकाको लागि छाता कृषि ऐन निर्माण गर्ने ।
- (५५) स्मार्ट कृषिको मापदण्ड तयार गरी पाईलटिंगको रूपमा यसलाई लागु गर्ने ।
- (५६) कृषि सूचना तथा तथ्यांक प्रणाली स्थापना एवम् डिजिटल कृषि सेवा लागु गर्ने ।
- (५७) हरित प्रविधि अन्तर्गत ग्रीन हाउस घर निर्माण गरी तरकारी खेती प्रवर्द्धन गर्ने ।
- (५८) पशुपन्छिलाई पशुकल्याण मैत्री गोठ खोर निर्माण गरी उत्पादन बृद्धिमा टेवा पुरयाउने ।
- (५९) एक घर, एक बगैँचा कार्यक्रम सन्चालन गर्ने
- (६०) कौशी खेती लगायत घरबारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम, शहरीया क्षेत्रमा थप किचेन गार्डेन आदिमा आकृष्ट गर्ने ।
- (६१) भूखलन, पहिरो, प्राकृतिक प्रकोप, बाढी आदिबाट हुने क्षति रोक्न आवश्यक अध्ययन गरी क्षतिपूर्ति एवम् राहत कोष स्थापना गर्ने तथा मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने ।
- (६२) सडकको छेउछाउ, मठ मन्दिर, सार्वजनिक रूपमा रुख विरुवा लगाउने बनमा खाद्य योग्य लामो समय सम्म चल्ने फलफुलको विरुवा रोप्ने र हरेक घरको अगाडी कम्तीमा ५ वटा विरुवा लगाउने निती अवलम्बन गर्ने ।
- (६३) कृषिमा यान्त्रीकरण गर्न वार्ड कार्यालयले सन्चालन गर्ने गरी कस्टम हायरिंग सेन्टर स्थापना गर्ने ।
- (६४) जिरो टिलेज प्रविधि अवलम्बन गर्ने
- (६५) कृषि मीटरमा छुटको व्यवस्था गर्ने, छुट रकम पालिकाबाट तिर्ने गरी व्यवस्थापन गर्ने ।
- (६६) थोपा सिंचाईको व्यवस्थापन गर्ने ।
- (६७) गाई तथा भैसिपालक कृषकलाई मिल्किंग मेशीन उपलब्ध गराउने ।
- (६८) माहुरीपालन तथा कृषि पर्यटन कार्यक्रम सन्चालन गर्ने ।
- (६९) किसान सूचीकरण एवम् किसान वर्गीकरण गरी अनुदान लगायत का कायूक्म सन्चालन गर्ने ।
- (७०) किसान कार्ड बितरण किसान कार्ड मार्फत किसानले पाउने सेवा, सहूलियतलाई डिजिटलाईजेसन गर्ने।
- (७१) किसानको सामाजिक सुरक्षा (बैंक खाता, विमा, स्वास्थ्य विमा, किसान पेन्सन, किसान परिचय पत्र आदि) को व्यवस्थापन गर्ने ।
- (७२) श्रमिक किसान तथा साना किसानको वर्गीकरण एवम् सूचीकरणगदे वाली उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम सन्चालन गर्ने ।
- (७३) युवालाई कृषि व्यवसाय स्टार्ट अपका लागि परती, बाँफो जग्गा करारमा उपलब्ध गराई बैंक व्याजमा अनुदान दिने एवम् पूर्वाधार तयार गर्न सहकार्य गर्ने ।
- (७४) युवालाई कृषि व्यवसाय सन्चालन गर्न ईन्क्युबेयन सेन्टर सन्चालन गर्ने ।
- (७५) सिप बिकास र रोजगार प्रवर्द्धनको लागि कृषि नवप्रवर्तन केन्द्र स्थापना तथा सन्चालन गर्ने ।
- (७६) असल कृषि अभ्यास, असल भेटरिनरी अभ्यास, प्रांगारिक खेती, एन्टीबायोटिक एवम् विषादी न्यूनीकरण गर्ने आदिको मापदण्ड तयार गर्ने र नियमित अनुगमन गर्ने ।
- (७७) रोजगारी प्रवर्द्धन गर्न को लागि किसान कल्याण कोष व्यवस्थापन गर्ने ।
- (७८) कृषिको बजेट पालिकाको कूल बजेटको ३० प्रतिशत विनियोजन गर्ने ।
- (७९) ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि जन्य उत्पादन सन्चयको लागि कोल्ड स्टोरेज र गोदाम घर स्थापना गर्ने ।
- (८०) दुधको सन्चय र ढुवानी को लागि मिल्क कलेक्सन तथा चिलिंग सेन्टर स्थापना गर्ने ।
- (८१) मासुको बधशाला, बधस्थल तथा ढुवानिको लागि कोल्ड चैन भ्यानको व्यवस्था गर्ने ।
- (८२) विउ पूँजी बजेटमा व्यवस्था गरी कृषि बिकास कोष खडा गर्ने एवम् सो सम्बन्धी सन्चालन कार्यविधी तयार गर्ने ।
- (८३) कृषि बिकास कोषबाट स्टार्ट अप व्यवसायमा सहयोग गरी पूँजी फिर्ता लिन कार्यविधी तयार गरी कार्यक्रम सन्चालन गर्ने ।

- (८४) रैथाने वालीबस्तु एबम् परम्परा ज्ञान, सिपलाई दर्ता र लिपीबद्ध गर्ने ।
- (८५) रैथाने वाली तथा पशुपन्छिको उत्पादन गरी ब्राडिंग गर्ने र राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय स्तरमा बजारीकरण गर्ने ।
- (८६) महिला किसानको पहिचान, भूमिमा स्वामित्व र कृषि सुविधामा विशेष प्राथमिकता दिने, महिला किसानले वित्तीय कारोबार गर्ने गरी कार्यक्रम सन्चालन गर्ने ।
- (८७) प्रांगरिक उत्पादनको लागि मापदण्ड तयार गर्ने एबम् अनुगमन र प्रमाणीकरण प्रक्रिया अपनाउने ।
- (८८) पशुपन्छि तथा वाली उत्पादनमा एन्टिबायोटिक्स एबम् विषादीको प्रयोग न्यूनीकरण गर्न आवश्यक पहल गर्ने ।
- (८९) बिउ बैंक स्थापना गर्ने तथा सन्चालन गर्ने ।
- (९०) कृषि क्षेत्रको अनुदान उत्पादनको आधारमा उपलब्ध गराउने ।
- (९१) कृषि तथा पशुपन्छिका उत्पादनलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार न्यूनतम मुल्य तोक्ने ।
- (९२) नीजी तथा सरकारी सहकार्यमा किसानको उपजलाई नगरपालिकाले खरीद गरेर बिक्री गर्ने ।
- (९३) प्रत्येक वार्डमा एउटा सहकारी बजार, संकलन र वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने ।
- (९४) सहकारीको सहयोगमा कम्तीमा एक वडामा एक घुम्ती बजार ।
- (९५) खाद्य कोष खडा गर्ने र स्थानीय खाद्य समन्वय समिति गठन गर्ने ।
- (९६) दलहन, हरियो साग सब्जी, पशुपन्छी जन्य प्रोटिनको उत्पादन, स्कूल चिल्ड्रेन मिल्क स्कीम प्रोग्राम, प्रत्येक (बालबालिका र बयस्क लाई दिनको एक ग्लास दुध र एक वटा अण्डा उपभोग गर्नु पर्ने स्कीम लागु गर्ने ।
- (९७) जडिबुटी यार्चागुम्बा, गुच्ची च्याउ, बनलसुन, सतुवा, जटामसी, लोठसल्ला र चिराइतो आदिको व्यवसायिक खेती र प्रविधिको विकास गर्ने ।
- (९८) घुम्ती माटो शिबिर सन्चालन गर्ने र माटो कार्ड को व्यवस्थापन गर्ने ।
- (९९) डिजिटल स्वाइल मैपिंगको व्यवस्थापन गर्ने ।
- (१००) स्मार्ट कृषि का मापदण्ड तयार गरी निरन्तर अनुगमन गर्ने ।
- (१०१) स्मार्ट कृषि तथा पशुपालन विश्लेषण गरी प्रांगरिक खेती, असल कृषि अभ्यास, असल पशुपालन अभ्यास, पर्यावरण संरक्षण, रैथाने कृषि तथा पशुपालन, कृषि पर्यटन, उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा बृद्धि, व्यवसायीकरण, बजारीकरण, उद्योग स्थापना, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको गुणस्तर जस्ता विषय वस्तुलाई विश्लेषण गर्ने ।
- (१०२) साना उद्योगको स्थापना गर्ने किसिमले अदुवा प्रशोधन, फलफुल प्रशोधन, जुस, फर्सिको जाम, अचार, दुध, पनीर, छुर्पी, ससेज, पशु आहारा, जडीबुटीका उद्योग स्थापना गर्ने ।
- (१०३) लनमूना पशु अस्पताल निर्माण तथा सन्चालन गर्ने ।
- (१०४) पशुहरुको मल र मूत्र एबम् केही औषधि जन्य बिरुवा को फोल बनाई जैबिक औषधि को उत्पादन गर्ने र अनुसन्धानमा सहयोग गर्ने

अनुसूचीहरुः

अनुसूची १

(१). सम्पादन गर्ने कार्यको सूची र सो को समयाबधि

सम्पादन गर्नु पर्ने कार्यहरु	समयाबधि (सम्मौता भए पश्चात)
१. कार्य प्रारम्भ बैठक	पहिलो हप्ता
२. बुढीगंगा नगरपालिका पदाधिकारी संग बैठक र शुरुवाती प्रतिवेदन प्रस्तुती र छलफल	दोश्रो हप्ता
३. सर्वेक्षणको लागि प्रश्नाबली तयार गर्ने र छलफल गर्ने	दोश्रो हप्ता
४. कृषक र कृषि व्यवसायी, कृषिसंग सरोकारबालाहरु (एग्रोभेट, सेवाप्रदायक, मल, बिउ आपूर्तिकर्ता थोक बजार र खुद्राबजार व्यवस्थापन आदि)संग बैठक, छलफल र सर्भे	तेश्रो हप्ता
५. बुढीगंगा नगरपालिका नगर क्षेत्र तथा प्रत्येक वडाहरुमा कृषि, पशुपालन तथा कृषि पर्यटन प्रवर्द्धनका विषयमा स्थलगत रुपमा संभाव्यता अध्यायन र नगर एवम् वडाका कृषकहरु सँग विषयवस्तुमा छलफल	तेस्रो/ चौथो हप्ता
६. अध्ययन तथा लेखन	पाचौ, छैटौ, सातौ हप्ता
७. अन्तिम छलफल तथा सुझाव संकलन	सातौ हप्ता
८. कृषि रणनीति तयार गर्ने र नगरपालिकालाई बुझाउने	आठौँ हप्ता

(२) कार्यक्रम कार्यान्वयनको सम्भाव्य समय बिभाजन :

तालिका नं. : २०७९ चैत्र महिना देखि शुरु भई २०८० जेष्ठ मसान्त

क्र.सं.	कार्यक्रम	पहिलो हप्ता	दोश्रो हप्ता	तेश्रो हप्ता	चौथो हप्ता	पाँचौ हप्ता	छैटौँ हप्ता	सातौँ हप्ता	आठौँ हप्ता
१.	कार्य प्रारम्भ बैठक								
२	गंगा नगरपालिका पदाधिकारी संग बैठक र शुरुवाती प्रतिवेदन प्रस्तुती र छलफल								
३	सर्वेक्षणको लागि प्रश्नाबली तयार गर्ने र छलफल गर्ने								

क्र.सं.	कार्यक्रम	पहिलो हप्ता	दोश्रो हप्ता	तेश्रो हप्ता	चौथो हप्ता	पाँचौ हप्ता	छैठौं हप्ता	सातौं हप्ता	आठौं हप्ता
४	कृषक र कृषि व्यवसायी, कृषिसंग सरोकारवालाहरु (एग्रोभेट, सेबाप्रदायक, मल, बिउ आपूर्तिकर्ता थोक बजार र खुद्राबजार व्यवस्थापन आदि)संग बैठक, छलफल र सर्भे								
५	नगर क्षेत्र तथा प्रत्येक वडाहरुमा कृषि, पशुपालन तथा कृषि पर्यटन प्रवर्द्धनका विषयमा स्थलगत रुपमा संभाव्यता अध्यायन र नगर एवम् वडाका कृषकहरु सँग विषयवस्तुमा छलफल								
६	अध्ययन तथा लेखन								
७	अन्तिम छलफल तथा सुझाव संकलन								
८	कृषि रणनीति तयार गर्ने र नगरपालिकालाई बुझाउने								

(३) तालिका नं.२ :कृषक कतचगअतगचर्वा तगभकतप्यलवच्चभ मूलत : तपसीलका विषय वस्तु सेमिटिने छन् ।

क्र.सं.	विषयवस्तु	हो	होइन	थाहा छैन	अन्य केहीथप सुझाव
१	बुढीगंगा नगरपालिकाका कति प्रतिशत कृषिमा अधारित छन्?				
२	कति प्रतिशत जनता स्वदेशी र वैदेशिक रोजगारमा छन्?				
३	यस बुढीगंगा नगरपालिकाको खास विशेषता के भए जस्तो लाग्छ?				
४	बुढीगंगा नगरपालिकाले कृषि विकासको लागि घोषणा गरेको कार्यक्रम बारे जानकारी छ?				
५	कृषि विकासमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले के गरिदिँदा राम्रो हुन्छ जस्तो लाग्छ?				

क्र.स.	बिषयबस्तु	हो	होइन	थाहा छैन	अन्य केहीथप सुझाव
६	निर्बाहमुखी कृषि पेशालाई ब्यवसाय मूलक बनाउन के गर्नुपर्छ होला?				
७	कृषि पेशामा युवा पिढीलाई आकर्षित गर्न के गर्नु पर्छ होला?				
८	कृषि तथा पशुपन्छी को उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न के गर्नु पर्छ ?				
९	कृषि तथा पशुपालन र सो को मूल्यश्रृंखला विकासमा देखा पर्ने अवरोध हरु के के हुन?				
१०	कृषि तथा पशुजन्य पदार्थको उत्पादन संगै बजार विकास र ब्यवसाय प्रवर्द्धनको लागि के ब्यवस्थापन गर्नु पर्छ ?				
११	कृषिलाई आधुनिकीकरण, ब्यवसायीकरण, यान्त्रीकरण र उत्पादन लागत घटाउन के गर्नु पर्छ				
१२	कृषि तथा पशुजन्यपदार्थको गुणस्तर सुधार गर्न के गर्न सकिन्छ ?				
१३	प्रांगरिक खेती को वारेमा के बुझ्नु भए छ ?				
१४	कृषि तथा पशुपालनलाई थप ब्यावसायिक बनाऊदै कृषकको आमदानी वृद्धि गर्न के गर्नु पर्छ ?				

अनूसूची २

बुढिगंगा नगरपालिकाको कृषि विकास रणनिति तयार गर्ने सम्बन्धि प्रश्नावली फारमः

१. घरमुलीको नामः.....

२. घरमुलीको उमेरः.....वर्ष

३. धर्मः.....क)हिन्दु ख)मुस्लीम ग)किस्चियन घ)बुद्धिस्ट

४. मुख्य पेशाःक)कृषि ख)व्यवसाय ग)सरकारी सेवा घ) वैदेशिक रोजगार

५. कृषि पेशामा आवद्ध जनसङ्ख्याः क) महिलाःख) पुरुषः

६. वार्षिक आमदानीः.....रु

७. अरु क्षेत्रबाट आमदानी(कृषि क्षेत्र बाहेक):रु.....

८. जग्गा :क)आफ्नोः.....रोपनी ख)लिजमा लिएको/दिएकोः.....रोपनी

९. मुख्य बाली :

बालीको नाम	लगाएको क्षेत्रफल(रोपनि)	आमदानी प्रति वर्ष (रु)

१०. के तपाईं पशुपन्छीपालन गर्नुहुन्छ?

क) गर्छु.... ख) गर्दैनौ.....यदी गर्नुहुन्छ भने,
मुख्य पशुपन्छी

पशुपन्छी	सङ्ख्या	आमदानी प्रति वर्ष

११. सिचाईको सुविधा छ?

क) छ ख) छैनयदी छ भने, स्रोत के हो ?

क)आकाशे पानी ख)खोला,ड्या ग)बोरीड घ)नहर/कूला ड)अरु कुनै भए...

१२. बिउको स्रोत के हो ? क)घरमै उत्पादन गरेको ख)सहकारी ग)एग्रेभेट घ)अरु कुनै भए

१३. बाली प्रणाली कस्तो अपनाउनुभएको छ?

क)एकल वाली ख)क्रमिक वाली ग)अन्तरवाली घ)वाली चक्र

१४.कृपिड प्यार्टन कस्तो गर्नुहुन्छ?

क)एकमात्र लगाउने ख)ईन्टरकृपिड कोसेवालीसँग ग) ईन्टरकृपिड अरु वालीसँ घ) मिस्रीत वाली

१५.के तपाईंलाई माटोको स्वास्थ्य बारे थाहा छ?

क) छ ख) छैन

१६.के तपाईंले माटो जाँच गर्नु भएको छ?

यदी छ भने,कति अघाडी गर्नुभएको छ?

● के को सहयोगमा गर्नुभएको थियो? क)न.पा/गा.पा ख) कृषि ज्ञान केन्द्र ग)ए.ब.ए घ)ल्लडरक्षल्लड

१७.के तपाईंले माटोको पी.एचर खाद्य तत्वको बारेमा जानकारी छ?

क)छ ख) छैन

१८.तपाईं कस्तो खालको मल प्रयोग गर्नुहुन्छ?

क)रासायनिक मल ख) प्राङ्गारीक (हरियो मल , कम्पोष्ट मल) ग)दुबै

१९.तपाईं आफ्नो खेतबारीमा लागेको रोगकिरा नियन्त्रण कसरी गर्नुहुन्छ?

क)जैविक तथा प्राङ्गारीक ख) रसायनिक विषादी ग) आई.पी.एम घ) अन्य

२०.तपाईं आफ्नो खेतबारीमा भारपात कसरी नियन्त्रण गर्नुहुन्छ?

क)रासायनिक भारनाशक ख) डढाएर नष्ट गर्ने ग) गाईबाख्रा चराउन घ) टिलेज(खन्ने,जोत्ने,काट्ने)

२१.के तपाईंलाई प्राङ्गारीक खेतीको बारेमा थाहा छ?

क)छ ख) छैन यदी छ भने, तपाईंको विचारमा प्राङ्गारीक खेती के हो र किन गर्नुपर्छ?

.....

२२.आई.पी.एम बारे थाहा छ.?

क)छ ख) छैन यदी छ भने,

● तपाईंको विचारमा आई.पी.एम के हो ?

२३.तपाईंको मुख्य वालीको मार्केटिङ च्यानल के हो?

.....

२४.नजिकको बजार कति टाढा छ.....कि.मि.

२५.मूल्य श्रीङ्खला बारे थाहा छ?

क) छ ख) छैन

२६.उत्पादनपरोन्त क्षति कति प्रतिशत बेहोर्नुपरेको छ?

क)१० प्रतिशत ख)१५ प्रतिशत ग)२० प्रतिशत ग)२५ प्रतिशत

२७.उत्पादनपरोन्त गने क्रियाकलापबारे केही थाहा छ?

क) छ ख) छैन

२८.बजारिकरणका समस्या क्रमश रेन्कीड १-५ गर्नुहोसा .

समस्या	रेन्कीड
यातायात को समस्या	
कम मुल्य	
उत्पादनपरोन्त क्षति	
प्रेसेसिङ् तथा भण्डारणको अभाव	
विचौलिया	

२९.के तपाईसँग कृषि कर्जाको पहुँच छ?

क) छ ख)छैनयदी छ भने,

- कहाँबाट यो सुविधा लिनुभईरहेको छ?.....

३०.तपाईको विचारमा कृषि कर्जाले उत्पादनमा वृद्धि गर्न मद्दत गर्छ?

क)गर्छ ख) गर्दैन

३१. कृषि कर्जा तथा ऋण सम्बन्धि प्रमुख समस्याका आधारमा रेन्कीड गर्नुहोस १-५।

समस्या	रेन्कीड
साना तथा मझौला कृषकको आवश्यकता पुरा गर्न नसक्नु	
ठुला तथा सक्षम किसानलाई प्राथमिकता	
कर्जाबारे ज्ञान नहुनु	
धितोको समस्या	
उच्च ब्याज दर	

३२.के तपाईले अनुदान लिनुभएको छ?

क)छ ख)छैन यदी छ भने,

के को लागि लिनुभएको छ?

क) बाली

धान मकैगहु अन्य भए

ख) पशु

गाई बाख्राबडुरअन्य भए

ग) मेसीनरी

कहाँबाट लिनुभएको छ?.....

३३. के तपाईले कृषि तथा पशु बिमा गर्नुभएको छ?

क) छ ख) छैनयदी छ भने,

के को सहयोगमा/मार्फतमा लिईरहनुभएको छ?

३४.कृषि कार्यमा कुनै मेसिनरी प्रयोग गर्नुहुन्छ?

क) छ ख) छैन यदी छ भने, कस्तो किसिमको मेसिनहरु प्रयोग गर्नुहुन्छ?

क) टिलेज ख) बाली काट्न ग)ड्राईड/पोसेसिडको लागी घ) क र ख मात्र

३५.मेसिनरी सामान प्रयोग गर्दा लागतमा के फरक पाउनु भएको छ ?

(क) बढेको (ख) घटेको (ग) केहि फरक छैन

३६.के तपाइलाई कृषि यान्त्रिकरणमा अभै जोड दिनुपर्छ जस्तो लाग्छ ?

(क) पर्छ (ख) पर्दैन

३७.तपाइलाई आफ्नो स्थानीय तहबाट भइरहेको कृषि तथा पशु सम्बन्धी कार्यक्रम बारे थाहा छ ?

(क) छ (ख) छैन

३८.के तपाईले कृषि सम्बन्धि कुनै उन्नत प्रविधि बारे तालिम लिनुभएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

३९.तपाईको विचारमा,निर्वाहमुखि कृषि प्रणालीलाई व्यवसायीकरण बनाउन के के कुरामा ध्यान दिनुपर्छ जस्तो लाग्छ ?

.....

४०.तपाइको क्षेत्रमा उपयुक्त हुने एउटा बाली/पशुको नाम जसलाई व्यवसायीकरण गर्न चाहानुहुन्छ ?

.....

४१.तपाईको क्षेत्रमा भएका कृषिका प्रमुख समस्या के के छन ?

.....

.....

अनुसूची ३

२०८० बैशाख ९ गते एक बरिष्ठ प्राविधिक टिम बुढिगंगा नगरपालिकाका अधिका. वार्डहरु सर्वेक्षण भ्रमण गरिएको थियो । उक्त टिममा कृषि अर्थशास्त्री, फलफुल तथा तरकारी बिज्ञ, बाताबरण तथा जलवायु परिवर्तन बिज्ञ, पशुपन्छ तथा कृषि ब्यबसाय विशेषज्ञ एबम् आर्थिक कारोबार बिज्ञ लगायतका ब्यक्तिहरु सम्मिलित भएका थिए । उक्त टोलीले मेयर, उपमेयर, वार्ड अध्यक्षहरु, परिषदका सदस्यहरु, कार्यकारी अधिकृत लगायत कर्मचारीहरु, कालेज तथा स्कूलका शिक्षकहरु, नागरिक समाज आदि बिभिन्न क्षेत्रका ब्यक्तिहरुको उपस्थिति रहेको थियो । वार्ड पिच्छे सो अर्न्तक्रियामा उका बिषयबस्तुहरु एबम् सुफावहहरु तपसिल अनुसार रहेका छनः

वार्ड नं.	सम्भावित कृषि उत्पादन	समस्याहरु	समाधानका उपायहरु	बिषेष पहल	अन्य
१	(१)तरकारी, फलफुल, ओखर, किबी, कागती (२)स्याउको सम्भावनाको अध्ययन (३)आलु ,प्याज उत्पादन	(१) बिचौलियाको समस्या (२) उत्पादन हुने तर बिक्री नहुने (३) कोदोले बजार पाएन		(१)कोल्ड स्टोरेज निर्माण (२)संकलन केन्द्रको स्थापना (३) सबै उत्पादन को मुल्यको डाटा लिनु पर्ने (४) बैकिग कारोबार नियमित हुनुपर्ने	
२	(१) माछा, काफल (२) मुसि, बाजरा, फापड (३) कागती, ओखर, (३) पुरानो रैथाने उत्पादन: जडन धान , कोईली धारी, धाना गहुँ, कोदो लाई ब्याबसायिक खेती गर्नु पर्ने (४) आय आजूनको लागि बजरी (५) रैथाने वाली : फुमरो, कागनो	(१) पहिरोको समस्या	(१) पहिरोको रोकथाम गर्न बाँस, निगाला	(१) माटोको जाँच (२) वार्ड पिच्छे कृषि तथा पशु सेवाका जेटिए करारमा राख्ने (३) कृषि उत्पादनको पकेट क्षेत्र तोक्नु पर्ने	
३	(१) जैतुन खेती, (२) आलु, गोलभेडा (३) कुखुरापालन (४) केरा, माहुरी , आँपा उखु, (५) माछापालन	(१) उत्पादित वस्तुको बजारीकरण (२)कृण नपाईने, सिंचाईको व्यवस्था नभएको (३) कुखुरापालन गरिए पनि बेचन नसकिने (४) आयातित कुखुराले गर्दा स्थानीय बिक्री नभएको	वार्ड नं. १,२ र ३ जोडिएको ले ब्याबसायिक खेती गर्न सक्ने (१)	(१) युवाहरलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने (२) तालिमको व्यवस्थापन हुनु पर्ने (३) गोदाम र स्टोरेजको व्यवस्था हुनुपर्ने (४) अनुदानमा सहूलियत हुनुपर्ने (४) सिस्नु पाउडर बजारीकरण (५) सहूलियत कर्जाको व्यवस्था	

		(५) आलु, गोलभेडा विक्री हुन नसकेको (६) जैतुन बालीको समस्या		(६) कमपोस्ट मलको उत्पादन र बजारीकरण (७) लिफ्टिंग सिंचाई निर्माण (८) बिउ प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्न सक्ने	
४.	(१) सुन्तला कागती (२) कोदो (३) आलु उत्पादन क्षेत्र (४) काउली, बन्दा, कागती (५) मार्सि धान (६) कफीको सम्भावना (७) तरबुजाको खेती (८) नास्पाती (९) रुद्राक्ष (१०) बाखापालनको पकेट क्षेत्र (११) अलैंचीको सम्भावना	(१) सिंचाईको व्यवस्था (२) बजारको समस्या (३) अनुदान दिए पनि अनुगमन नभएको		(१) माटो परिक्षण (२) आलु रस्टिक स्टोर (३) लिफ्ट सिंचाई	
५	(१) बाखापालन र कुखुरापालन (२) कोदो आलु मके (३) अलैंचीको सम्भावना (४) मौसमि र बेमौसमि तरकारी (५) बदाम खेतीको सम्भावना	(१) सिंचाईको समस्या (२) बजार व्यवस्थापन (३) कुखुराको मुल्य रु.५२० प्रति केजी		(१) बिउ, औषधिको उपलब्धता हुनुपर्ने (२) कोल्ड स्टोरेज निर्माण गर्न सक्ने	
६	(१) कटहर, आँप, जुरेली, फर्सि, केरा (२) आलु र अन्य हरियो तरकारी	(१) सिंचाईको समस्या (२) आलुको बजारीकरण	(१) वार्ड नं. ४,५,६ एकै किसिमका पकेट क्षेत्र हुन सक्ने	(१) बिउ उत्पादन क्षेत्र हुन सक्ने (२) तरकारी सेडको आवश्यकता	
७	(१) कुखुरापालन (२) माछापालन (३) रैथाने जातको कुखुरापालन (४) फलफुल, केरा ओखर, आँप (५) बाखापालन (६) अलैंचीको सम्भावना	(१) आयातीत दानाको कचचा पदार्थ (२) कुखुराको हडाचर सन्चालन गर्न नसकेको (३) अनुदान विरणको समस्या (४) कृषि ऋण, (५) रोग किराको समस्या,	(१) दानाको डिलर राखने सक्ने	(१) कोल्ड स्टोरेज (२) संकलन केन्द्र स्थापना (३) बजारको निर्माण (४) कुखुराको दाना फ्याक्ट्रीको स्थापना (५) कृषि पेटोलिंग (५) प्राकृतिक सम्पदा संरक्षण	
८		(१) कृषि तथा पशु		(१) अनुगमन प्रणाली	

		सेवा क्षेत्रमा जनशक्ति कमजोर, (२) सि.चार्य पोखी निर्माण (३) प्रविधि भए पनि प्रयोगमा नआउने (४) बजारको व्यवस्था		सयन्त्र बनाईनु पर्ने र दण्ड सजायको व्यवस्था (२) कोल्ड स्टोरेज, (३) संकलन केन्द्र (४) बाख्रापालन तालिम (५) अनुदान ऐनको व्यवस्था (६) कार्यान्वयनको लागि कार्यविधि हुनुपर्ने (७) कोल्ड च्याम्बरको निर्माण (
९	(१) माहुरीपालन पकेट बन्न सक्ने (२) आलु खेती(आर्गनिक आलु खेती) (३) उवा, कोदो, जौ (३) हरियो खुर्सानी (४) टिमुर, बेसार	(१) बजारको समस्या (२) गहुँको बाला नलाग्ने (३) सिंचाइको सस्या (४) बाँदरको आतंक	(१) पकेट, ब्लक, जोन छुट्याएर उत्पादन गर्ने (२) गहुँको विउ पुर्नस्थापना गर्नुपर्ने	(१) माहुरीपालन तालिमको आवश्यकता (२) पुर्नताजगी तालिम	
१०	(१)माछापालन, बंगुरपालन (२) सुन्तला, केरा (३) धान कोदो , मके, मास (४) बाख्रापालन, भैंसिपालन (५) माहुरीपालन	(१) सिंचाईको श्रोत (२) अनुदानको प्रतिफल नभएको (३) प्रशस्त बन जंगल भएको		(१) आयोजनागत कार्यक्रम ल्याईनुपर्ने	

अनुसूची ४ : कृषि विकास रणनीति तयार गर्ने सम्बन्धि सर्भेक्षणमा सहभागीहरु

क्र.स	नाम	ठेगाना
१	प्रेम बहादुर ओली	बुडीगगां-१, बाजुरा
२	राधिका बिष्ट	बुडीगगां-१, बाजुरा
३	मनसरा नेपाली	बुडीगगां-१, बाजुरा
४	रमेश थापा	बुडीगगां-१, बाजुरा
५	पाल देवि पाध्यय	बुडीगगां-१, बाजुरा
६	दुर्गा तिमिल्सेना	बुडीगगां-१, बाजुरा
७	गोविन्द जोशी	बुडीगगां-१, बाजुरा
८	पम साउद	बुडीगगां-१, बाजुरा
९	सम्भना साउद	बुडीगगां-१, बाजुरा
१०	गगां देवि रावत	बुडीगगां-२, बाजुरा
११	क्रिस्ना थापा	बुडीगगां-२, बाजुरा
१२	दिलु रोकाया	बुडीगगां-२, बाजुरा
१३	विर रोकाया	बुडीगगां-२, बाजुरा
१४	धना नेपाली	बुडीगगां-२, बाजुरा
१५	कमला थापा	बुडीगगां-२, बाजुरा
१६	चन्दा नेपाली	बुडीगगां-२, बाजुरा
१७	कोसी रोकाया	बुडीगगां-२, बाजुरा
१८	अमृता थापा	बुडीगगां-२, बाजुरा
१९	रमिता रोकाया	बुडीगगां-२, बाजुरा
२०	दल बीराना	बुडीगगां-३, बाजुरा
२१	चन्द्रमान अधिकारी	बुडीगगां-३, बाजुरा
२२	राम राना	बुडीगगां-३, बाजुरा
२३	गिता अधिकारी	बुडीगगां-३, बाजुरा
२४	कर राना	बुडीगगां-३, बाजुरा
२५	परु देवि रोले	बुडीगगां-३, बाजुरा
२६	निर्मल रोले	बुडीगगां-३, बाजुरा
२७	प्रदिप रोले	बुडीगगां-३, बाजुरा
२८	सुधा हमाल	बुडीगगां-३, बाजुरा
२९	कण बहादुर राना	बुडीगगां-३, बाजुरा
३०	गोविन्द बहादुर मिजार	बुडीगगां-४, बाजुरा
३१	बसु देवी लुहार	बुडीगगां-४, बाजुरा
३२	कृष्ण बहादुर खाती	बुडीगगां-४, बाजुरा
३३	पारश बहादुर बोगटी	बुडीगगां-४, बाजुरा
३४	विर बहादुर रावत	बुडीगगां-४, बाजुरा
३५	भोविन्द्र लुहार	बुडीगगां-४, बाजुरा
३६	धनदेवी सुनार	बुडीगगां-४, बाजुरा
३७	प्रेम मिनार	बुडीगगां-४, बाजुरा
३८	राम उरवेडा	बुडीगगां-४, बाजुरा
३९	वंसागी देवी वि.क	बुडीगगां-४, बाजुरा
४०	पुरण बहादुर थापा	बुडीगगां-५, बाजुरा
४१	मेघ बहादुर जोशी	बुडीगगां-५, बाजुरा
४२	खड्क बहादुर थापा	बुडीगगां-५, बाजुरा
४३	तुल्सा जोशी	बुडीगगां-५, बाजुरा
४४	प्रकाश बहादुर मिजार	बुडीगगां-५, बाजुरा

४५	विश्वनाथ जोशी	बुडीगगां-५, बाजुरा
४६	विनोद थापा	बुडीगगां-५, बाजुरा
४७	रुप रावल	बुडीगगां-५, बाजुरा
४८	गोमा लुहार	बुडीगगां-५, बाजुरा
४९	साजन थापा	बुडीगगां-५, बाजुरा
५०	नर बोहोरा	बुडीगगां-६, बाजुरा
५१	परा शार्की	बुडीगगां-६, बाजुरा
५२	भूजि शार्की	बुडीगगां-६, बाजुरा
५३	राधिका थापा	बुडीगगां-६, बाजुरा
५४	प्रेम जोशी	बुडीगगां-६, बाजुरा
५५	जुला शार्की	बुडीगगां-६, बाजुरा
५६	राम चन्द्र जोशी	बुडीगगां-६, बाजुरा
५७	नर थापा	बुडीगगां-६, बाजुरा
५८	चन्द्र जोशी	बुडीगगां-६, बाजुरा
५९	विरेन्द्र के.सी	बुडीगगां-७, बाजुरा
६०	प्रकाश विष्ट	बुडीगगां-७, बाजुरा
६१	नर बहादुर विष्ट	बुडीगगां-७, बाजुरा
६२	तपेश बहादुर के.सी	बुडीगगां-७, बाजुरा
६३	तारा देवी लवार	बुडीगगां-७, बाजुरा
६४	मिन बहादुर खड्का	बुडीगगां-७, बाजुरा
६५	पद्मा देवी	बुडीगगां-७, बाजुरा
६६	विग बहादुर विष्ट	बुडीगगां-७, बाजुरा
६७	राजेन्द्र बहादुर के.सी	बुडीगगां-७, बाजुरा
६८	रमेश विष्ट	बुडीगगां-७, बाजुरा
६९	तुला कुमाल	बुडीगगां-८, बाजुरा
७०	दिल बहादुर लवार	बुडीगगां-८, बाजुरा
७१	ललित कुमाल	बुडीगगां-८, बाजुरा
७२	श्रीरामे कुमाल	बुडीगगां-८, बाजुरा
७३	सुनिल रावल	बुडीगगां-८, बाजुरा
७४	रमेश लुहार	बुडीगगां-८, बाजुरा
७५	प्रकाश ओड	बुडीगगां-८, बाजुरा
७६	तेज लुहार	बुडीगगां-८, बाजुरा
७७	रुपक कुमाल	बुडीगगां-८, बाजुरा
७८	दिनेश रावल	बुडीगगां-८, बाजुरा
७९	नर बहादुर थापा	बुडीगगां-९, बाजुरा
८०	गोमा लुहार	बुडीगगां-९, बाजुरा
८१	माघेय लुवार	बुडीगगां-९, बाजुरा
८२	प्रकाश दमाई	बुडीगगां-९, बाजुरा
८३	अर्जुन सेशला	बुडीगगां-९, बाजुरा
८४	ऐकेन्द्र थापा	बुडीगगां-९, बाजुरा
८५	डम्मर सिंह	बुडीगगां-९, बाजुरा
८६	नरेश सिंह	बुडीगगां-९, बाजुरा
८७	इन्द्र शाह	बुडीगगां-९, बाजुरा
८८	पशुपति कुमार शाह	बुडीगगां-९, बाजुरा
८९	करन गरी	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९०	देवराज जोशी	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९१	मिन प्रसाद जैसी	बुडीगगां-१०, बाजुरा

९२	काशीराम जैसी	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९३	भक्त लुहार	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९४	सीता साउद	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९५	धर्म साउद	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९६	चन्दा	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९७	वसन्ती साउद	बुडीगगां-१०, बाजुरा
९८	निर्माला बि.क.	बुडीगगां-१०, बाजुरा

अनुसूची ५:अध्ययनको क्रमका केही तस्वीरहरु :

प्रारम्भिक प्रतिबेदन पेश र सुभावा संकलन

फिल्ड अनुगमन र सुभाष सकलन कार्य

नगर प्रमुखज्यूलाई प्रारम्भीक प्रतिबेदन हस्तान्तरण कार्यक्रम

